

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

Διπλωματική Εργασία με θέμα:

"Το συμβολικό παιχνίδι στις γωνιές
δραστηριοτήτων του Νηπιαγωγείου"

Γεωργία ΝΟΥΛΙΟΥ

A.M. 0295027

Έτος Σπουδών: 4ο

Επιβλέπων Καθηγήτρια
Κατερίνα ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ

Β Ο Λ Ο Σ 1 9 9 9

IT / ΠΑΠ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000060612

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 2156/1
Ημερ. Εισ.: 01-06-2000
Δωρεά: Συγγραφέας
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΠΠΕ
1999
NOY

Αφιερωμένη στην οικογένειά μου...

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣΣελ. 3

A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. Παιχνίδι και παιδίΣελ. 6
2. Θεωρίες για το παιχνίδιΣελ. 15
3. Είδη του παιδικού παιχνιδιού Σελ. 23
4. Το παιδικό παιχνίδι και η σημασία του στην παιδαγωγική διαδικασία ... Σελ. 32
5. Το παιχνίδι και ο ρόλος του στην ανάπτυξη του παιδιού Σελ. 39
6. Το συμβολικό παιχνίδι Σελ. 50
7. Δημιουργικότητα και παιχνίδι Σελ. 68
8. Ο ρόλος της Νηπιαγωγού Σελ. 72

B. ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. Εισαγωγή Σελ. 80
2. Μεθοδολογία της έρευναςΣελ. 84
3. ΈΡΕΥΝΑ
 - 3.1 Η παρατήρηση , Σελ. 88
 - 3.2 Το ερωτηματολόγιο Σελ.105
 - 3.3 Η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεωνΣελ. 106
4. ΣυμπεράσματαΣελ. 119
5. Επίλογος Σελ. 130

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ Σελ. 134

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Προσεγγίζοντας θεωρητικά την έννοια παιδικό παιχνίδι κατά τη διάρκεια των πανεπιστημιακών μου σπουδών στο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (τμήμα Βόλου) μου δόθηκε το κίνητρο και αποφάσισα να κάνω την Διπλωματική μου εργασία με θέμα : **"Το συμβολικό παιχνίδι στις γωνιές των δραστηριοτήτων του Νηπιαγωγείου"**.

Η μελέτη αποτελείται από ένα θεωρητικό μέρος κι ένα εμπειρικό μέρος.

Κατά το πρώτο μέρος, το αναλυτικό - θεωρητικό, αναφέρομαι στη σχέση του παιδιού με το παιχνίδι, στις θεωρίες και απόψεις σημαντικών παιδαγωγών και ψυχολόγων που ασχολήθηκαν με την ερμηνεία και τη σημασία του παιχνιδιού στη ζωή του παιδιού. Επίσης, κάνω μία αναφορά στο ρόλο του παιχνιδιού στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού. Στη συνέχεια, παρουσιάζω μία από τις κατηγορίες, το συμβολικό παιχνίδι καθώς και τη δημιουργικότητα σε συνδυασμό με το παιχνίδι.

Το δεύτερο μέρος, το εμπειρικό, αναφέρεται στην έρευνα, στην οποία αναλύω την συμπεριφορά των νηπίων στο συμβολικό παιχνίδι την ώρα των ελεύθερων δραστηριοτήτων και του διαλείμματος στο χώρο του Νηπιαγωγείου.

Ακολουθεί ένα ερωτηματολόγιο, πάνω στο οποίο κινήθηκα για τις συνεντεύξεις των Νηπιαγωγών των σχολείων που επισκέφθηκα για την πραγματοποίηση της έρευνας μου.

Η εργασία ολοκληρώνεται με συμπεράσματα που προκύπτουν από την παρατήρηση και καταγραφή της συμπεριφοράς των παιδιών και τις συνεντεύξεις των Νηπιαγωγών.

Αισθάνομαι την υποχρέωση να ευχαριστήσω θερμά την κα. Κατερίνα Μιχαλοπούλου, Λέκτορα του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (τμήμα Βόλου) για την ανεκτίμητη συμπαράσταση, την πολύτιμη συνεργασία και την ουσιαστική συμβολή της σε όλα τα στάδια αυτής της προσπάθειας.

Θέλω, επίσης, να ευχαριστήσω θερμά τα Νηπιαγωγεία, του Δήμου Ν. Ιωνίας, της πόλης του Βόλου (8°, 44°, 11°, 45°, 25°, 28°) και τις Νηπιαγωγούς αυτών. Η διεξαγωγή του ερευνητικού μέρους της εργασίας αυτής θα ήταν αδύνατη χωρίς την πολύτιμη βοήθεια τους.

A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙ

Ως παιχνίδι χαρακτηρίζεται κάθε είδους αναψυχή ή πάρεργο του παιδιού¹, το οποίο μπορεί να είναι είτε αυθόρμητη χωρίς καθορισμένη δομή, απασχόληση βασισμένη στη φαντασία, είτε οργανωμένη δραστηριότητα με καθορισμένους κανόνες. Ακόμη, παιχνίδι είναι το αντικείμενο, με το οποίο μπορεί να απασχοληθεί και να διασκεδάσει το παιδί. Το παιχνίδι συχνά αποτελεί το όργανο με το οποίο διεξάγεται ένα άθλημα. Τα παιχνίδια έχουν τις ρίζες τους στο απώτερο παρελθόν και προέρχονται από πολλούς και διάφορους πολιτισμούς.

Με τη λέξη παιχνίδι, εννοούμε την ελεύθερη και αφιλοκερδή εκείνη δραστηριότητα, η οποία προσφέρει στο νήπιο τόσο συναισθηματική όσο και αισθητηριακή ικανοποίηση. Είναι φυσική ανάγκη και φυσική συμπεριφορά του νηπίου. Την αναγκαιότητα, την πολυσημαντικότητα και την παιδαγωγικότητα του παιχνιδιού είχε επισημάνει από την κλασική αρχαιότητα ο **Πλάτων**, αλλά και μεταγενέστεροι παιδαγωγοί όπως ο **Montaigne**, ο **Locke**, ο **Kousseau**. Οι επιστήμες της αγωγής αποδειχνουν πως το παιχνίδι με τις διαφορές του είναι για το παιδί η μόνη σοβαρή απασχόληση στη ζωή και ένα από τα βασικά γνωρίσματα της παιδικής ηλικίας.

Το παιχνίδι είναι το μεγαλύτερο δώρο που χάρισε η φύση στο παιδί². Το παιχνίδι, λοιπόν, είναι δικαίωμα του παιδιού, θεμελιακή δραστηριότητα και ζωτική ανάγκη του μικρού του οργανισμού.

Το παιχνίδι χαρακτηρίζει κυρίως την παιδική ηλικία του ανθρώπου, αν και ο άνθρωπος σε κάθε μεταγενέστερη φάση τη ζωής του αναζητεί στο παιχνίδι

διαφυγή από τη ρουτίνα, αναψυχή ή και απασχόληση. Το παιχνίδι είναι το βασικό και θεμελιώδες γνώρισμα που χαρακτηρίζει κάθε στάδιο της παιδικής ηλικίας (βρεφική, νηπιακή, προσχολική, σχολική), της εφηβικής και της ωριμότητας.

Παίζω σημαίνει για το παιδί ζω. Το μωρό αρχίζει να παίζει από τη στιγμή που ανακαλύπτει τα χέρια του. Αργότερα, στην ηλικία των τριών - τεσσάρων χρονών, τα παιδιά παίζουν με αντικείμενα που βρίσκουν γύρω τους.

Στα πρώτα χρόνια της ζωής του, το παιδί απομονώνεται για να παίξει. Μεγαλώνοντας, όμως, αναζητάει ένα σύντροφο για τα παιχνίδια του. Είναι η εποχή όπου αρχίζει η κοινωνικοποίηση του παιδιού. Μέσα από το παιχνίδι, λοιπόν, το παιδί μαθαίνει την ύπαρξη κι ασκείται στην τήρηση ενός κώδικα, μαθαίνει να ζει, μαζί με τους άλλους. Παράλληλα, όμως, το παιχνίδι δίνει στο παιδί λιγότερο ή περισσότερο συνειδητά τη δυνατότητα να ξεφύγει από την πραγματικότητα.

Το παιχνίδι δεν έρχεται ούτε έξω από το παιδί ούτε μέσα από το παιδί. Είναι κάπου στο ενδιάμεσο, σε ένα πεδίο ενδιάμεσο για να μπορέσει το παιδί να ελέγξει ό,τι του έρχεται απ' έξω (τα ερεθίσματα που δέχεται από το περιβάλλον) ή ό,τι είναι έξω από αυτό οφείλει, μας λέει ο **Winnicott**³ να πράττει πράγματα. Και όχι μόνο να σκέφτεται ή να επιθυμεί. Τι σημαίνει, όμως, "να πράττει πράγματα;". Σημαίνει να παίζει. Παίζω σημαίνει πράττω. Και το "πράττω" παίρνει χρόνο.

Το παιχνίδι είναι ο άξονας της σύγχρονης αγωγής, εφόσον το παιδί έχει έμφυτη και έντονη την ανάγκη για παιχνίδι. Είναι μια βασική ψυχολογική λειτουργία του ανθρώπινου - παιδικού οργανισμού.

Το παιχνίδι είναι κύριο χαρακτηριστικό της ηλικίας 3 ½ - 7 ετών. Είναι ο τρόπος της φυσικής ενεργητικότητας, η οποία δίνει ικανοποιητική απάντηση στον περίφημο ορισμό του **Claparede** για την παιδική ηλικία. Η παιδική ηλικία εξυπηρετεί το παιδί στο να παίζει.

Το παιχνίδι χαρίζει μεγάλη χαρά και ευχαρίστηση στο παιδί είναι μια σοβαρή ενασχόληση, γι' αυτό και καταβάλλει μεγάλη προσπάθεια, μοναδική θα λέγαμε, όλες τις δυνάμεις. Με το παιχνίδι το παιδί απορροφάται, ξεχνιέται, γιατί είναι τόσο αναγκαίο στο πνεύμα του, όσο και η τροφή στο σώμα του. Η ενεργητικότητα του παιδιού στη διάρκεια του παιχνιδιού είναι δημιουργική, φανταστική και αυθόρμητη. Ενεργεί έχοντας την αίσθηση ότι είναι ελεύθερο, γι' αυτό η συγκέντρωση και η απορρόφηση των ψυχικών του λειτουργιών είναι ανεπανάληπτες.

Η παιγνιώδης ενεργητικότητα στην ηλικία αυτή είναι στην ακμή της. Είναι η πιο γνήσια και αυθόρμητη δραστηριότητα. Αποτελεί για το παιδί αυτής της ηλικίας τη σοβαρότερη ενασχόλησή του. Με το παιχνίδι μεταμορφώνει τον κόσμο και τον φέρνει στα δικά του μέτρα. Είναι η γέφυρα για την κατάκτηση του κόσμου.

Το παιχνίδι σε αυτήν την ηλικία εμφανίζεται ως μια μορφή ολικής ενέργειας.

Αποτελεί, λοιπόν, μια ευχάριστη και εύκολη αποδεκτή δραστηριότητα για το παιδί (αλλά και επιδιωκόμενη). Το παιχνίδι είναι μια ελεύθερη δραστηριότητα.

Το παιχνίδι για το παιδί είναι το καθ' εαυτό περιεχόμενο της ύπαρξής του.

Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο **Winnicott**⁴ έδωσε στο βιβλίο του τον τίτλο "Παιχνίδι και πραγματικότητα", επειδή η κλινική του πείρα του δίδαξε, ότι μόνο το παιχνίδι κάνει την πραγματικότητα ένα ουσιαστικό κεφάλαιο ύπαρξης.

Το παιχνίδι είναι ζωτικότερη ανάγκη για το παιδί και το ίδιο απαραίτητο όπως ο αέρας και η τροφή. Είναι αυτούσια χαρά, κίνηση, δράση, ζωή που πάνω και πέρα από όλα του εξασφαλίζει τη δυνατότητα να ζήσει σωστά κι ολοκληρωμένα την παιδική του ηλικία και να αποκτή εμπειρίες απαραίτητες για το χτίσιμο της προσωπικότητάς του.

Η Νεότερη Παιδαγωγική θεωρεί το παιχνίδι σπουδαίο μέσο αγωγής του παιδιού στις διάφορες μορφές του. Βοηθά, επίσης, το παιδί να ολοκληρωθεί και να αναπτυχθεί σε μια αυθύπαρκτη προσωπικότητα.

Το παιχνίδι είναι για το παιδί αστείρευτη πηγή χαρά, το απαραίτητο οξυγόνο για την ουσιαστικοποίηση της ύπαρξής του. Σημαίνει γέλιο, ευθυμία, ξεκούραση δημιουργία.

Το παιχνίδι είναι για το παιδί η βασική και βαθιά χαρά. Στα παιδιά παιχνίδι είναι η έκφραση της ζωής. Η αγάπη γι' αυτό συνοδεύεται από μια ανεξάντλητη ευχαρίστηση στο να θεωρούν το παιχνίδι σπουδαία απασχόληση. Η σπουδαιοφάνεια αποτελεί ζωτική ανάγκη της παιδικής ηλικίας.

Όταν παίζει το παιδί με ένα παιχνίδι αποβλέπει συνειδητά ή ασυνείδητα σε κάποιο σκοπό.

Ο σκοπός του κάθε παιχνιδιού εξαρτάται πρώτιστα από τη φύση του παιχνιδιού. Έτσι, μπορούμε να πούμε ότι το παιδί ανάλογα με την ορμή ή την τάση που έχει ανάγκη από ικανοποίηση διαλέγει το παιχνίδι. Αφού, λοιπόν, το παιχνίδι ικανοποιεί τις ορμές και τις ανάγκες του παιδιού μπορούμε να πούμε σχεδόν ανεπιφύλακτα ότι αυτό είναι κατ' αρχήν τρόπος έκφρασης του παιδιού.

Το παιχνίδι είναι κάτι μεταξύ ονείρου και πραγματικότητας. Είναι μια δραστηριότητα που κινείται μεταξύ του πλασματικού κόσμου του ονείρου και της πραγματικότητας της εργασίας. Πλησιάζει το όνειρο, γιατί περιορίζει στο ελάχιστο το πεδίο του αισθητού, κόβει κάθε δεσμό με την πραγματικότητα. Όμως δεν είναι μόνο όνειρο και φαντασία. Έχει ως κύριο χαρακτηριστικό τη σοβαρότητα. Όταν το παιδί παίζει, δίνεται ολόκληρο σαν να μην υπάρχει γύρω του τίποτα και σαν να είναι απασχολημένο με την πιο σοβαρή εργασία.

Το παιχνίδι των παιδιών που δεν ελέγχεται καθόλου και ούτε περιορίζεται όπως και τα όνειρα του, τα κάνει να παρουσιάζονται ολοκληρωτικά.

"Το παιχνίδι θεωρείται από τα βασικότερα μέσα αγωγής και σοβαρή εργασία του", σύμφωνα με τον **Claparede**.

Το παιχνίδι είναι παγκόσμιο και σημαίνει υγεία. Οδηγεί στο να δημιουργηθούν σχέσεις επικοινωνίας σε μια ομάδα. Δεν είναι μόνο φυσιολογικό, αλλά και απαραίτητο. Το παιχνίδι πρέπει να είναι μια αυθόρμητη πράξη.

Το παιδί μπορεί να αρχίσει ένα παιχνίδι όταν θέλει και να σταματήσει πάλι όταν θελήσει.

Το παιχνίδι, είναι το κύριο περιεχόμενο της ζωής του παιδιού⁵, είναι δε ισχυρός παράγοντας για την ανάπτυξη και την εξέλιξη του. Η σημασία του παιχνιδιού για τα παιδιά είναι μεγάλη, γιατί το παιχνίδι δεν είναι μια συνηθισμένη απασχόληση, είναι μια ανάγκη, μια σοβαρή εργασία που με αυτήν τα παιδιά ικανοποιούν όλα τους τα ενδιαφέροντα σε όλες τις ηλικίες.

Το παιδί έχει ανάγκη από παιχνίδι και το αποζητά, καθώς αυτό προξενεί χαρά, ανταποκρίνεται σε μια φυσική ανάγκη για δράση. Το παιχνίδι είναι και ενέργεια και δράση.

Είναι η εκδήλωση της φυσικής ζωής του παιδιού και πρέπει να μεταχειρίζεται αυτό το παιχνίδι για να προετοιμάσει το παιδί να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες της ζωής του.

Το παιχνίδι είναι ένα μέσο με το οποίο τα παιδιά αισθάνονται χαρά κι ευχαρίστηση όταν παίζουν στον ελεύθερο χρόνο τους. Με την έννοια αυτή, το παιχνίδι ορίζεται σαν ελεύθερη ενέργεια. Και είναι πραγματικά αυθόρμητη ενέργεια, η οποία προσφέρει χαρά στο παιδί.

Είναι λοιπόν για το παιδί μια μεγάλη ευχαρίστηση. Αυτό και μόνο έχει τεράστια σημασία για την ανάπτυξη του. Σύμφωνα με τον **Froebel** η έμφυτη παιδική ενεργητικότητα μόνο με το παιχνίδι μπορεί να ασκηθεί και να εκδηλωθεί. Και γι' αυτό πρέπει να ενθαρρύνουμε όσο το δυνατόν νωρίτερα την αυθόρμητη ενεργητικότητα του παιδιού, δημιουργώντας του ευκαιρίες για να παίζει.

Με το παιχνίδι, το παιδί ασκεί τη σωματική του δύναμη, εξελίσσει τις αισθήσεις του, τη φαντασία του, αποκτά ευχέρεια και επιδεξιότητα.

Το παιχνίδι είναι ουσιαστικά μια ενεργητικότητα εξερευνητική, μια περιπέτεια, μια πείρα, μια συμβατική πρόοδος. Από το παιχνίδι εκδηλώνεται στο παιδί η ανάγκη της ανακάλυψης, της ύπαρξης και της ζωής. Το παιχνίδι κατέχει τη χαρά της ανακάλυψης, την ικανοποίηση της δημιουργικής δύναμης. Με το παιχνίδι, το μικρό παιδί βρίσκει ένα μέσο μιας επικοινωνίας που δεν εκφράζεται με λόγια. Είναι μια άφωνη επικοινωνία που ικανοποιεί μια εσωτερική ανάγκη που αναπτύσσει ολόκληρο το παιδί. Στο παιχνίδι, το παιδί βάζει όλο του τον εαυτό. Η ενεργητικότητά του είναι δημιουργική και φανταστική, γιατί είναι αυθόρμητη, αφού το παιχνίδι απορροφά το παιδί. Το παιδί μπορεί να ξεχαστεί με το παιχνίδι, γιατί είναι το ίδιο αναγκαίο στο πνεύμα, όσο η τροφή στο σώμα του.

Το παιχνίδι είναι η αντιμετώπιση από το παιδί του περιβάλλοντος του, (ανθρώπους, γεγονότα, πράγματα), οι πρώτες του εμπειρίες που χρησιμοποιημένες ξανά και ξανά μετατρέπονται σε γνώσεις την τοποθέτηση του στο γύρω κόσμο, τη δοκιμή των σωματικών και πνευματικών του ικανοτήτων.

Στην προσχολική ηλικία, το παιχνίδι είναι το βασικό μέσο του παιδιού για να επιλύει τα συναισθηματικά προβλήματα της ανάπτυξης. Το παιχνίδι αποτελεί ακόμα έναν από τους τρόπους έκφρασης του παιδιού - ένας τρόπος να πει και να ζητήσει.

Για το παιδί οι ευκαιρίες για παιχνίδι σημαίνουν ανάπτυξη και εξέλιξη. Η έλλειψη παιχνιδιού στη ζωή μας και ακόμη περισσότερο στη ζωή του παιδιού σημαίνει και χάσιμο του εαυτού μας, χάσιμο της προσωπικότητας. Γι' αυτό ίσως μια βασική για τις δυσκολίες επικοινωνίας και την έλλειψη αυτοπεποίθησης που συναντούμε σε ορισμένους ανθρώπους είναι η αδράνεια, η έλλειψη δράσης αυτού του κρυμμένου δημιουργικού μέρους του εαυτού μας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ :

1. **Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα**, τόμος 47, Πάπυρος, Αθήνα, 1981, σελ. 354
2. **ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ – ΒΑΛΗΝΑΚΗ, Π.**, *Νηπιαγωγική*, τόμος 3, Βλάσση, Αθήνα, 1997, σελ. 219
3. **ΧΑΡΑΤΣΙΔΟΥ, Μ.**, *"Τα μεταβατικά φαινόμενα και το παιχνίδι στη ζωή του μικρού παιδιού σύμφωνα με τις θεωρίες του Winnicott"*, Το Σύγχρονο Νηπιαγωγείο τευχ. 4, 19 , σελ. 10 - 11
4. **ΣΙΝΑΝΙΔΟΥ, Μ.**, *"Το παιχνίδι και η σημασία του"*, Σύγχρονη Εκπαίδευση, τεύχος 38, 1988, σελ. 79
5. **ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΙΟΥ, Α.**, *"Το παιδί και το παιχνίδι"*, Αντιτετράδιο της Εκπαίδευση, τεύχος 34 - 35, 1995, σελ. 70

2. ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Όλοι οι μεγάλοι παιδαγωγοί και ψυχολόγοι γνωρίζουν την ενεργητική επίδραση του παιχνιδιού στην αγωγή του παιδιού.

Ο **Froebel**¹, ορίζει το παιχνίδι "σαν αυθόρμητη έκφραση του εσωτερικού κόσμου του παιδιού, η οποία του προσφέρει ελευθερία και ευχαρίστηση". Ο **Froebel**, πιστεύει ότι το παιδί μέσα από το παιχνίδι αναπτύσσει τη "βίωση του με τον κόσμο" και μαθαίνει την αντίληψη του εαυτού του και του κόσμου.

Η **M. Montessori** και ο **Decroly**², θεωρούν το παιχνίδι σαν απαραίτητο μέσο και παράγοντα αγωγής και εκπαίδευσης που το χρησιμοποιούν στη διδασκαλία. Ο **Decroly** λέει ότι το παιχνίδι έχει μεγάλη αξία για το παιδί. Αποτελεί απαραίτητη προετοιμασία για τη μελλοντική σοβαρή ενασχόληση του παιδιού και ανταποκρίνεται σε όλες τις ανάγκες του.

Ο **Claparede**, θεωρεί το παιχνίδι για το παιδί "σαν τη μόνη ατμόσφαιρα, στην οποία μπορεί να αναπνέει φυσιολογικά και επομένως να δρα ελεύθερα".

Ο **Vallery**, υποστηρίζει ότι "η χαρά προέρχεται μόνο όταν τα παιδιά αισθάνονται την επιθυμία να παίξουν και μάλιστα μέχρι εξαντλήσεως".

Ο **Πλάτωνας**, θεωρούσε το παιχνίδι σαν τη σπουδαιότερη μορφή διδασκαλίας γι' αυτό στην Πολιτεία του συνιστά "Παίζων τους παίδας τρέφε ώ Άριστε".

Ο **Comenius**, παρατηρεί ότι το παιδί με το παιχνίδι ασκείται σε μια δραστήρια ζωή κι ετοιμάζεται για την αντιμετώπιση των μελλοντικών δυσκολιών της ζωής.

Ο **Rousseau** στο πολύκροτο βιβλίο του "Αιμίλιος" συμβουλεύει : "Η αγάπη προς τα παιδιά και η κατανόηση των δικαιωμάτων τους για να παίζουν οφείλει να συνοδεύει πάντοτε τις ενέργειες των μεγάλων".

Ο **J. Dewey** παραδέχεται ότι "το παιχνίδι βοηθά στο να επιδρά η μία πάνω στην άλλη όλες οι ψυχικές δυνάμεις του παιδιού με απώτερο σκοπό την τέλεια ανάπτυξή του".

Για τον **Bally** στο άρθρο του "η αξία του παιχνιδιού σαν ωρίμανση της ανθρώπινης προσωπικότητας" αναφέρει ότι το παιχνίδι είναι η χαροποιός σοβαρότητα της παιδαγωγικής δημιουργίας, η οποία και δίνει αξία στην "ανθρώπινη ζωή" και βοηθάει το παιδί να εξωτερικεύσει τα υποσυνείδητα βιώματα του, να εκφράσει τις ανησυχίες του, να προβάλει τις εσωτερικές του λειτουργίες.

Για τον **Winnicott**³, το παιχνίδι θεωρείται ως το κύριο μέσο που θα λύσει τα συναισθηματικά προβλήματα του παιδιού, ιδιαίτερα αυτά που αφορούν την εξέλιξή του. "Θα έλεγα ότι είναι μέσα στο παιχνίδι που το παιδί καθιερώνει μια σχέση με τη σωματική του λειτουργία", γράφει ο **Winnicott** και συνεχίζει ότι "το παιδικό παιχνίδι μπορεί να είναι μια ειλικρίνεια απέναντι στον εαυτό του, όπως ακριβώς το ίδιο μπορεί να είναι τα ρούχα για τον ενήλικα. Το παιχνίδι, όπως τα όνειρα, εξυπηρετεί στην «αποκάλυψη» του εαυτού και της επικοινωνίας σε ένα βαθύ επίπεδο".

Στο παιχνίδι σύμφωνα με την **Chateau** το παιδί αναζητά την αυτοεπιβεβαίωση της προσωπικότητας.

Οι **Hetzer** και **Buhler**, θεωρούν το παιχνίδι σαν το χαρακτηριστικό γνώρισμα της παιδικής ανάπτυξης, τονίζοντας ότι η ηλικία των 2 - 4 ετών χαρακτηρίζεται σαν "η ηλικία του παιχνιδιού". Το παιχνίδι είναι αυτοσκοπός. Σαν λειτουργία αναπτύσσεται και εξελίσσεται από τα πλέον πρωτόγονα στάδια στα πιο διαφοροποιημένα.

Κατά τον **Piaget**, με το παιχνίδι επιτυγχάνεται ο μετασχηματισμός του κόσμου της πραγματικότητας του παιδικού "εγώ και των επιθυμιών του". Ο **Piaget** θεωρεί το παιχνίδι ως μία πράξη αφομοίωσης. Το παιδί δηλαδή ενσωματώνει αντικείμενα, γεγονότα ή καταστάσεις σε προϋπάρχουσες νοητικές δομές ανάλογα με το γνωστικό στάδιο ανάπτυξης του. Στο παιχνίδι το παιδί μεταβάλλει την πραγματικότητα ικανοποιώντας έτσι προσωπικές του ανάγκες και αντλώντας ευχαρίστηση από το αίσθημα ελέγχου πάνω στον εαυτό του και στο περιβάλλον του.

Ο **Jean Piaget**, θεωρεί το παιχνίδι σαν αναπόσπαστη μορφή ολόκληρης συμπεριφοράς του τόμου και συνδέει την φύση του στενά με την εξελικτική πορεία της νοημοσύνης.

Ο **Piaget** απορρίπτει την ιδέα ότι το παιχνίδι συντελεί στη λειτουργική άσκηση των δυνάμεων του παιδιού και παρατηρεί ότι η δυσκολία να αντιληφθούμε τη βαθύτερη ουσία του οφείλεται στο ότι προσπαθούμε να το εξηγήσουμε ξεχωριστά και όχι σαν μια ειδική μορφή ολόκληρης της συμπεριφοράς.

Το άτομο, κατά τον **Piaget**, προσαρμόζεται ομαλά στη ζωή με τη βοήθεια δύο βασικών λειτουργιών της διαγωγής του. Το παιχνίδι είναι μια

δραστηριότητα εκούσια, η οποία βρίσκεται σε μια προοδευτική πορεία αναζητήσεων και καταστάσεων. Με το παιχνίδι το παιδί αφομοιώνει την εμπειρία του εξωτερικού περιγύρου και την προσαρμόζει με τη βοήθεια της νοημοσύνης του στον εσωτερικό του κόσμο. Έτσι, το παιχνίδι βοηθά το παιδί ν' αναπτυχθεί προοδευτικά από το εσωτερικό εγώ του στην εξωτερική πραγματικότητα και να αποκτήσει συνείδηση της ευθύνης του.

Η ψυχαναλυτική σχολή του **Freud** υποστηρίζει ότι το παιδί παίζει, γιατί επιθυμεί να προβάλλει τον εσωτερικό του κόσμο (επιθυμίες, ευχάριστα ή δυσάρεστα γεγονότα) και να κυριαρχήσει πάνω σ' αυτόν ή γιατί προσπαθεί να απαλλαχτεί από εσωτερικά συμπλέγματα ή συγκρούσεις που πιθανόν να το βασανίζουν. Κατά τον **Freud**, το παιχνίδι έχει ένα "καθαρτικό" ρόλο, διευκολύνοντας το παιδί στην έκφραση των φόβων του και στην εκφόρτιση της έντασης και επιθετικότητας.

Για τον **Freud**, το παιχνίδι παρέχει στα παιδιά διέξοδο για την εκπλήρωση των επιθυμιών τους και την αντιμετώπιση τραυματικών εμπειριών. Η επίμονη επανάληψη συγκεκριμένων περιστατικών από τις εμπειρίες αυτές κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να έχουν τον έλεγχο μιας κατάστασης στην οποία υπήρχαν παθητικοί δέκτες.

Η σχολή της ατομικής ψυχολογίας του **Adler** παραδέχεται ότι το παιδί παίζει, για να ικανοποιήσει την ορμή του για επικράτηση.

Στην σοβιετική ψυχολογία, το παιχνίδι εξετάζεται ως κοινωνικοιστορικό φαινόμενο και θεωρείται σημαντικό μέσο για την κοινωνικοποίηση του παιδιού.

Ο **Vygotsky**³ ορίζει το παιχνίδι ως τη δημιουργία μιας φανταστικής κατάστασης και θεωρεί ότι δίνει διέξοδο στην ένταση που δημιουργείται από την επιθυμία του παιδιού για εκπλήρωση γενικών και μακροπρόθεσμων συναισθηματικών αναγκών που δεν μπορούν να εκπληρωθούν στην κοινωνία.

Ο **Huizinga**⁴ από τους σημαντικότερους μελετητές του παιχνιδιού γράφει ότι το παιχνίδι είναι μια πράξη ελεύθερη, βιωμένη ως φανταστική που βρίσκεται έξω από τα συνηθισμένα, αλλά παρόλα αυτά, ικανή να απορροφήσει τελείως αυτόν που παίζει μια δραστηριότητα απογυμνωμένη από κάθε υλικό συμφέρον και χρησιμότητα που πραγματοποιείται μέσα σε σαφή, σταθερά όρια τόπου και χρόνου, αναπτύσσεται με τάξη, σύμφωνα με δεδομένους κανόνες και διαμορφώνει ομαδικές σχέσεις, οι οποίες περιβάλλονται από μυστήριο ή υπογραμμίζουν με μεταμφιέσεις τον παράδοξο χαρακτήρα τους ως προς τον συνηθισμένο κόσμο.

Βασιζόμενος στον ορισμό που προτάθηκε από τον **Huizinga** ένας άλλος σημαντικός μελετητής του θέματος, ο **Callois** προχώρησε στη διατύπωση των χαρακτηριστικών του παιχνιδιού, ιδωμένου ως δραστηριότητα. Σύμφωνα, λοιπόν, με την προσέγγιση του **Callois** το παιχνίδι είναι μια δραστηριότητα ελεύθερη, που χάνει το χαρακτήρα της αν πάρει μορφή υποχρέωσης, έχει το δικό του χώρο και χρόνο που το διαχωρίζουν από τις άλλες δραστηριότητες. Είναι απρόβλεπτο ως προς την εξέλιξη και την κατάληξη του, επειδή βασίζεται ως ένα βαθμό στην ελευθερία του παιδιού να εφευρίσκει και να διαμορφώνει την συνέχεια του παιχνιδιού του. Κατά τον **Callois**, το παιχνίδι δεν είναι παραγωγικό με την οικονομική και υλική έννοια του όρου. Υπακούει σε

συνθήκες και κανόνες που επιβάλλουν προσωρινά νέους "νόμους" τους μόνους που ισχύουν στο παιχνίδι. Το παιχνίδι βρίσκεται στον κόσμο του φανταστικού, για τον **Callois**, συνδεδεμένο με μια "παράλληλη πραγματικότητα" ή με τελείως εξωπραγματικά στοιχεία.

Οι προσπάθειες για την ερμηνεία του φαινομένου του παιχνιδιού είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία διαφόρων θεωριών. Πολλές και ποικίλες θεωρίες έχουν διατυπωθεί σχετικά με την προέλευση, την εξέλιξη και τη μορφωτική αξία του παιδικού παιχνιδιού.

Ο Γερμανός φιλόσοφος και ψυχολόγος **Carl Groos** διατύπωσε τη "θεωρία της εξάσκησης", στην οποία τοποθετεί το παιχνίδι σαν μέσο της φυσικής και της ηθικής ανάπτυξης και του δίνει μια μεγάλη αξία. Θεωρεί το παιχνίδι ως εξάσκηση των σωματικών και πνευματικών λειτουργιών του παιδιού. Ο **Carl Groos**, στη θεωρία του αναφέρεται στην απόκτηση και τελειοποίηση των αναγκαίων εκείνων δεξιοτήτων μέσω του παιχνιδιού για την επιβίωση του ατόμου στην ενήλικη ζωή.

Ο Άγγλος φιλόσοφος **Spencer**, διατύπωσε τη "θεωρία της πλεονάζουσας ενέργειας" που διαθέτει το παιδί και η οποία εκτονώνεται μέσω του παιχνιδιού. Η "θεωρία της πλεονάζουσας ενεργητικότητας" προσδιορίζει το παιχνίδι ως διέξοδο της πλεονάζουσας ενεργητικότητας που απομένει, αφού ικανοποιηθούν οι βασικές ανάγκες του ατόμου. Τα παιδιά μη έχοντας την ευθύνη της αυτοσυντήρησης τους διαθέτουν ολόκληρο το πλεόνασμα ενεργητικότητας, το οποίο εκφορτίζεται μέσω του παιχνιδιού.

Επισημαίνεται, λοιπόν, από όλες αυτές τις θεωρίες των παιδαγωγών των ψυχολόγων η αναγκαιότητα, η πολυσημαντικότητα και η παιδαγωγικότητα του παιχνιδιού.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ :

1. **ΑΡΑΒΑΝΗΣ, Γ.**, *Το παιδικό παιχνίδι*, Αθήνα, 1981, σελ. 11 – 12
2. Παιδαγωγική Ψυχολογική : Εγκυκλοπαίδεια – Λεξικό, Τόμος 6, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1989 – 1992, σελ. 3574
3. Παιδαγωγική Ψυχολογική : Εγκυκλοπαίδεια – Λεξικό, Τόμος 6, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1989 – 1992, σελ. 3575
4. Παιδαγωγική Ψυχολογική : Εγκυκλοπαίδεια – Λεξικό, Τόμος 6, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1989 – 1992, σελ. 3580 – 3181
5. **ΓΕΡΜΑΝΟΣ, Δ.**, *Χώρος και Διαδικασίες Αγωγής*, Gutenberg, Αθήνα, 1993, σελ. 57 – 58

3. ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙΟΥ

Από τις πρώτες μέρες της ζωής του, το παιδί παίζει : με την κουδουνίστρα, με τα χέρια, τα πόδια του. Στην ηλικία των 2 – 3 χρόνων παίζει με αντικείμενα που βρίσκει γύρω του. Και όταν πια βγαίνει από την απομόνωσή του και αποζητά τη συντροφιά των άλλων παιδιών, αρχίζει να παίζει παιχνίδια ομαδικά.

Κάθε παιχνίδι έχει ορισμένους κανόνες, που τα παιδιά οφείλουν να σέβονται. Μπορούμε να πούμε ότι με το ομαδικό παιχνίδι αρχίζει η κοινωνικοποίηση του παιδιού.

Τα παιδικά παιχνίδια έχουν μεγάλη ποικιλία. Υπάρχουν παιχνίδια με αντικείμενα, παιχνίδια που τα παιδιά παίζουν μόνα τους, ζευγαρωτά, διαλογικά, μιμητικά και, τέλος, ομαδικά παιχνίδια. Από τα ομαδικά, άλλα παίζονται μόνο από αγόρια και άλλα μόνο από κορίτσια.

Ειδικοί της παιδικής ηλικίας έχουν κατατάξει τις δραστηριότητες του παιχνιδιού σε κατηγορίες ακολουθώντας κριτήρια τόσο μορφής όσο και περιεχομένου. Ο **Wallon**¹ διακρίνει :

- Λειτουργικά παιχνίδια, που συνδέονται με τη μεγαλύτερη διαφοροποίηση και τον καλύτερο συντονισμό των κινήσεων,
- παιχνίδια φαντασίας, παιχνίδια με στόχο την πρόσληψη και την κατανόηση του εξωτερικού ερεθίσματος και, τέλος,
- παιχνίδια δημιουργικών κατασκευών, όπου το παιδί συναρμολογεί, συνδυάζει, τροποποιεί, αναδημιουργεί υλικά στοιχεία.

Στην ειδική μελέτη της Unesco για το παιδί και το παιχνίδι γίνεται λόγος για :

- Λειτουργικά παιχνίδια, ως την ηλικία των τριών ετών που συνδέονται κυρίως με την ευχαρίστηση που προκαλεί η ίδια η κινητική δραστηριότητα,
- παιχνίδια μίμησης και φαντασίας, όπου το παιδί ταυτίζεται με τον "Άλλο" ή και με τον ίδιο του τον εαυτό, αλλά αυτήν τη φορά σε φανταστικές συνθήκες,
- παιχνίδια "κατορθωμάτων", τα οποία επιτρέπουν στο παιδί επίδειξη και απόδειξη ικανότητας, κουράγιου μέσα από δραστηριότητες, όπως ασκήσεις ισορροπίας ή παράτολμες ασκήσεις.

Ο Ελβετός επιστημολόγος, ψυχολόγος και καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης **Jean Piaget**² έκανε λόγο για τρεις κατηγορίες παιχνιδιού. Μίλησε για το παιχνίδι της άσκησης, το συμβολικό παιχνίδι και το παιχνίδι των κανόνων.

Ο **Piaget** διακρίνει :

1. **Το παιχνίδι της άσκησης** : Είναι το παιχνίδι της βρεφικής ηλικίας (0 – 2 ετών). Κάνει την εμφάνιση του από τους πρώτους μήνες της ζωής του ανθρώπου. Όλες οι πρώτες φωνητικές και κινητικές εκδηλώσεις του παιδιού (ψελλίσματα, κινήσεις κεφαλιού, ποδιών, χεριών) είναι μορφές παιχνιδιού. Είναι δραστηριότητες αυτοτελείς με δικό τους σκοπό. Είναι παιχνίδια χωρίς καμιά ιδιαίτερη τεχνική, αλλά ικανά να ασκήσουν τις πρωταρχικές δομές του νέου ανθρώπου. Χωρίς κανένα συγκεκριμένο σκοπό, γίνονται πηγή χαράς και άσκησης ψυχοσωματικής. Ασκούν τα διάφορα όργανα και τις λειτουργίες τους.

Έχουν βιολογική σημασία. Η ψυχολόγος **Charlotte Buhler** ονόμασε τα παιχνίδια αυτά λειτουργικά και τόνισε ιδιαίτερα τη χαρά που προκαλούν και την ωφέλεια που προσπορίζουν στο σώμα και την ψυχή του νέου ανθρώπου. Αρχίζουν από τον δεύτερο μήνα της ζωής του νεογέννητου, με απλές κινήσεις χεριών, ποδιών. Προοδευτικά, το παιδί συνδυάζει τις κινήσεις αυτές με τη χρήση διαφόρων αντικειμένων του εξωτερικού κόσμου. Μπορεί έτσι να παίζει με πέτρες, άμμο, χαλίκια χωρίς να ξέρει τη φύση και τη χρησιμότητά τους. Εκείνο που πρωτεύει δεν είναι η χρησιμότητα του υλικού που χρησιμοποιείται, αλλά η λειτουργία που επιτελεί το παιδί. Το παιδί, λοιπόν, από τις πρώτες εβδομάδες της ζωής του επαναλαμβάνει διάφορες πράξεις – κινήσεις μόνο και μόνο για την ευχαρίστηση της επανάληψης και της επιτυχίας.

2. **Το συμβολικό παιχνίδι** : Είναι η δεύτερη μορφή του παιδικού παιχνιδιού που κάνει την εμφάνιση του κατά το τέλος της βρεφικής ηλικίας (18ος – 24ος μήνας), τότε που αρχίζει να λειτουργεί η παράσταση, τότε που η απλή αναπαραγωγική μίμηση γίνεται "διαφοροποιημένη", τότε που η νοημοσύνη γίνεται ικανή για επινοήσεις νέων μέσων με πρωτότυπες λειτουργικές διαδικασίες. Το παιδί μιμείται πράγματα και γεγονότα απόντα. Μιμείται κινήσεις αόρατες και ήχους που δεν ακούει πια. Με ένα παρόν αντικείμενο αναπαριστά κάποιο άλλο απόν. Το πρώτο είναι το "σημαίνον" και το δεύτερο το "σημαινόμενο". Το σημαίνον επινοείται από το παιδί, για να αντικαταστήσει το σημαινόμενο, που είναι απόν από το αισθητικό πεδίο, αλλά πάντοτε παρόν στη σκέψη του παιδιού με τη μορφή της πνευματικής εικόνας. Το παιδί συμβολίζει κάτι με κάποιο άλλο, ένα παρόν στοιχείο με κάποιο άλλο απόν, φανταστικό.

Έτσι, το παιδί που συμβολίζει το αυτοκίνητο με ένα σπιρτόκουτο πιστεύει ότι έχει μπροστά του αυτό που η φαντασία του ζωντανεύει και η μνήμη του διατηρεί. Είναι ευνόητο ότι περισσότερα παιχνίδια του είδους αυτού, τα συμβολικά παιχνίδια, απαιτούν ικανή συμμετοχή των αισθήσεων, των κινήσεων και της φαντασίας. Παίζοντας τα, το παιδί χαίρεται, ζει τη ζωή σ' όλο της το χρώμα και γνωρίζει καλύτερα τον εαυτό του και του άλλους. Έτσι, το κοριτσάκι των τεσσάρων ετών που παίζει το παιχνίδι της κούκλας μεταφέρεται στην κατάσταση της μητέρας του μεταθέτοντας τον εαυτό του στο σύμβολο του μωρού, στην κούκλα. Αντιστρέφοντας τις σχέσεις μητέρας – παιδιού, ζει την ανεξαρτησία που ονειρεύεται και απολαμβάνει τη μητρική τρυφερότητα, που τόσο χρειάζεται στην ηλικία αυτή. Έτσι, το συμβολικό παιχνίδι γίνεται μέσο ανακάλυψης του εγώ και των άλλων. Γενικά, το συμβολικό παιχνίδι είναι ατομικό, φανταστικό, μιμητικό και με έντονο εγωκεντρικό χαρακτήρα.

Το συμβολικό παιχνίδι, λοιπόν, αρχίζει να αναπτύσσεται κατά τα δύο τελευταία στάδια της αισθησιοκινητικής ανάπτυξης (1 έως 2 ετών), όταν το παιδί αρχίζει να "προσποιείται". Μεταξύ 2 και 6 ετών το συμβολικό παιχνίδι βρίσκεται στο αποκορύφωμα του σε συνάρτηση με την εμφάνιση της συμβολικής λειτουργίας το παιδί μιμείται τον πραγματικό κόσμο αναμιγνύοντας συνεχώς πραγματικότητα και φαντασία. Κατ' αυτή την περίοδο, εμφανίζονται τα πρώτα συλλογικά παιχνίδια συνεργασίας στα οποία ο ρόλος του κάθε συμμετέχοντος είναι καθορισμένος.

3. **Το παιχνίδι των κανόνων** : Ενώ το παιχνίδι της άσκησης αρχίζει από τους πρώτους μήνες της ζωής του βρέφους και ενώ το συμβολικό

παιχνίδι κάνει την εμφάνιση του από το δεύτερο έτος μετά τη γέννηση του παιδιού, το παιχνίδι των κανόνων δεν οργανώνεται παρά γύρω στα τέσσερα με επτά χρόνια της ζωής του ανθρώπου. Με την κύρια όμως αναπτυξιακή του μορφή εκδηλώνεται από τα επτά μέχρι τα ένδεκα χρόνια της ζωής του παιδιού. Αν και αργά να εμφανιστεί, θα συνεχίσει την εξέλιξη του σ' όλη του τη ζωή. Θα είναι το παιχνίδι του κοινωνικοποιημένου ανθρώπου. Θα είναι η δραστηριότητα, που θα δίνει ένα ξεχωριστό χρώμα στην ομαδική ζωή και θα τη σφραγίζει με τιποικίλες μορφές της. Το παιχνίδι αυτό απαιτεί τουλάχιστο δύο πρόσωπα και μια σειρά κανόνων δράσης. Οι κανόνες αυτοί μπορεί να είναι αυτοσχέδιοι ή κωδικοποιημένοι. Ανάλογα με τις δραστηριότητες που περιλαμβάνει μπορεί να είναι αθλησιοκινητικό ή πνευματικό. Κύριος μοχλός του παραμένει πάντα η άμιλλα, ο ανταγωνισμός, μέσα σε μια πειθαρχημένη ελευθερία. Οι κανόνες που ρυθμίζουν τις δραστηριότητες του πηγάζουν από την ανάγκη της κοινωνικής συνύπαρξης και συνεργασίας. Το παιδί που παίζει ένα παιχνίδι κανόνων έχει πλήρη συνείδηση του αντιπάλου του. Τον αναγνωρίζει ως ανώτερο, όταν κερδίζει, αλλά και όταν χάνει δεν παύει να τον θεωρεί φίλο του, να τον αγαπά. Ο ανταγωνισμός τους είναι περιστασιακός, τεχνητός. Η ρήξη που πολλές φορές τους χωρίζει, παραχωρεί γρήγορα τη θέση της στην αγάπη. Το αναμενόμενο κέρδος, η ελπίδα της επιτυχίας, εμψυχώνει και τονώνει τους παίκτες, παρά τις μεταξύ τους διαφορές. Χωρίς την ελπίδα της επιτυχίας, έλεγε ο **H. Wallon**, το παιχνίδι αυτό χάνει το δυναμισμό του, μαραίνεται. Πρέπει ακόμα να τονίσουμε και κάτι άλλο σχετικά με το παιχνίδι αυτό. Από το δέκατο έτος και εξής η ετερονομία των κανόνων του παιχνιδιού παραχωρεί τη θέση της σε μian

αυτονομία δράσης. Ο κανόνας γίνεται εσωτερικός, αυθόρμητος, και όχι επιβαλλόμενος, εξωτερικός. Η συνήθεια παραχωρεί τη θέση της στη συνειδητοποίηση του ρόλου που επιβάλλεται από κάποια εσωτερική ανάγκη. Αυτό φαίνεται πολύ καλύτερα στα παιχνίδια πολύ μεγαλύτερων και μάλιστα εφήβων.

Τα συλλογικά παιχνίδια ανήκουν τόσο στο συμβολικό παιχνίδι όσο και στο παιχνίδι με κανόνες. Τα παιδιά δεν προσποιούνται απλώς αλλά ακολουθούν κάποιους κανόνες που καθορίζουν τον ρόλο του καθενός. Ενώ το συμβολικό παιχνίδι φέρει τη σφραγίδα της εγωκεντρικής σκέψης, το παιχνίδι με κανόνες μαρτυρεί την ικανότητα του παιδιού να αποκεντρώνει και να συντονίζει εσωτερικευμένα γνωστικά σχήματα, πράγμα που του επιτρέπει να συνεργάζεται με τους άλλους. Σ' αυτό συμβάλλει και η ανάπτυξη του λόγου που δίνει τη δυνατότητα συζήτησης. Όπως παρατηρεί ο **Piaget**, τα παιχνίδια με κανόνες είτε πρόκειται για άμεσες πράξεις, όπως συμβαίνει με την άθληση, είτε για εσωτερικευμένες συμπεριφορές, όπως π.χ. στο σκάκι, δεν οδηγούν μόνο στη συνεργασία, αλλά και στον ανταγωνισμό που χαρακτηρίζει τα παιδιά της σχολικής ηλικίας.

Το παιδικό παιχνίδι διακρίνεται από τον **J. Piaget**³ και άλλους ερευνητές σε ατομικό (μοναχικό) παιχνίδι, σε παράλληλο παιχνίδι και σε ομαδικό (κοινωνικό) παιχνίδι.

Σε ηλικία 2 ετών περίπου, το παιδί αρχίζει το ατομικό και παράλληλο παιχνίδι, κατά το οποίο αποκομμένο από τους άλλους, ενασχολείται με τα αντικείμενα του άμεσου περιβάλλοντος, που προσπαθεί να εξερευνήσει. Αυτού

του τύπου το παιχνίδι που λέγεται λειτουργικό παιχνίδι δεν διέπεται από κανόνες, χαρακτηρίζεται από κίνηση και εναλλαγή και καταλαμβάνει μέρος του αυθόρμητου παιχνιδιού. Το αυθόρμητο παιχνίδι είναι το ελεύθερο και ανεξάρτητο παιχνίδι, το οποίο πηγάζει από τη φυσική ανάγκη του παιδιού για ενέργεια και δράση. Η καθοδήγηση του δασκάλου, δίνει κατεύθυνση και μορφή στο παιχνίδι με τη δημιουργία συνθηκών, με υποβολή κινήτρων και με την επιλογή και τη διευθέτηση εφοδίων.

Το ομαδικό παιχνίδι, βασίζεται στην κοινή αποδοχή των κανονισμών του παιχνιδιού, την αναγκαιότητα των οποίων αρχίζει σταδιακά να αντιλαμβάνεται το παιδί. Οι κανόνες του παιχνιδιού δεν αποσκοπούν στη διευκόλυνση της ομαδικής ζωής, αλλά αποτελούν αυθαίρετα εμπόδια που το ίδιο το παιδί θέτει στον εαυτό του για να αυτοβεβαιωθεί ότι μπορεί να το υπερπηδήσει. Αργότερα, όμως, οι κανόνες αποκτούν κοινωνική διάσταση και βοηθούν στην ανάπτυξη του κοινωνικοποιημένου παιχνιδιού. Το παιδί δημιουργεί τις πρώτες κοινωνικές επαφές έξω από την οικογένεια, αναπτύσσει το εγώ του, βρίσκει τη θέση του στην κοινωνία των παιδιών της ίδιας ηλικίας.

Το παιδί με το ομαδικό παιχνίδι ζει μέσα σε ένα κλίμα ελευθερίας, ζει τη δική του παιδική ζωή, τον δικό του παιδικό κόσμο. Στο ομαδικό παιχνίδι ζει με τον καλύτερο τρόπο την παιδική του ηλικία.

Διαμέσου της δράσης και των συγκινήσεων που βιώνει διαμορφώνει το χαρακτήρα του και ωριμάζει πνευματικά και συναισθηματικά. Μέσα σ' αυτό δοκιμάζει και ασκεί όλες τις δυνάμεις του ξεφεύγοντας για λίγο από την καταπιεστική κηδεμονία των μεγάλων. Ταυτόχρονα, του εξασφαλίζει τη

δυνατότητα να εκφράζει και να ασκεί τις ικανότητες του και να νιώθει ανεξάρτητο.

Το ομαδικό παιχνίδι δημιουργεί ένα κλίμα φιλίας και κοινωνικότητας που επιταχύνει την ωριμότητα και την κοινωνικοποίηση του παιδιού. Το παιχνίδι λειτουργεί έχοντας σαν βάση ένα σχέδιο δράσης και κίνησης πάνω σ' έναν πολύ απλουστευμένο μύθο που κεντρίζει αδιάκοπα το ενδιαφέρον του παιδιού. Μέσα στη ζωντανή και χαρούμενη δράση συνειδητοποιεί τις ικανότητες του και αποκαλύπτει τον ίδιο τον εαυτό του.

Τεράστιες είναι οι δυνάμεις του ομαδικού παιχνιδιού για αυτοαγωγή. Το παιδί δρώντας μέσα στην ομάδα, μέσε σ' ένα κλίμα ευγενικής άμιλλας και έναν εποικοδομητικό ανταγωνισμό, αφομοιώνει δημιουργικά όλες τις ευεργετικές επιδράσεις της αγωγής που αυτόματα ξεπηδούν μέσα από το ομαδικό παιχνίδι και του δίνουν ισχυρά κεντρίσματα για να δουλέψει η φαντασία του, ν' αναπτύξει πρωτοβουλίες, να ασκηθεί, να κρίνει σωστά και να δρα αποφασιστικά. Του δίνει ταυτόχρονα την ευχέρεια να δοκιμάζει σε κάθε φάση του παιχνιδιού τις δυνάμεις του, σωματικές και πνευματικές, να κρίνει, να υπολογίζει σωστά τις κινήσεις του σε κάθε δύσκολη στιγμή του παιχνιδιού. Ασκεείται να παίρνει θαρραλέες πρωτοβουλίες και να αποκτά εμπειρίες από την έκβαση του. Αλλά και πολλά ελαττώματα ξεπερνά με τα ομαδικά παιχνίδια όπως την πλεονεξία, τον εγωισμό.

Τα παιδιά που αγαπούν τα ομαδικά παιχνίδια και τα παίζουν τακτικά αναπτύσσονται αρμονικά, σωματικά, πνευματικά, συναισθηματικά.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ :

1. **ΓΕΡΜΑΝΟΣ, Δ.**, *Χώρος και Διαδικασίες Αγωγής*, Gutenberg, Αθήνα, 1993, σελ. 69 – 70
2. Παιδαγωγική Ψυχολογική : Εγκυκλοπαίδεια – Λεξικό, Τόμος 6. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1989 – 1992, σελ. 3581 - 3582
3. **ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ, Η.**, *Ψυχοπαιδαγωγικά Θέματα Προδημοτικής και Πρωτοδημοτικής Αγωγής*, Φελέκη, Αθήνα, 1982, σελ. 181 - 183

4. ΤΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Το παιχνίδι αποτελεί την κύρια μορφή δράσης του παιδιού κατά την προσχολική και σχολική ηλικία¹. Καθίσταται λοιπόν επιτακτική η ανάγκη να πάρει θέση το παιχνίδι στη μαθησιακή διαδικασία είτε ως μορφή διδασκαλίας είτε ως μέσο για την υλοποίηση εκπαιδευτικών στόχων. Η παιχνιδώδης μορφή διδασκαλίας δημιουργεί ζωντανό και γνήσιο ενδιαφέρον, που αποτελεί και βασική προϋπόθεση κάθε διδασκαλίας. Είναι ο ιδιαίτερος εκείνος τρόπος μετάδοσης που χρησιμοποιεί σαν κίνητρο ψυχολογικό την έλξη του παιδιού για το παιχνίδι. Ο τρόπος αυτός είχε υποδειχθεί και από τον **Πλάτωνα**, στο σύγγραμμα του (Νομ. VI793α), με τη γνωστή φράση "Μη βία, ώ άριστε, αλλά παίζων τους παίδας τρέφε", ακόμη και ο **Γρηγόρης ο Θεολόγος** λέγει : "ουχί, την ηδίστην, αλλά την καλλίστην διδασκαλίαν", αλλά δεν παραλείπει να τονίσει ότι η "καλλίστη" επιτυγχάνεται από τον σοφό δάσκαλο με μέσα τωρινά. Στους νεότερους χρόνους ο **Froebel** την αναπαράγει σε παιδαγωγικό αξίωμα, το οποίο έγινε αποδεκτό από τη σύγχρονη αγωγή, και σήμερα βρίσκει εφαρμογή στα σχολεία με πολλούς τρόπους.

Η μορφή αυτής της διδασκαλίας δεν είναι παιχνίδι αλλά η ύλη του μαθήματος διαμορφώνεται έτσι, ώστε μέσα από μια διαδικασία, που έχει όλα τα γνωρίσματα ενός παιχνιδιού, να κατακτιέται η γνώση με τρόπο αβίαστο, παιχνιδώδη, ευχάριστο.

Οι μορφές που μπορεί να πάρει αυτή η διδασκαλία είναι τόσες, όσες και οι μορφές των παιχνιδιών. Με κεντρικό στοιχείο π.χ. την άμιλλα στην μορφή

παιχνιδιού, ανάμεσα σε ομάδες που χωρίζουμε την τάξη μπορούμε να διαμορφώσουμε μια γνήσια διδασκαλία. Μπορούμε να διδάξουμε γνώσεις και δεξιότητες, που από τη φύση τους δεν "προσελκύουν" το ενδιαφέρον του μαθητή με σπουδαίο αποτέλεσμα.

Εκεί όμως που η παιχνιδής μορφή διδασκαλίας έχει εύκολη και αποτελεσματική εφαρμογή είναι στους τομείς δραστηριοτήτων όπου σκοπός της αγωγής είναι η κοινωνικοποίηση του μαθητή.

Στο παιχνίδι με υπόδυση ρόλων τα παιδιά βιώνουν κοινωνικά πρότυπα και εξελίσσονται πνευματικά. Η αγωγή στην προσπάθεια της να κοινωνικοποιήσει τα παιδιά, τους υποδεικνύει κοινωνικά πρότυπα που οι ρόλοι τους συγκεντρώνουν την αγάπη και την αποδοχή των άλλων, εκτιμούνται και αναγνωρίζονται σαν επιτυχημένα άτομα. Ο **Ι. Γιαννούλης** αναφέρει : "Τα παιδιά υποδύονται συνήθως ρόλους των ενηλίκων και αντιγράφουν τους τρόπους με τους οποίους ενεργούν και γενικά συμπεριφέρονται αυτοί. Από τις περιορισμένες εμπειρίες και δυνατότητες, προχωρεί σε νέες σχέσεις και συνεξαρτήσεις. Η δημιουργία αυτών των νέων σχέσεων προάγει πρώτα - πρώτα τη γλωσσική εξέλιξη του παιδιού, γιατί το εξαναγκάζει να συνεννοηθεί με τους συμμαθητές του επάνω σε νέες καταστάσεις, πέρα από τις άλλες θετικές επιδράσεις στην όλη ψυχοπνευματική του ανάπτυξη και την κοινωνικοποίησή του".

Ένα άλλο είδος που διδάσκει άμεσα, ανατρέπονται την παραδοσιακή σχέση δασκάλου - μαθητή, είναι το θεατρικό παιχνίδι. Είναι η πιο γνήσια μορφή παιχνιδώδους διδασκαλίας και μάθησης. Με το θεατρικό παιχνίδι επιτυγχάνεται

όλη η ζητούμενη "αρμονία" ρόλων και παιδαγωγικού κλίματος. Βέβαια είναι δύσκολο αν εντάξουμε τη διδακτέα ύλη μέσα στο θεατρικό παιχνίδι, αν και προσφέρονται γι' αυτό πολλές ενότητες, όμως αυτό δεν μειώνει τη σημασία του θεατρικού παιχνιδιού, γιατί η αποδοχή του από τους μαθητές είναι γενική, ώστε δημιουργείται μια παιδαγωγική όαση μέσα στην οποία η παιδική ψυχή πλάθεται, δημιουργείται, χαίρεται και μαθαίνει.

Η δραματοποίηση που μπορεί να αποτελέσει την έκφραση του γλωσσικού μαθήματος, είναι μια μορφή φανταστικού παιχνιδιού. Όταν ο μικρός μαθητής παίζει διάφορους ρόλους εξωτερικεύει τη συναισθηματική φόρτιση που του προκάλεσε το περιεχόμενο του μαθήματος. Το μάθημα με τη δραματοποίηση γίνεται πιο ευχάριστο και αποδοτικό, οι μαθητές οργανώνουν τις εμπειρίες τους τακτοποιούν τις εντυπώσεις και τις παρατηρήσεις τους, πλουτίζουν το λεξιλόγιο και αποκτούν άνεση στην έκφραση.

Η μορφή της διδασκαλίας δεν είναι παιχνίδι, αλλά η διαμόρφωση της ύλης γίνεται με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να έχει η όλη διαδικασία παιχνιδώδης μορφή². Οι γνώσεις που αποκτά ο μαθητής, αποκτώνται με τέτοιο τρόπο που είναι αβίαστος είναι πιο ουσιαστικός.

Η δυνατότητα εφαρμογής της παιχνιδώδους μορφής διδασκαλίας εξαρτάται από την επινοητικότητα του δασκάλου, την αυτενέργεια των μαθητών. Μόνο βέβαια, σε περίπτωση που το σχολείο αναζητά να βρει διέξοδο, να ξεφύγει από το παραδοσιακό παιδαγωγικό κλίμα και να δημιουργήσει.

Αυτό, όμως, που έχει σημασία είναι να σχηματίσει ο εκπαιδευτικός τη σωστή αντίληψη για τη σημασία του παιχνιδιού στην αγωγή του παιδιού, ώστε

να το χρησιμοποιήσει ως μέσο αγωγής και διδασκαλίας. Οι εμπειρίες του από μια τέτοια ενέργεια θα είναι τόσο σημαντικές ώστε να αξιοποιήσει αυτή την παιχνιδώδη μορφή διαπαιδαγώγησης και να την εν' τάξει σε μονιμότερη θέση στη διδακτική του πράξη.

Η "παιδαγωγική" του παιχνιδιού περιλαμβάνει ή καλύτερα προτείνει το παιχνίδι από τη μια ως μέσο αγωγής και από την άλλη ως μέθοδο διδασκαλίας. Στην πρώτη περίπτωση, η παιδαγωγική προαγωγή των παιδιών επιτυγχάνεται μέσω της ενασχόλησης του παιδιού με το παιχνίδι. Στη δεύτερη περίπτωση, το παιχνίδι προτείνεται ως μέθοδος για τις οργανωμένες διαδικασίες μάθησης. Το παιδί με την παιχνιδώδη διασκέδαση αποκτά συγκεκριμένες εμπειρίες.

Στο επίπεδο της προσχολικής εκπαίδευσης, στα χέρια του παιδαγωγού το παιχνίδι μπορεί να αποτελέσει ένα από τα βασικότερα μέσα διαπαιδαγώγησης.

Το παιχνίδι είναι ο καλύτερος τρόπος για τη μάθηση. Κάθετι που μαθαίνουν τα παιδιά παίζοντας γίνεται αναπόσπαστο στοιχείο του παιδιού. Γι' αυτό και στο παιχνίδι πρέπει να αναλογεί ένα μεγάλο μέρος από το ημερήσιο πρόγραμμα του Νηπιαγωγείου.

Το παιχνίδι μπορεί να λειτουργήσει τόσο στο επίπεδο της παιδαγωγικής σχέσης όσο και σ' εκείνο της παιδαγωγικής διαδικασίας³.

– Στο επίπεδο της παιδαγωγικής σχέσης. Οι σχετικές δυνατότητες του παιχνιδιού το κάνουν αξιοποιήσιμο τους ως όργανο επικοινωνίας μεταξύ των παιδιών, καθώς και μεταξύ παιδιών και παιδαγωγού, εκεί όπου η χρήση της γλώσσας, από μόνη της, αποδεικνύεται ανεπαρκής. Παράλληλα, οι ιδιότητές

του ως "θεσμού παραβίασης" των στοιχείων του περίγυρου του επιτρέπουν να λειτουργήσει και ως διέξοδος τόσο στα προβλήματα σχέσεων, όσο και στις δυσχέρειες συνεργασίας που εμφανίζονται στην τάξη. Τέλος, στα χέρια ενός έμπειρου παιδαγωγού μπορεί να αποτελέσει εργαλείο κατανόησης και γνώσης του παιδιού, χρησιμοποιούμενο ιδίως για τη διάγνωση προβλημάτων ψυχολογικής λειτουργίας και κοινωνικοπολιτισμικής προσαγωγής του.

– Στο επίπεδο της παιδαγωγικής διαδικασίας. Παίζοντας το παιδί αναπτύσσει τις σωματικές, νοητικές, συναισθηματικές, λεκτικές και επικοινωνιακές του ικανότητες, μυείται σε συμπεριφορές και ρόλους ενηλίκων και προσανατολίζεται προς πολιτισμικά μοντέλα. Ενεργοποιώντας, λοιπόν, το σύνολο της παιδικής προσωπικότητας, το παιχνίδι μπορεί να αξιοποιηθεί ως μέσο μετάδοσης του παιδαγωγικού μηνύματος, αλλά και ως πεδίο για την ανάπτυξη της δημιουργικότητας του παιδιού.

Γίνεται φανερό, λοιπόν, ότι το παιχνίδι είναι το βασικό μέσο, το οποίο ικανοποιεί τις κινητικο-πνευματικές και ψυχικές ανάγκες του νηπίου και οδηγεί στην κατάκτηση όλων των μορφωτικών στόχων. Είναι η μόνη εκπαιδευτική εργασία, στην οποία εκπληρώνονται όλες οι ανάγκες αγωγής του νηπίου. Αυτός είναι και ο λόγος, για τον οποίο κάθε δραστηριότητα πρέπει να παίρνει παιχνιδιώδη χαρακτήρα, για να συμπαρασύρει φυσιολογικά, αυθόρμητα και αβίαστα όλες τις δυνάμεις του νηπίου με συνέπεια τη μετατροπή σε αξιόλογη, σοβαρή και αποτελεσματική εργασία. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι η εκπαίδευση είναι σχεδόν καθημερινή ζωή⁴. Οι ρίζες της πρέπει να αναζητηθούν στις άμεσες σταθερές εμπειρίες των παιδιών χωρίς να

διαφοροποιούνται παιχνίδι και εργασία. Και τα δύο αποτελούν μέρος της ζωής. Για να πετύχει το σκοπό του το παιχνίδι, πρέπει να γίνεται προωθητικά, σκόπιμα και συνειδητά και για να αποφύγουμε τον κίνδυνο να εκφυλιστεί το παιχνίδι σε "παιδιά" και επειδή το παιχνίδι ισχύει ως διδακτικό αξίωμα, ιδιαίτερα για την προσχολική ηλικία, που περιλαμβάνει όλες τις περιοχές μάθησης.

Ύστερα από αυτά δεν είναι υπερβολή αν πούμε ότι το παιχνίδι είναι τόσο σπουδαίο μέσο αγωγής και μορφωτική κοινότητα για την προσχολική ηλικία, ώστε χωρίς αυτό να είναι αδύνατη η ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ :

1. **ΚΑΡΑΜΠΑΤΣΟΣ, Α.**, *"Το παιδικό παιχνίδι, τα είδη και η σημασία του στην Παιδαγωγική Διαδικασία"*, Διαβάζω, Τεύχος 236, 1990, σελ. 29 - 30
2. **ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΙΟΥ, Α.**, *"Το παιδί και το παιχνίδι"*, Αντιτετράδιο της Εκπαίδευσης, Τεύχος 34 - 35, 1995, σελ. 74
3. **ΓΕΡΜΑΝΟΣ, Δ.**, *Χώρος και Διαδικασίες Αγωγής*, Gutenberg, Αθήνα, 1993, σελ. 67 – 68
4. **ΚΙΤΣΑΡΑΣ, Γ.**, *Εισαγωγή στην Προσχολική - Παιδαγωγική*, Παπαζήση, Αθήνα, 1991, σελ. 102

5. ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Το παιχνίδι του παιδιού αρχίζει με τη γέννηση του και γίνεται φανερό σε μερικές βδομάδες. Με το παιχνίδι δοκιμάζεται και κινητοποιείται ολόκληρη η αναπτυσσόμενη προσωπικότητα του παιδιού κυρίως όταν μεγαλώσει και αποκτήσει συναίσθηση των ενεργειών του. Το παιδί που παίζει έχει συνείδηση ευθύνης των ενεργειών του.

Το παιχνίδι είναι το κύριο περιεχόμενο της ζωής του παιδιού¹. Είναι δε ισχυρός παράγοντας για την ανάπτυξη και την εξέλιξή του. Η σημασία του παιχνιδιού για τα παιδιά είναι μεγάλη, γιατί το παιχνίδι δεν είναι μια συνηθισμένη απασχόληση, είναι μια ανάγκη, μια σοβαρή εργασία που με αυτήν τα παιδιά ικανοποιούν όλα τους τα ενδιαφέροντα σε όλες τις ηλικίες.

Τα παιχνίδια βοηθούν στην ωρίμανση των διαφόρων σωματικών λειτουργικών, συμβάλλουν στη διαμόρφωση των δεξιοτήτων, εξασκούν την αντίληψη του χώρου, την παρατηρητικότητα, τη συγκέντρωση της προσοχής, αναπτύσσουν την ικανότητα εύρεσης σχέσεων και προπάντων καλλιεργούν τη φαντασία.

Συμβάλλουν, επίσης στην καλλιέργεια αρετών της προσωπικότητας όπως της υπομονής, της πρωτοβουλίας, της ενεργητικότητας, της υπακοής και του σεβασμού προς τους άλλους.

Το παιχνίδι συνυφαίνεται με όλες τις εσωτερικές ανάγκες του παιδιού. Γι' αυτό είναι μεγάλη η αξία του στην ανάπτυξή του. Η επίδραση του παιχνιδιού στην ανάπτυξη του παιδιού είναι τεράστια.

Παίζοντας το παιδί ωφελείται απ' όλες τις πλευρές, γιατί με το παιχνίδι επιτελείται σωματική, διανοητική, συναισθηματική, κοινωνική ανάπτυξη και παράλληλα ψυχαγωγία.

Μεγάλη σημασία ασκεί το παιχνίδι στη σωματική ανάπτυξη του παιδιού. Με το παιχνίδι η κυκλοφορία του αίματος γίνεται ταχύτερη και ο μεταβολισμός πληρέστερος. Ενδυματώνεται το νευρικό σύστημα, ασκείται ο οργανισμός του παιδιού, αναπτύσσονται οι μυς του με τον πιο ευχάριστο τρόπο, τελειοποιούνται το μέλη του σώματος.

Μέσα από το παιχνίδι μαθαίνει λεπτές και πολύπλοκες κινήσεις. Η μυϊκή δύναμη, η ευκαμψία των αρθρώσεων και του σώματος, η ευκολία, η ακρίβεια και η χάρη των κινήσεων, η επιδεξιότητα, η αντοχή στην κόπωση, η ισορροπία και άλλες ικανότητες και δεξιότητες αναπτύσσονται ή διευκολύνονται με το παιχνίδι. Με την κινητικότητα του το παιδί αναπτύσσει την ικανότητα του για δράση αποτελεσματική και ωθείται να εξερευνήσει το περιβάλλον.

Με την αντίληψη του σωματικού σχήματος, τα παιδιά καταφέρνουν να ενταχθούν μέσα στο χώρο με το σώμα τους και είναι σε θέση να ακολουθήσουν κάποιον προσανατολισμό.

Επίσης, το σωματικό σχήμα αποτελεί τη βάση της κατανόησης της έννοιας του χρόνου και του ρυθμού στο παιδί. Με το σώμα του καταφέρνει το παιδί ν' αποκτήσει κάποια σημεία αναφοράς μέσα στο χρόνο.

Ξεκινώντας από το σώμα του, το παιδί καταφέρνει να γνωρίσει τον κόσμο των αντικειμένων, δηλαδή των άψυχο κόσμο, και να τοποθετηθεί μέσα σ' αυτόν. Μέσα από τις σχέσεις που θα αναπτύξει το παιδί ανάμεσα στον εαυτό

του και τα πράγματα, υλοποιείται η συνειδητοποίηση του εξωτερικού κόσμου αρχικά με τη διαίσθηση του και σιγά - σιγά ο κόσμος οικοδομείται σύμφωνα με τη λογική.

Παράλληλα, η αγωγή του σωματικού σχήματος επιδρά στη σχέση του παιδιού με τον κόσμο των άλλων, τον έμψυχο κόσμο. Πρώτα μαθαίνει να αποδέχεται, να αναγνωρίζει, να συνεργάζεται και να σέβεται τους γύρω του. Τελικά, όταν το παιδί έχει ήδη συνειδητοποιήσει αρκετά καλά το σώμα του, κατορθώνει να το τοποθετεί ανάλογα με τις περιστάσεις και να επικοινωνεί με τους άλλους.

Η αντίληψη του σώματος παίζει σπουδαίο ρόλο και στην κατανόηση των ατομικών του δυνατοτήτων. Όσο μεγαλύτερη επίγνωση του σώματος του έχει το παιδί, τόσο καλύτερα μπορεί να το ελέγξει όσο πιο σίγουρο είναι το παιδί για τις ικανότητές του, τόσο πιο πολύ ενεργοποιεί τις δυνατότητές του. Μέσα από τη βίωση του σώματος του μαθαίνει τα όρια και τις δυνατότητες του, αναπτύσσει τις δεξιότητες του που το καθιστούν ικανό να κινείται, προσαρμόζει τη θέση του σώματος του στις ανάγκες της κίνησης, αλλά και στα αντικείμενα και στα πρόσωπα που το περιβάλλουν.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι μέσω του παιχνιδιού το παιδί έχει καλύτερη αντίληψη και αίσθηση του σώματος του, που είναι βασική προϋπόθεση για την κατανόηση των εννοιών του χώρου, του χρόνου και του ρυθμού, του έμψυχου και άψυχου κόσμου και των προσωπικών του ιδιαιτεροτήτων.

Όσον αφορά την πνευματική ανάπτυξη, το παιχνίδι αναπτύσσει το παιδί διανοητικά, διότι πειθαρχείται το πνεύμα του, συγκεντρώνεται η προσοχή του, αναπτύσσεται η κρίση, ο συλλογισμός, η μνήμη, η φαντασία του και τονώνονται όλες οι διανοητικές λειτουργίες.

Σκοπός του παιχνιδιού είναι η ανάπτυξη των διανοητικών ικανοτήτων, όπως είναι η περιέργεια. Γι' αυτό και πρέπει τα παιδιά να διαλύουν, να ψηλαφούν, να ψάχνουν τα παιχνίδια τους, ακόμα και αν τα καταστρέψουν. Κάθε παιχνίδι έχει τη διανοητική πλευρά που είναι ιδιαίτερα σημαντική για την κοινωνική ένταξη του παιδιού αργότερα. Η περιέργεια όμως και η χαρά της ανακάλυψης ικανοποιεί και ένα βασικό ένστικτο του ανθρώπου και οδηγεί στην έρευνα, την εξερεύνηση, την επιστήμη.

Ο **Piaget**² πιστεύει ακράδαντα ότι η σκέψη του παιδιού αναπτύσσεται ως αποτέλεσμα μιας εσωτερικής πράξης και ότι οι πνευματικές ικανότητες του καλλιεργούνται από τον τρόπο που χειρίζεται και παίζει με τα αντικείμενα και τα υλικά που βρίσκονται στο φυσικό του περιβάλλον. Οι εμπειρίες με τα φυσικά αντικείμενα βοηθούν το παιδί να ανακαλύψει τις ιδιότητες των αντικειμένων και να φθάσει στη σύλληψη εννοιών, οι οποίες οδηγούν το παιδί από το προεγνωσιολογικό στάδιο, στο στάδιο της συγκεκριμένης σκέψης.

Με το παιχνίδι και την παρατήρηση, το παιδί οδηγείται αναγκαστικά στην άσκηση των αισθήσεων, που αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για το ξύπνημα της σκέψης. Οι ασκημένες αισθήσεις του επιτρέπουν να κάνει σωστότερες και αντικειμενικότερες εκτιμήσεις για τον κόσμο που το περιβάλλει και να σχηματίζει ορθή γνώμη για τις καταστάσεις και τα πράγματα, να

παρατηρεί σωστά και γενικά, να σχηματίζει παραστάσεις που ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα.

Το παιχνίδι, ατομικό ή ομαδικό προσφέρει καινούριες εμπειρίες, τις οποίες προσπαθεί να ενσωματώσει στα παλιά του νοητικά σχήματα και έτσι προχωρεί στην πορεία του να κατανοήσει τον κόσμο. Όταν τα νέα στοιχεία συσχετίζονται με τα υπάρχοντα σχήματα, διατηρείται η ισορροπία, που υπάρχει μεταξύ του ατόμου και του περιβάλλοντος. Αν, όμως, η καινούρια εμπειρία είναι διαφορετική και δεν ενσωματώνεται εύκολα στα παλιά σχήματα, το άτομο αναγκάζεται να τροποποιήσει τις νοητικές του δομές, ώστε να αφομοιωθεί το νέο στοιχείο, αν βέβαια το νέο στοιχείο δεν είναι τελείως ξένο και διαφορετικού επιπέδου από τις εμπειρίες του παιδιού.

Το παιχνίδι, ακόμη, αποτελεί τη "γλώσσα", με την οποία το παιδί εκφράζει σε εσωτερική πράξη τις σκέψεις του. Αργότερα, δεν θα είναι αναγκαίο να προσφεύγει πάντοτε σε εξωτερικές πράξεις, αλλά θα εσωτερικεύει τη δράση και έτσι θα αναπτύξει τη σκέψη του, την οποία η γενετική ψυχολογία ορίζει σαν εσωτερικοποιημένη δράση.

Παράλληλα, με τη νοημοσύνη το παιχνίδι προάγει και τη γλωσσική ικανότητα του παιδιού δεδομένου ότι το παιχνίδι και στην ατομική του μορφή συνοδεύεται από (αυτό)-συζήτηση³ και ταυτόχρονα εμπλουτίζει τις γνώσεις του παιδιού, γεγονός που συμβάλει στη γλωσσική ανάπτυξη.

Η γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού που συμβαδίζει με ολόκληρη τη γνωστική ανάπτυξη του προάγεται με το παιχνίδι. Η ανάγκη γλωσσικής επικοινωνίας και η αυθόρμητη εκδήλωση του παιδιού, κατά τη διάρκεια του

παιχνιδιού, βοηθάει αποφασιστικά στην αύξηση του λεξιλογίου, στο σχηματισμό γλωσσικών σχημάτων με σωστή σύνταξη και τυπικό, επειδή το παιδί μεχέει αυθόρμητα αβίαστα και πρόθυμα στο διάλογο που αναπτύσσεται υποχρεωτικά στο παιδί.

Μεγάλη είναι η αξία του παιχνιδιού ως κοινωνικοποιητικού μέσου και πεδίου άσκησης της κοινωνικής αγωγής. Το παιδί στα τρία πρώτα χρόνια της ζωής του παίζει μόνο του. Με την είσοδο του στο Νηπιαγωγείο αρχίζει δειλά - δειλά να μετέχει σε ομαδικά παιχνίδια και να κοινωνικοποιείται προοδευτικά. Μέσα στο παιχνίδι, το παιδί ικανοποιεί την ανάγκη του για συναναστροφή με τους συνομηλικούς του. Μαθαίνει να σέβεται τους συνομηλικούς καθώς και τους κανόνες του παιχνιδιού. Με το παιχνίδι καλλιεργεί το πνεύμα της συνεργασίας και της άμιλλας. Το παιδί εκδηλώνει ελεύθερα, αυθόρμητα αλλά και πειθαρχημένα τον εσωτερικό του κόσμο, εκτιμά τις ικανότητές των άλλων, τις συγκρίνει με τις δικές του και γενικά ανακαλύπτει τον εαυτό του.

Το παιχνίδι συμβάλλει στην ελάττωση του εγωκεντρισμού, της αναγκαιότητας των κοινωνικών περιορισμών και την ανάπτυξη της εμπάθειας⁴ του παιδιού. Το παιχνίδι παρέχει (δίνει) στο παιδί την ευκαιρία να υποδυθεί διάφορους ρόλους της κοινωνικής ζωής των ανθρώπων που το περιβάλλουν και προσφέρει ευκαιρίες για άσκηση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Το παιχνίδι είτε ομαδικό, είναι είτε ατομικό το παιδί ανακαλύπτει τις ιδιορρυθμίες του, την ατομικότητα του και τον χαρακτήρα του. Αποβαίνει, έτσι, μέσο αυτοέκφρασης της προσωπικότητας του παιδιού. Εκφράζει της ανησυχίες

του, προβάλλει τις εσωτερικές του δυσκολίες και γενικά υποβοηθεί την έμμεση "εξομολόγηση" του.

Με την βοήθεια του κοινωνικού παιχνιδιού, το παιδί διαμορφώνει άποψη για το ποια είναι η "καλή" ή "κακή" συμπεριφορά και σιγά - σιγά σχηματοποιείται ο ιδανικός εαυτός. Από τη στιγμή που εδραιώνεται βοηθά το παιδί όχι μόνο να αξιολογήσει τη δική του συμπεριφορά, αλλά και να κάνει κρίσεις και να σχηματίσει θεωρίες για τους άλλους ανθρώπους, κρίσεις και θεωρίες που του διδάσκουν ότι οι άλλοι άνθρωποι μπορεί να έχουν και δύσκολη και απρόβλεπτη συμπεριφορά, η οποία αντιμετωπίζεται στα πλαίσια της κοινωνικοποίησης.

Επίσης, μέσα από το παιχνίδι εμφανίζονται οι ηγετικές τάσεις κάποιων παιδιών που έχουν στόχο να συντονίζουν την ομάδα και να καθορίζουν τους ρόλους των άλλων παιδιών στο παιχνίδι.

Ωστόσο, όχι μόνο οι ηγετικές στάσεις των παιδιών, αλλά και η επιθετικότητα εκδηλώνονται μέσα από το παιχνίδι. Η επιθετικότητα εκδηλώνεται μεμονωμένα, αλλά με την αλληλεπίδραση μεταφέρεται σε ολόκληρη την ομάδα.

Τα παιδιά μέσα από το παιχνίδι τους βρίσκουν κανόνες για να λύσουν τις διαπροσωπικές τους συγκρούσεις.

Με το παιχνίδι αναπτύσσεται το κοινωνικό συναίσθημα του παιδιού, το οποίο είναι ιδιαίτερα απαραίτητο στην αρμονική ένταξη του ατόμου στην κοινωνία. Στο παιχνίδι, το παιδί αναγνωρίζει τα δικαιώματα των συμπαικτών του, συμμετέχει στη λύπη, στη χαρά των άλλων, αναπτύσσεται η συνεργασία, η αμοιβαία εκτίμηση, ο αλληλοσεβασμός, οι φιλικές σχέσεις, η δικαιοσύνη και ο αλtruισμός και καλλιεργούνται οι αρετές της τιμής, της γενναιότητας, της

ειλικρινείας και της αυτοθυσίας. Εκεί καταστέλλονται τα εγωϊστικά ένστικτα του παιδιού, ασκείται ο αυτοέλεγχος και η αυτοπειθαρχία, η υπομονή και επιμονή και γενικά μορφώνεται η ψυχή του παιδιού με τα ανώτερα ιδεώδη της κοινωνικής ζωής.

Μεγάλη επίδραση εξασκεί το παιχνίδι στη συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού. Γενικά στο παιδί ευάρεστες συναισθηματικές καταστάσεις, οι οποίες συντελούν στην πνευματική ευφορία. Προκαλεί ζωντανό το ενδιαφέρον του παιδιού για συνεχή και μεγαλύτερη δράση και γενικά η ψυχή του παιδιού που παίζει σμιλεύεται και εξευγενίζεται.

Το παιχνίδι χρησιμεύει ακόμη στο παιδί ως μέσο για την παροχέτευση της οργής⁵, της ζηλοτυπίας, της μνησικακίας και άλλων βίαιων συναισθημάτων. Αποτελεί, επίσης, σπουδαία ασφαλιστική δικλείδα των απωθημένων στο υποσυνείδητο επιθυμιών. Με το παιχνίδι, το παιδί επιτυγχάνει ανάλογη ψυχική κάθαρση, ανακουφίζεται από τις στεναχώριες, τις λύπες, τις μελαγχολίες και άλλες δυσάρεστες συναισθηματικές καταστάσεις και αποκαθίστανται έτσι η συναισθηματική ισορροπία του.

Το παιχνίδι αποτελεί τρόπο εκφράσεως της συναισθηματικής ζωής και μέσο εκτονώσεως του άγχους και της ψυχικής υπερέντασης, η οποία είναι φυσικό συνεπακόλουθο της εξελικτικής πορείας του ανθρώπου.

Προσφέρει στο παιδί μια ανθρωπιστική υπηρεσία με το να απαλύνει τον παιδικό πόνο και μία νοητική συναισθηματική αναταραχή που παρεμποδίζει τη μάθηση.

Το παιχνίδι δεν οικοδομεί απλώς την ψυχική υγεία, αλλά παράλληλα αποτελεί θεραπευτικό μέσο στο χέρια της ψυχαναλυτικής ψυχολογίας⁶. Το παιδικό κοινωνικό παιχνίδι μπορεί να χρησιμοποιηθεί και σαν προγνωστικό κριτήριο για τη μετέπειτα ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού.

Οι διάφορες θεωρίες, οι σχετικές με την ανάπτυξη του ατόμου, υποστηρίζουν ότι το παιχνίδι υπηρετεί συγκεκριμένες λειτουργίες και ασκεί συγκεκριμένες επιδράσεις : Έτσι για την ψυχαναλυτική θεωρία των **Freud** και **Erikson**⁷, το παιχνίδι βοηθάει το παιδί να λύσει εσωτερικές συγκρούσεις μεταξύ κινήτρων (από το id) και περιοριστικών κανόνων (από το περιβάλλον και το υπερεγώ) και έτσι να αποκτήσει μεγαλύτερη ικανότητα αντιμετώπισης αλληλοσυγκρουόμενων απαιτήσεων σε πραγματικές καταστάσεις της ζωής, μια ικανότητα, η οποία είναι γνωστή ως δύναμη του Εγώ.

Επιπλέον, το παιχνίδι θεωρείται ότι ασκεί μια λειτουργία κάθαρσης και κάνει το παιδί ικανό να απαλλαγεί από την ένταση και να εκφράσει φόβους στα φανερά και έτσι να τους αντιμετωπίσει αποτελεσματικά.

Πέρα από αυτή τη βοήθεια, που το παιχνίδι προσφέρει στο άτομο για να αντιμετωπίζει τα προβλήματα που συναντάει στη ζωή, είναι ένα χρήσιμο μέσο με το οποίο ψυχολόγοι και παιδαγωγοί προσπαθούν να κατανοήσουν την ανάπτυξη των παιδιών και των ώριμων ατόμων. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του νηπίου και του παιδιού της προσχολικής ηλικίας, στο παιχνίδι αντανakλώνται τα στάδια της ανάπτυξης της νοημοσύνης και των ικανοτήτων. Παρακολουθώντας τα παιδιά ενώ παίζουν, επισημαίνουμε τις κοινωνικές τους στάσεις, όπως είναι οι εθνικές προκαταλήψεις και οι δεξιότητές τους στην

κοινωνική αλληλεπίδραση, οι ηγετικές τους ικανότητες και οι τρόποι με τους οποίους λύνουν τις διαπροσωπικές τους συγκρούσεις. Στο παιχνίδι στο οποίο τα παιδιά αναλαμβάνουν - υποδύονται - κοινωνικούς ρόλους, αποκαλύπτεται το πως τα παιδιά αντιλαμβάνονται το ρόλο που παίζουν σημαντικά πρόσωπο στη ζωή τους, όπως είναι οι γονείς, οι αδερφοί - αδερφές, οι δάσκαλοι, οι συνομήλικοι, και μπορεί να φανεί το πως τα παιδιά ερμηνεύουν περιβάλλοντα, όπως είναι το σχολείο, η εκκλησία, και γεγονότα, όπως είναι μια επίσκεψη στον οδοντίατρο ή στο σπίτι της γιαγιάς.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ :

1. **ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΙΟΥ, Α.**, *"Το παιδί και το παιχνίδι"*, Αντιτετράδιο της Εκπαίδευσης, Τεύχος 34 - 35, 1995, σελ. 70
2. **ΣΙΒΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ρ.**, *Η οργάνωση και ο σχεδιασμός του χώρου (νηπιαγωγείο) στο πλαίσιο του παιχνιδιού*, Πατάκη, Αθήνα, 1997, σελ. 33
3. **ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ, Η.**, *Ψυχοπαιδαγωγικά Θέματα Προδημοτικής και Πρωτοδημοτικής Αγωγής*, Φελέκη, Αθήνα, 1982, σελ. 186
4. **ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ, Η.**, *Ψυχοπαιδαγωγικά Θέματα Προδημοτικής και Πρωτοδημοτικής Αγωγής*, Φελέκη, Αθήνα, 1982, σελ. 188
5. **ΣΙΒΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ρ.**, *Η οργάνωση και ο σχεδιασμός του χώρου (νηπιαγωγείο) στο πλαίσιο του παιχνιδιού*, Πατάκη, Αθήνα, 1997, σελ. 37
6. **ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ, Η.**, *Ψυχοπαιδαγωγικά Θέματα Προδημοτικής και Πρωτοδημοτικής Αγωγής*, Φελέκη, Αθήνα, 1982, σελ. 187 - 188
7. Παιδαγωγική Ψυχολογική : Εγκυκλοπαίδεια - Λεξικό, τόμος 6, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1989 - 1992, σελ. 3570 - 3571

6. ΤΟ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Στην περίοδο της προσυλλογιστικής σκέψης, στο τέλος της βρεφικής ηλικίας (18^{ος} μήνας - 2^ο έτος) πραγματοποιείται μια θεμελιώδης μεταμόρφωση στον πνευματικό κόσμο του παιδιού : εμφανίζεται η συμβολική λειτουργία. Το παιδί αρχίζει να γίνεται ικανό να παράγει εσωτερικά σύμβολα (νοητικές εικόνες, λέξεις), τα οποία να αντιπροσωπεύουν τα αντικείμενα και τα συμβάντα, ακόμη και όταν αυτά είναι αντιληπτικώς απόντα.

Επίσης, αρχίζει να γίνεται ικανό να διαφοροποιεί τις εσωτερικές αυτές αναπαραστάσεις, τα σημαίνοντα, από τα συγκεκριμένα αντικείμενα και συμβάντα που αντιπροσωπεύουν τα σημαινόμενα. Στην ηλικία αυτή αρχίζει να γίνεται μετάπλαση του συγκεκριμένου εξωτερικού κόσμου σε νοητικό, σε εσωτερικό κόσμο της σκέψης. Η διάνοηση από αντιληπτική γίνεται παραστατική.

Άλλη ένδειξη της συμβολικής λειτουργίας είναι το συμβολικό παιχνίδι, όπου το παιδί προσποιείται ότι ένα αντικείμενο είναι κάτι άλλο. Για παράδειγμα το παιδί μεταχειρίζεται ένα καλάμι για "άλογο" ή ένα σπιρτόκουτο για "αυτοκίνητο" που το σπρώχνει γύρω και κάνει θόρυβο κινούμενου σχήματος.

Η εμφάνιση της συμβολικής λειτουργίας συμπίπτει χρονολογικά με την εμφάνιση της γλώσσας. Η γλώσσα είναι ένα από τα πολυπλοκότερα οργανωμένα συστήματα διαφοροποιημένων σημάτων. Η εμφάνιση της και η χρήση της διαδραματίζουν αποφασιστικό ρόλο στην ανάπτυξη συμβολικής σκέψης.

Στο νοητικό τομέα, εμφανίζεται η συμβολική λειτουργία και η χρήση της γλώσσας. Το νήπια έχει ήδη ξεπεράσει την περίοδο των αισθησιοκινητικών γνωστικών σχημάτων και αρχίζει να παράγει εσωτερικά σύμβολα, τα οποία αντιπροσωπεύουν τα εξωτερικά αντικείμενα και τις μεταξύ τους σχέσεις. Αρχίζει να μεταπλάθει τον εξωτερικό κόσμο σε εσωτερικό - πνευματικό κόσμο.

Η εμφάνιση της συμβολικής λειτουργίας αποτελεί σημαντικότερο αναπτυξιακό επίτευγμα του νηπίου. Η χρήση συμβόλων προσδίδει σκέψη λειτουργική ευκαμψία και πλαστικότητα. Το νήπιο που σκέπτεται με εσωτερικές πνευματικές εικόνες και όχι με τα ίδια τα αντικείμενα όπως τα αντιλαμβάνεται και υλικός τα χειρίζεται "ενώπιος ενωπίο", μπορεί να στηρίζεται και σε δεδομένα που δεν είναι αντιληπτικός παρόντα, σε αναπλάσεις χωροχρονικός απομακρυσμένα (αναλυτική μνήμη) και σε προγραμματικούς σχεδιασμούς του μέλλοντος. Έτσι, με τη διαφοροποίηση του υλικού και του πνευματικού κόσμου και την παρεμβολή των συμβόλων, τα γνωστικά σχήματα και οι προσαρμοστικές αντιδράσεις εμπλουτίζονται. Η εμπρόθετη συναρμογή μέσω και σκοπών γίνεται μέσω νοητικών συνδυασμών με την συνέταξη ευρύτερου κύκλου πιθανών λύσεων και όχι όπως συνέβαινε πριν με βάση αποκλειστικά και μόνο τα συγκεκριμένα σημεία του παρόντος. Το νήπιο όταν συναλλάσσεται με τα πρόσωπα και τα πράγματα, δεν περιορίζεται πλέον σε εσωτερικές εκδηλώσεις, σε κινητικούς χειρισμούς, αλλά μπορεί να τα χειρίζεται εσωτερικά στο νου. Μπορεί πλέον να "σκέπτεται" γι' αυτά.

Ας σημειωθεί, επίσης, ότι η συμβολική λειτουργία αποτελεί τη βάση της τυπικής λογικής, η οποία επιτρέπει τη συναγωγή νοητικών συλλογισμών σε υψηλό επίπεδο εννοιολογικής αφαίρεσης.

Μια αλλαγή στη συμπεριφορά του παιδιού που φανερώνει την έναρξη της συμβολικής λειτουργίας είναι η ανακλητική μνήμη. Ο **Piaget** αναφέρει το εξής επεισόδιο με την κόρη του, η οποία είδε μια μέρα ένα μικρό αγόρι να έχει ξεσπάσματα θυμού στο κρεβάτι του. Την επόμενη μέρα, το κορίτσι αυτό άρχισε να κτυπά τα πόδια του, να ορύεται και να ταρακουνάει το κρεβάτι του, όπως ακριβώς το αγόρι είχε κάνει την προηγούμενη μέρα. Η συμπεριφορά αυτή ήταν ασυνήθης για το κορίτσι αυτό που, όπως μας λέει ο **Piaget** ποτέ δεν είχε ξαναδεί τέτοιο επεισόδιο. Θα πρέπει, λοιπόν, το κορίτσι να είχε μια εσωτερική αναπαράσταση της συμπεριφοράς του αγοριού, την οποία μπορούσε να αναπλάσει χωρίς την παρουσία του αρχικού γεγονότος.

Ο Ελβετός ψυχολόγος **Jean Piaget** χαρακτηρίζει την προσχολική ηλικία σαν την "προεννοιολογική περίοδο"¹, κατά τη διάρκεια της οποίας κάνει την εμφάνιση η συμβολική σκέψη. Σύμφωνα με τη θεωρία του **Piaget**, τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας εσωτερικεύουν τις πράξεις, οι οποίες υπήρχαν αποτελεσματικές κατά τη διάρκεια της αισθησιοκινητικής περιόδου (βρεφική ηλικία). Το βρέφος αποκτά μια πραξιακή αίσθηση του χώρου μέσα στον οποίο κινείται. Είναι ικανό να κυκλοφορεί μέσα στο σπίτι και να συντονίζει τις μετατοπίσεις του στο χώρο έτσι, ώστε να μπορεί να επιστρέφει στο σημείο από το οποίο ξεκίνησε. Το παιδί της προσχολικής ηλικίας διατηρεί και επαυξάνει αυτή την πραξιακή αίσθηση του χώρου, το πιο σημαντικό όμως είναι ότι αρχίζει

να την αναπαριστά νοητικά. Η αναπαράσταση αυτή δεν γίνεται από τη μια μέρα στην άλλη. Υπάρχει μια ολόκληρη περίοδος, η οποία διαρκεί ως τα 7 ή τα 8 χρόνια, κατά την οποία το παιδί αναδιοργανώνει στη σκέψη αυτά που απέκτησε στην πράξη κατά τη διάρκεια της βρεφικής ηλικίας. Με τον τρόπο αυτό γίνεται σταδιακά ικανό να αναπαριστά νοητικά τον εσωτερικό χώρο του σπιτιού του, το σχολείο, τη γειτονιά.

Η ανάπτυξη της συμβολικής σκέψης δεν σημαίνει ότι το παιδί της προσχολικής ηλικίας είναι ικανό να σκέπτεται όπως ο ενήλικος. Ο **Piaget** θεωρεί ότι το παιδί της προσχολικής ηλικίας είναι εγωκεντρικό, δηλαδή, απορροφημένο στον εαυτό του και ανίκανο να αντιληφθεί τις απόψεις των άλλων ανθρώπων. Το παιδί της προσχολικής ηλικίας θεωρείται ανίκανο να προσαρμόσει την ομιλία του στις ανάγκες του ακροατή, να αιτιολογήσει της απόψεις του ή να εξετάσει την ορθότητα ενός επιχειρήματος.

Η περίοδος από τα 2 μέχρι τα 5 ή 6 χρόνια είναι γνωστή ως προσχολική. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της προσχολικής ηλικίας είναι η εμφάνιση της αναπαραστασιακής σκέψης. Το παιδί της προσχολικής ηλικίας είναι ικανό να παράγει τα εσωτερικά σύμβολα που αντιπροσωπεύουν τους ανθρώπους, τα αντικείμενα και τα συμβάντα και άρα γίνεται ικανό να σκέφτεται για πράγματα και πράξεις που δε βρίσκονται στο άμεσο φυσικό περιβάλλον του. Τα εσωτερικά αυτά σύμβολα αποτελούν τα θεμέλια της γνωστικής ανάπτυξης του παιδιού κατά τη διάρκεια της προσχολικής ηλικίας. Ένδειξη της αναπαραστασιακής σκέψης είναι η εμφάνιση του συμβολικού παιχνιδιού.

Ο **Jean Piaget** υποστηρίζει ότι το συμβολικό ή αναπαραστατικό παιχνίδι είναι ο δεύτερος τύπος, ο οποίος επικρατεί από την ηλικία των δύο χρόνων μέχρι τα έξι περίπου χρόνια. Στο διάστημα αυτό, το παιδί αποκτά την ικανότητα να κωδικοποιεί με σύμβολα τις εμπειρίες του. Μπορεί να ξαναφέρει στο μυαλό του εικόνες από συμβάντα. Ένα παιδί μπορεί να παίζει με τα σύμβολα και τους συνδυασμούς τους υποκρινόμενο.

Στο συμβολικό παιχνίδι γίνεται ελεύθερη επέκταση του χειρισμού των αντικειμένων, των συναισθημάτων και των εμπειριών κατά τρόπο συμβολικό. Το παιδί αλλοιώνει την πραγματικότητα, τροποποιεί τα δεδομένα, διαρρυθμίζει τα πράγματα, ερμηνεύει την εμπειρία κατά τρόπο ελεύθερο, φανταστικό.

Το παιδί προσποιείται ότι ένα αντικείμενο είναι κάτι άλλο. Προσποιείται ότι ένα παρόν πραγματικό αντικείμενο δεν είναι αυτό που βλέπουμε, αλλά κάτι άλλο, το οποίο όμως είναι απόν ή είναι φανταστικό. Δεν χρησιμοποιεί δηλαδή τα αντικείμενα για τον καθημερινό τους σκοπό, αλλά τα χρησιμοποιεί ανάλογα με τις επιθυμίες της στιγμής. Τα μεταμορφώνει με τη φαντασία τους σε πράγματα απόντα ή πραγματικά.

Στο συμβολικό παιχνίδι, το παιδί αναπαριστάνει και συμβολίζει ενέργειες. Αναπαριστάνει κυρίως ανθρώπινες δραστηριότητες, τις οποίες παρατηρεί στον κόσμο γύρω του, στο γύρω περιβάλλον του.

Αρχικά, η αναπαραστασιακή σκέψη είναι απλή, το παιδί μπορεί να αναπαραστήσει με μία ή δύο δραστηριότητες. Καθώς, όμως, η ικανότητα για αναπαραστασιακή σκέψη αναπτύσσεται το παιδί γίνεται ικανό για αναπαραστάσεις ανάμεσα σε σύμβολα και στις δραστηριότητες τους.

Το συμβολικό παιχνίδι είναι ατομικό αλλά και ομαδικό και παίζεται από τα παιδιά της πρώτης παιδικής ηλικίας.

Το παιχνίδι ήταν και είναι για το παιδί ένα αντιστάθμισμα για όλες τις απαγορεύσεις που του επιβάλλει η καθημερινή ζωή. Όταν το παιδί παίζει, βρίσκεται, "κάπου αλλού". Κι αυτή η προσωρινή και τόσο έντονη ζωή τους υπέροχους κόσμους της χαράς και της φαντασίας ανακουφίζει το παιδί και πλουτίζει την ψυχή του με μία αίσθηση ελευθερίας και δημιουργίας.

Αν το αντικείμενο προκαλεί συχνά το παιχνίδι δεν είναι θεμελιακό στοιχείο του. Είναι ένα καλό βοήθημα, μια που μπορεί εύκολα να μεταμορφωθεί ανάλογα με τις ανάγκες του παιχνιδιού και αρκούν λίγα πράγματα στο παιδί για να μεταμορφώσει έναν καουμπόη σε σωματοφύλακα. Αυτήν την θαυμαστή δημιουργική δύναμη του παιδιού που του επιτρέπει να περικλείνεται μέσα στον ιδανικό κόσμο του παιχνιδιού και να "ζει με τη ροή των ιδεών", την οφείλει προπάντων σε ένα φυσικό χάρισμα παρατηρητικότητας που μπαίνει στην υπηρεσία μιας φαντασίας πάντοτε δημιουργικής.

Η προσχολική ηλικία είναι η ηλικία της φαντασίας που μαζί με την περιέργεια συντελούν στη συνεχή υποβολή ερωτήσεων. Οι ερωτήσεις φανερώνουν μια αρχή σκέψης, αλλά και αμφιβολίας σε ό,τι κυρίως βλέπει το νήπιο, σ' ό,τι ακούει, σε ό,τι κάνει και σκέφτεται και σε ό,τι φαντάζεται. Η φαντασία πάλι σε συνδυασμό με την ανάγκη για ανεξαρτησία, αυτονομία και τάση για μίμηση που αποτελεί και αυτό γνώρισμα της προσχολικής ηλικίας, οδηγεί το νήπιο στην ενασχόληση με φαντασία και μιμητικά παιχνίδια. Αναλαμβάνει διάφορους ρόλους και αναγνωρίζοντας την ανωτερότητα των

μεγάλων προσπαθεί με διάφορα παιχνίδια ρόλων όπου ταυτίζεται με τα πρόσωπο που υποδύεται να εξισωθεί μαζί του. Γι' αυτό το κοριτσάκι παίζοντας με την κούκλα του μιμείται τη μητέρα του. Επιδοκιμάζει ή αποδοκιμάζει ορισμένες ενέργειες της χαϊδεύοντας ή μαλώνοντας την κούκλα του.

Η φαντασία του νηπίου δεν κατευθύνεται ακόμη από τη λογική κρίση. Συνήθως συνδέεται άμεσα με τις επιθυμίες, επιδιώξεις και προσδοκίες του, τις οποίες προσπαθεί να ικανοποιήσει με άμεσο ή συμβολικό (πλασματικό) τρόπο. Το παιχνίδι αποτελεί ανεξάντλητη πηγή φαντασίας!

Βασικό χαρακτηριστικό της παιδικής σκέψης είναι ο ανιμισμός². Τα παιδιά κάνουν, συχνά διάλογο με άψυχα αντικείμενα πιστεύουν ότι έχουν ζωή μέσα τους. Μέσα στην παιδική σκέψη κάθε αντικείμενο είναι φτιαγμένο για "ανθρώπινη χρήση" και έτυχε να παίζει κάποιο ρόλο στη ζωή μας.

Η πίστη του παιδιού στον ανιμισμό ξεκινά από μια αρχική ανικανότητα ν' αποσυνδέσει τον εσωτερικό από τον εξωτερικό κόσμο και οδηγείται στην ταύτιση εξωτερικών αντικειμένων με κάποιες από τις σκέψεις και τα συναισθήματα του.

Με το συμβολικό παιχνίδι σχετίζεται και το μιμητικό παιχνίδι³, με το οποίο το παιδί εκτελεί πράξεις που βλέπει να κάνουν οι μεγαλύτεροι, αλλά χωρίς να επιδιώκει κάποιο συγκεκριμένο σκοπό και χωρίς να χρησιμοποιεί τα πραγματικά αντικείμενα, που χρησιμοποιούν οι μεγάλοι με τους οποίους θέλει να ταυτιστεί. Μιμείται πράξεις των μεγάλων με κινήσεις και χειρονομίες του, τις οποίες εκτελεί τον πρώτο καιρό με την παρουσία προτύπου, ενώ αργότερα τις εκτελεί και χωρίς την παρουσία προτύπου, καθώς επίσης και χωρίς την ύπαρξη υλικών

(συμβολικών) αντικειμένων, γιατί τότε γίνεται λόγος για συμβολικό παιχνίδι. Έτσι το μιμητικό παιχνίδι αποτελεί συναφή μορφή συμβολικού και δραματικού παιχνιδιού.

Μίμηση και παιχνίδι είναι χωρισμένα κατά τα στάδια της αισθησιοκινητικής νοημοσύνης⁴. Τα μιμητικά παιχνίδια εκδηλώνονται συγχρόνως με την εμφάνιση των συμβολικών σχημάτων της παραστατικής σκέψης στις αρχές του 2^{ου} έτους της ηλικίας. Δηλαδή το παιδί είναι ικανό να διατηρεί στη μνήμη του εικόνες πραγμάτων, ενεργειών, καταστάσεων και να τις αναπαριστά με λόγια, κινήσεις, χειρονομίες, αντικείμενα που βρίσκονται στη διάθεση του και έχουν κάποια αναλογία και ομοιότητα με τα πραγματικά. Στην ηλικία αυτή τα μιμητικά παιχνίδια είναι αυθόρμητα.

Τα μιμητικά παιχνίδια είναι δηλωτικά, συνήθως, των ανεκπλήρωτων επιθυμιών, ρόλων και σχέσεων του νηπίου με το άμεσο και οικείο περιβάλλον του, δηλαδή το νήπιο υποδύεται ρόλους ανάλογα με τις ανάγκες του και μέσα από το μιμητικό παιχνίδι θέλει να ταυτιστεί με το πρότυπο, συνήθως του ενήλικα, τον οποίο παριστάνει. Όσο το παιδί μεγαλώνει, τόσο τα παιχνίδια του γίνονται πιο ρεαλιστικά και μιμούνται τη ζωή των μεγάλων. Το παιδί αισθάνεται πιο άνετα στο να μιμείται, να παίζει το ρόλο της μητέρας ή του πατέρα του. Έτσι στο μυαλό του νηπίου αποκρυσταλλώνονται οι μορφές και οι ρόλοι που ξεχωριστά και ξεκάθαρα παίζουν ο καθένας στη ζωή του και τους οποίους μιμείται κατάλληλα και με πολλή ευχαρίστηση.

Το παιχνίδι είναι ενστικτώδες και σκοπός του είναι να εξασκήσει ικανότητες αναγκαίες για τους ενηλίκους. Ο **Karl Groos**, φιλόσοφος, διέκρινε

στη μιμητική συμπεριφορά των παιδιών την προετοιμασία και τη ζωή του ενηλίκου.

Μέσα στα ομαδικά παιδικά παιχνίδια αφθονούν τα σύμβολα. Ανάλογα με τους στόχους τους, εκφράζουν καταστάσεις από τη ζωή και τη δράση των μεγάλων. Κι επειδή το παιδί δεν μπορεί να ταυτιστεί μαζί τους, ούτε να πάρει μέρος στις δραστηριότητες τους, αλλά ούτε και να αναπτύξει ελεύθερα δική του δράση μέσα στην κοινωνία των μεγάλων και να εκφράσει ελεύθερα και ολόπλευρα τον εαυτό του, βρίσκει διέξοδο να αναπαρασταίνει και να μιμείται στα παιχνίδια του τους ενήλικες, τις ασχολίες τους και τη συμπεριφορά τους στις μεταξύ τους σχέσεις.

Με τη μιμητική δραστηριότητα εκτονώνεται και εξισορροπεί. Μίμηση και εικόνες από τη ζωή των μεγάλων είναι πολλά από τα ομαδικά παιχνίδια. Με τη μίμηση και την αναπαράσταση ζει έντονα μέσα στο ομαδικό παιχνίδι, τον κόσμο της φαντασίας του, έναν κόσμο που η πραγματικότητα της ζωής των μεγάλων, διαφορετικής υφής και υπευθυνότητας, τον κρατά ανέκφραστο. Μέσα στην παιδική ομάδα έχει αναλάβει κάποιο ρόλο που θα κρίνει αποφασιστικά την έκβαση του παιχνιδιού. Η ευθύνη κυριολεκτικά γοητεύει το παιδί. Με τα μιμητικά παιχνίδια, η φαντασία του ερεθίζεται.

Μέσω του μιμητικού παιχνιδιού θα βιώσει το σώμα του και με τις μιμικές κινήσεις και στάσεις του προτύπου, όταν μάλιστα αυτές συνοδεύονται από ρυθμό και τραγούδι, το νήπιο θα οικειοποιηθεί εμπειρίες, οι οποίες θα μετουσιωθούν σε έντονα βιώματα. Βέβαια, το παιδί εκτός από ανθρώπους υποδύεται και ζώα και καταστάσεις και μόνο όταν συνειδητοποιήσει τις

αδυναμίες του, θα αναζητήσει πρότυπα από παιδιά μεγαλύτερης απ' αυτό ηλικίας.

Κατά την παιδική ηλικία, ο άνθρωπος έχει δύο κύρια και πρωταρχικά μέσα για να αναπτυχθεί. Το παιχνίδι και τη μίμηση, τα οποία αποτελούν τις πλέον πολύτιμες και ουσιαστικές παιδαγωγικές αρχές. Παιχνίδι και μίμηση είναι τα δύο πρωταρχικά μέσα για την αυτοεξέλιξη του παιδιού που έχουν μάλιστα μια συνεκτική εσωτερική σχέση μεταξύ τους.

Η μίμηση συνοδεύει τον άνθρωπο από τους πρώτους μήνες της ζωής τους μέχρι τα βαθιά γεράματα. Στη διάρκεια, όμως, της παιδικής ηλικίας έχει μεγάλη ένταση και έκταση. Τα παιδιά, μιμούμενα, επαναλαμβάνοντας δηλαδή συνειδητά ή ασυνείδητα ποικίλους τρόπους συμπεριφοράς που πέφτουν στην αντίληψή τους, αποκτούν εμπειρίες, οικειοποιούνται ιδέες, διαμορφώνουν πεποιθήσεις και διευκολύνονται στην προσαρμογή και την εξέλιξη του. Τα παιδιά μιμούμενα το παράδειγμα των γονέων, των δασκάλων και των άλλων "σημαντικών προσώπων", αποκτούν συνήθειες και μάθηση τόσο της μητρικής όσο και της ξένης γλώσσας πραγματοποιείται σε μεγάλο βαθμό με τη δύναμη της μίμησης. Στο σχολείο, τα παιδιά δεν μιμούνται μόνο τη συμπεριφορά των δασκάλων, αλλά και των συμμαθητών. Επομένως, η επίδειξη των παιδικών δημιουργημάτων σκοπό έχει όχι μόνο την αισθητική και διανοητική καλλιέργεια, αλλά και την ενίσχυση της μιμητικής ικανότητα, ώστε ο καθένας συμμετέχοντας στη δημιουργική διαδικασία να παρουσιάσει με τη σειρά του τα δικά του έργα.

Η μίμηση είναι ένα κατόρθωμα που σχετίζεται τόσο με την πνευματική όσο και με τη σωματική ανάπτυξη. Το παιδί, στην αρχή, δείχνει την ικανότητα

να μιμείται συγκεκριμένες πράξεις που βλέπει να κάνουν άλλοι άνθρωποι. Έπειτα, αναπαράγει πράξεις που έχει ίσως παρατηρήσει, πριν από αρκετές ώρες ή ακόμα και μέρες.

Είναι πολύ μεγάλη η σημασία των μιμητικών παιχνιδιών, γιατί το παιδί δεν μπορεί να ξεχωρίσει το φανταστικό από το πραγματικό. Ταυτίζεται απόλυτα με το πρόσωπο που υποδύεται.

Τα μιμητικά παιχνίδια είναι σπουδαία για την εξερεύνηση του χαρακτήρα του παιδιού, των συμπλεγμάτων και των συγκρούσεων του, των σχέσεων του με τους γονείς του. Για το ίδιο το παιδί είναι πολύτιμο όργανο για την κατανόηση των άλλων. Το βοηθούν να ξεπεράσει τον εγωκεντρισμό του. Είναι απόδραση από την πραγματικότητα, που το αφήνει ανικανοποίητο. Σ' αυτό διοχετεύει τις επιθυμίες που μένουν ανεκπλήρωτες. Αυτοβεβαιώνεται.

Συνήθως, τα μιμητικά παιχνίδια συνοδεύονται από αφήγηση, από ερωταποκρίσεις, από έκφραση σκέψεων. Έτσι, υποβοηθούν και την ανάπτυξη της λεκτικής ικανότητας, αλλά και της φαντασίας, όταν τα παιδιά προσπαθούν να ξαναζωντανέψουν φανταστικά ή ιστορικά πρόσωπα και σκηνές.

Τα παιδιά καθώς αποκτούν γλωσσικές δεξιότητες και τη συμβολική ικανότητα κατά το προλειτουργικό στάδιο (2 - 7 ετών), μπορούν και παίζουν διάφορους ρόλους που τα ίδια επινοούν.

Υπάρχουν τέσσερις (4) τύποι ρόλων⁵ που τα παιδιά υιοθετούν στο φανταστικό τους παιχνίδι :

1. **Πρακτικοί ρόλοι**, είναι αυτοί που οργανώνονται από ένα αντικείμενο ή μία δραστηριότητα. Είναι οι χαρακτήρες που έχουν

να παρουσιάσουν συγκεκριμένες λειτουργίες. Αν, για παράδειγμα, τα παιδιά ασχολούνται με ένα υποτιθέμενο δείπνο, και τα δύο μπορεί να παίζουν τους ανθρώπους, που δειπνούν ή το ένα μπορεί να αναλάβει τον πρακτικό ρόλο του σερβιτόρου. Αν και τα δύο παιδιά ταξιδεύουν με ένα αυτοκίνητο, πρέπει να υπάρχουν οδηγός και επιβάτης.

2. **Οικογενειακοί ρόλοι**, οι οποίοι προϋποθέτουν συμπληρωματικές σχέσεις. Συνήθως εμφανίζονται ανά ζεύγη. Μπορεί εύκολα κανείς να προβλέψει για παράδειγμα, ότι όταν εμφανίζεται μια "μαμά" σε λίγο θα τη συνοδεύσει κι ένας "μπαμπάς" ή ένα "μωρό". Οι ρόλοι αυτοί είναι η μαμά, ο μπαμπάς, ο σύζυγος, η σύζυγος, το μωρό, το παιδί (γιος ή κόρη), αδερφός, η αδερφή και αρκετά πιο σπάνια ο παππούς και η γιαγιά. Οι οικογενειακοί ρόλοι είναι πολύ συχνοί στο φανταστικό παιχνίδι των παιδιών και παίζονται για μεγάλα διαστήματα. Πολλές φορές, οι οικογενειακοί ρόλοι συμπίπτουν με τους πρακτικούς ρόλους (π.χ. η μητέρα είναι ο σερβιτόρος στο δείπνο της οικογένειας).

3. **Ρόλοι χαρακτήρα**, που διακρίνονται σε δύο είδη : τους *στερεότυπους* και τους *φανταστικούς*.

Οι *στερεότυποι* ρόλοι είναι χαρακτήρες που διακρίνονται κυρίως βάσει του επαγγέλματος, των συνηθειών, των απόψεων ή της προσωπικότητας (π.χ. του αστυνόμου). Αυτοί οι ρόλοι είναι επίπεδοι, όσον αφορά την προσωπικότητα οι πράξεις και οι

στάσεις τους μπορούν εύκολα να προβλεφθούν και το πεδίο δράσης τους είναι πολύ περιορισμένο.

Οι *φανταστικοί* ρόλοι αφορούν πρόσωπα, που έχουν κύρια ονόματα και η προέλευση τους βρίσκεται στις ιστορίες, στην τηλεόραση ή την προφορική παράδοση (π.χ. Poweranger).

4. **Περιφερειακοί ρόλοι** : βρίσκονται πάντα στο περιθώριο του χρόνου προσποίησης και ποτέ στο προσκήνιο. Είναι τα πρόσωπα, τα οποία συζητιούνται ή ζητούνται στο τηλέφωνο, χωρίς όμως να αναγνωρίζεται η ταυτότητα τους από το παιδί.

Σημαντική επίδραση ασκεί το παιχνίδι, ιδίως το συμβολικό στη γνωστική ανάπτυξη του παιδιού. Το συμβολικό παιχνίδι, παιχνίδι ανώτερης φαντασίας είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα το ανθρώπου και απέχει πολύ από το απλό παιχνίδι των ζώων. Το παιχνίδι για το παιδί είναι κάτι παραπάνω από απλή άσκηση κληρονομημένων ενστίκτων. Ο **Jean Piaget**⁶ θεωρεί ότι το παιχνίδι στις δύο βασικές μορφές της αισθησιακινητικής άσκησης και του συμβολισμού, είναι μια αφομοίωση του πραγματικού στην καθαρή ενεργητικότητα. Το παιχνίδι τροφοδοτεί το παιδί και το υποβοηθάει να μετασχηματίσει τις προσλαμβάνουσες εμπειρίες και να τις αφομοιώσει στο μέτρο των προσωπικών του αναγκών. Με τον τρόπο αυτό και μέσα από μια συνεχή ενεργητικότητα το παιδί δομεί τη νόηση και αυτό είναι κάτι πολύ σημαντικότερο από τη γνώση ως μηχανική συσσώρευση πληροφοριών.

Με το συμβολικό παιχνίδι το παιδί αρχίζει να συνεργάζεται και να δρα παράλληλα και συντροφικά με τα άλλα μέλη της ομάδας του, όσο κι αν η συνεργασία είναι επιφανειακή.

Αλλά, ακόμη, και το ατομικό συμβολικό παιχνίδι ρόλων (όπως αυτό του κοριτσιού που παίζει τη μητέρα) εμπεριέχει τη δεσμευτική παρουσία κανόνων, έστω και άτυπων. Το κορίτσι καλείται να συμπεριφερθεί σαν μητέρα, σύμφωνα με το υπάρχον κοινωνικό πρότυπο της μητέρας και να μιμηθεί πραγματικές συμπεριφορές. Οποιαδήποτε αλλαγή συνιστά απόκλιση, άρα απομάκρυνση από τη δοσμένη κοινωνική νόρμα.

Η γνώση σε αυτήν την ηλικία πηγάζει από τις κινητικές πράξεις του αναπτυσσόμενου ανθρώπου (ατόμου) πάνω στα αντικείμενα και τις καταστάσεις, οργανώνεται δε και οικοδομείται με τις νοητικές πράξεις και τη συμβολική λειτουργία.

Το παιδί της προσχολικής ηλικίας κινείται ψυχικά σε ένα κόσμο προσώπων. Έχει τόση ανάγκη δε από το περιβάλλον των προσώπων, ώστε δημιουργεί το ίδιο συμβολικά πρόσωπα, με τα οποία έρχεται σ' επικοινωνία, αναπαρασταίνοντας ή τροποποιώντας γνωστές καταστάσεις. Ο κόσμος αυτός των προσώπων μπορεί να γίνει το μέσο με το οποίο το παιδί θα έρθει σε επαφή με το υλικό και τη μεθοδολογία της γνώσης.

Ο γνωστός Σοβιετικός ψυχολόγος **Vygotsky**⁷ έχει υποστηρίξει ότι η επίδραση του συμβολικού παιχνιδιού στη γνωστική εξέλιξη του παιδιού της προσχολικής ηλικίας είναι τεράστια. Σύμφωνα με το **Vygotsky** το παιδί μαθαίνει μέσα από το συμβολικό παιχνίδι να ρυθμίζει τη συμπεριφορά του όχι μόνο την

άμεση αντίληψη των αντικειμένων, έτσι όπως παρουσιάζονται μέσα από τις αισθήσεις μας, αλλά και σύμφωνα με τις ιδέες που έχει για αυτά τα αντικείμενα. Όταν το παιδί παίρνει ένα κομμάτι ξύλο και προσποιείται ότι το ξύλο είναι ένα άλογο παραβιάζει τα φυσικά χαρακτηριστικά του ξύλου και τα αντικαθιστά με την ιδέα του αλόγου, που είναι στο μυαλό του. Όταν συμβαίνει αυτό, αντιστρέφεται η συμπεριφορά του παιδιού, γιατί για πρώτη φορά δεν ορίζεται από τη φυσική πραγματικότητα, αλλά οδηγείται από ιδέες, σύμβολα και κανόνες. Σύμφωνα με το **Vygotsky**, το παιδί της προσχολικής ηλικίας έχει μπει σε ένα καινούριο στάδιο, ένα στάδιο που βρίσκεται ανάμεσα στη βρεφική ηλικία, όπου το παιδί μπορεί να αντιληφθεί μόνο πραγματικές καταστάσεις, και την εφηβική όπου η σκέψη απελευθερώνεται από τις πραγματικές καταστάσεις.

Ο **Vygotsky** αναφέρεται, επίσης, στο ρόλο που παίζει το συμβολικό παιχνίδι στη γλωσσική ικανότητα του παιδιού και στην πρόσκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων για την επίλυση προβλημάτων στην καθημερινή ζωή.

Προϋπόθεση για να παίξει το παιδί αποτελεί η ύπαρξη χώρου. Οι δυνατότητες για παιχνίδι των παιδιών της προσχολικής ηλικίας ποικίλουν ανάλογα με τον κοινωνικότοπο, στον οποίο ζουν και εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον οποίο ζουν και εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον παράγοντα κατοικία. Παιδιά που ζουν σε υπαίθρους κοινωνικότοπους έχουν στη διάθεση τους περισσότερες δυνατότητες χώρου για παιχνίδι έξω από το σπίτι τους απ' ό,τι τα παιδιά των αστικών κέντρων. Αυτή η κατηγορία παιδικών χρησιμοποιεί συνήθως την αυλή, τον κήπο, ακόμη και το δρόμο και σπάνια παίζει σε χώρους ειδικά διαμορφωμένους για παιχνίδι.

Αποφασιστικό εξάλλου ρόλο για την άσκηση του δικαιώματος του παιδιού για παιχνίδι παίζει και η κατάλληλη διαμόρφωση του χώρου του Νηπιαγωγείου.

Το νηπιαγωγείο πρέπει να διαθέτει ευρύχωρη και φωτεινή αίθουσα για παιχνίδι, κατάλληλα διαρρυθμισμένη ώστε να προσφέρει στο νήπιο ευκαιρίες και ερεθίσματα για ατομικό και ομαδικό παιχνίδι. Να υπάρχουν γωνιές με άφθονα αντικείμενα και υλικά που το παιδί θα έχει την ευκαιρία να περιεργαστεί, να τοποθετήσει, να χρησιμοποιήσει, να ανακατέψει και να πλάσει με το δικό του ξεχωριστό τρόπο.

Το νηπιαγωγείο πρέπει αν διαθέτει ακόμη ευρύχωρο αύλειο χώρο κατάλληλα εξοπλισμένο, ώστε να παρέχει στα νήπια ευκαιρίες για κίνηση και παιχνίδι.

Ο χώρος του νηπιαγωγείου πρέπει να δημιουργεί για τα ίδια τα παιδιά μια διαφορετική ατμόσφαιρα, στην οποία να αισθάνονται άνετα, να κινούνται ελεύθερα, να ενεργοποιούνται, να ικανοποιούν την περιέργειά τους και να νοιώθουν τη χαρά της δοκιμής.

Το παιχνίδι, λοιπόν, προϋποθέτει το κατάλληλο περιβάλλον. Γενικά, το περιβάλλον που διαθέτει ποικιλία στοιχείων που να μπορεί το παιδί να εξάπτει και να ενεργοποιεί τη φαντασία του. Ένα τέτοιο περιβάλλον του δίνει ερεθίσματα, το κάνει να φαντάζεται πως ζει στην πραγματικότητα καταπληκτικές περιπέτειες. Ο ρόλος που παίζει μέσα στο παιχνίδι, του δίνει τη δυνατότητα να νοιώθει αυτονομία και ανεξαρτησία, πράγμα πολύ σημαντικό για την ωριμότητα και την ανάπτυξη το.

Οι δραστηριότητες παιχνιδιού αναπτύσσονται σε μια ειδική ενότητα χώρου που ονομάζεται "πεδίο παιχνιδιού"⁹. Πρόκειται για έναν τόπο στον οποίο συναρθρώνονται με δυναμικό τρόπο τα ακόλουθα στοιχεία :

- ο χώρος που προσδιορίζεται από τα υλικά του χαρακτηριστικά
- το παιδί με τις εμπειρίες του, τις δυνατότητες του και τις προσδοκίες του
- οι εξωτερικές παρεμβάσεις
- η προσαρμοστικότητα σε τυχόν αλλαγές.

Κατά το συμβολικό παιχνίδι, ο χώρος συχνά υφίσταται μια άτυπη αναδιοργάνωση διατηρώντας τα φυσικά του χαρακτηριστικά, ο πραγματικός χώρος χρησιμοποιείται ως διαφορετικός από αυτό που είναι. Ο υλικός χώρος ξεπερνά την αρχική ανελαστική του μορφή καθώς μπορεί να αποκτήσει πολλές διαφορετικές "ταυτότητες" και να ενσωματωθεί με μεγάλη ποικιλία μορφών στις παιδικές δραστηριότητες.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ :

1. Παιδαγωγική Ψυχολογική : Εγκυκλοπαίδεια - Λεξικό, τόμος 7, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1989 - 1992, σελ. 4162
2. **TUCKER, N.**, *Το παιδί αυτός ο μεγάλος άγνωστος*, επιμέλεια : Γεωργαντά Α., μετάφραση : Κελεσίδου Α., Κουτσουμπός, Αθήνα, 1989, σελ. 86 - 90
3. **ΚΟΦΦΑΣ, Α.**, *Γενική Διδακτική Μεθοδολογία Δραστηριοτήτων Προσχολικής Αγωγής* : εμπειρική και θεωρητική προσέγγιση προβλημάτων της γενικής διδακτικής μεθοδολογίας του Νηπιαγωγείου, Ρέθυμνο, 1994, σελ. 78
4. Παιδαγωγική Ψυχολογική : Εγκυκλοπαίδεια - Λεξικό, τόμος 6, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1989 - 1992, σελ. 3179 - 3580
5. **GARVEY, K.**, *Το παιχνίδι και η επίδραση του στην εξέλιξη του παιδιού*, μετάφραση : Σταυροπούλου, Σ., Κουτσούμπος, Αθήνα, 1990, σελ. 115 - 120
6. **ΚΑΝΑΚΗΣ, Μ.**, *"Το παιχνίδι και ο ρόλος του στην ανάπτυξη του παιδιού"*, Διαβάζω, τεύχος 236, 1990, σελ. 21 - 22
7. Παιδαγωγική Ψυχολογική : Εγκυκλοπαίδεια - Λεξικό, τόμος 7, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1989 - 1992, σελ. 4162
8. Παιδαγωγική Ψυχολογική : Εγκυκλοπαίδεια - Λεξικό, τόμος 6, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1989 - 1992, σελ. 3581
9. **ΓΕΡΜΑΝΟΣ, Δ.**, *Χώρος και Διαδικασίες Αγωγής*, Gutenberg, Αθήνα, 1993, σελ. 68 – 69

7. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Κατά τον γάλλο παιδαγωγό **Debesse**¹, η δημιουργικότητα όσον αφορά το παιδί της προσχολικής ηλικίας, είναι μια πολύπλευρη λειτουργική δραστηριότητα που τείνει προς μια θεώρηση των πραγμάτων και εκφράζεται στο ιχνογράφημα, στην πλαστική, στο χορό, στον προφορικό λόγο, και που ανταποκρίνεται στη σφαιρική και συγκριτική σκέψη που κυριαρχεί σε αυτό το στάδιο της ανάπτυξης. Τον όρο αυτό χρησιμοποιεί ο ίδιος ο παιδαγωγός για να καταδείξει τη δραστηριότητα του μικρού παιδιού να δημιουργεί κάτι, να εκφράζει και να εκφράζεται, να πραγματώσει και αν πραγματώνεται με πολύ αυθορμητισμό και πολύ φυσικότητα, σε σκόπιμες και προσωπικές δραστηριότητες όπου η φαντασία κατέχει μια πλατιά θέση : κάτι σαν προανάκρουσμα στην καλλιτεχνική δραστηριότητα και ταυτόχρονα πολύτιμο μέσο για να προδιαγραφεί η αισθητική αγωγή και η αγωγή της προσωπικότητας του παιδιού.

Ένα χαρακτηριστικό της προσχολικής ηλικίας είναι η τάση του νηπίου για έκφραση και δημιουργία. Οι πρώτες εκδηλώσεις του παιδιού από τη γέννηση του, όπως το κλάμα, το χαμόγελο, η μίμηση είναι εκφραστικές. Από το στάδιο της έκφρασης περνάει το παιδί στην αυθόρμηση και από αυτό στη δημιουργικότητα. Στην ηλικία της "χάρης" έκφραση και δημιουργικότητα συμπορεύονται αρμονικά και συνδέονται με την πνευματική ανάπτυξη του παιδιού. Η αγάπη και η χαρά που αισθάνεται το νήπιο για τις χειροτεχνικές, ιχνογραφικές και πλαστικές δραστηριότητες, τη μουσική, τα ποιήματα, τις κινήσεις, το χορό, αποτελούν εκδήλωση της τάσης για έκφραση και

δημιουργικότητα και φανερώνουν το μέσο για τη γνώση του παιδιού και προσπάθεια επιβεβαίωσης του ΕΓΩ. Πρόκειται για συνεχή επιθυμία του παιδιού με στόχο το ξεπέραςμα του ίδιου του εαυτού και των άλλων.

Η δημιουργικότητα για να αναπτυχθεί έχει ανάγκη από ελευθερία και μέσα από την ανάπτυξη και εξέλιξη της παράγει με της σειρά της ελευθερία. Η χαρά του παιχνιδιού είναι πολύ μεγάλη. Το πρωταρχικό και κυριότερο στοιχείο του παιχνιδιού τόσο του παιδιού όσο και του ενήλικα είναι η ευχαρίστηση. Αν λείπει αυτό το στοιχείο δεν μπορούμε να μιλάμε για παιχνίδι. Η τάση για παιχνίδι είναι τάση ελευθερίας.

Η δημιουργικότητα αποτελεί βασική νοητική ιδιότητα² που μπορεί να αναπτυχθεί και αν διαμορφωθεί, αρκεί να τροφοδοτείται από το περιβάλλον. Όλα τα άτομα διαθέτουν τις απαραίτητες ικανότητες για τη δημιουργικότητα.

Η δημιουργική έκφραση είναι συγγενής ή προέκταση του παιδικού παιχνιδιού. Η δημιουργική διάθεση απαιτεί την ελευθερία να παίζει κανείς με ιδέες και υλικά, την ενθάρρυνση να ασχολείται με ασήμαντα πράγματα, την ανοχή να βυθίζεται στον κόσμο της φαντασίας. Οι εμπειρίες της παιδικής ηλικίας παίζουν σπουδαίο ρόλο στη δημιουργική παραγωγή. Γενικά, η δημιουργική συμπεριφορά θεωρείται ως συνέχεια ή υποκατάστατο του παιδικού παιχνιδιού.

Πλούσιο με καθετί που παρατηρεί και καταγράφει, το παιδί είναι κύριος του κόσμου ελεύθερου που του αρέσει να τον αναδημιουργεί τριγύρω του. Αυτή η ελεύθερη δημιουργία είναι ο καρπός του ανεξάντλητου φανταστικού αποθέματος. Η πραγματικότητα του κόσμου που το περιζώνει, κυριαρχεί στη σύλληψη των παιχνιδιών του, αλλά μετατοπισμένη μέσα στον προσωπικό του

κόσμο, απλοποιημένη με τις ανάγκες της στιγμής, αναδημιουργημένη με τα διαθέσιμα μέσα κατά κάποιον τρόπο εξυψωμένη με τη φαντασία του.

Το δημιουργικό παιχνίδι επιτρέπει στο κάθε παιδί να βρει έναν τρόπο αντιμετώπισης της ενοχής που πηγάζει από τις επιθετικές και καταστρεπτικές παρορμήσεις.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ :

1. **Υ.Π.Π.Θ. - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο**, *Βιβλίο Δραστηριοτήτων για το Νηπιαγωγείο*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1991, σελ. 193 - 195
2. **ΝΑΣΙΑΚΟΥ, Μ.**, *"Δημιουργικότητα και φαντασία στην Προσχολική Ηλικία"*, Πρόοδος στην αναπτυξιακή ψυχολογία των πρώτων χρόνων, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1995, σελ. 153 - 159

8. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΥ

Το σύνολο των παιδιών του σημερινού κόσμου απασχολείται στο νηπιαγωγείο με τις αυθόρμητες δραστηριότητες.

Οι αυθόρμητες δραστηριότητες¹ αποτελούν μία από τις ουσιαστικές εμπειρίες της ζωής του παιδιού και θεωρούνται πρωταρχικό μέσο μάθησης στην παιδική ηλικία. Μέσα από αυτές το παιδί διαπραγματεύεται και ανακαλύπτει τον κόσμο γύρω του, αναπτύσσει τις κοινωνικές του δεξιότητες, εκφράζει συναισθήματα, αποκτά και εμπεδώνει γνώσεις. Εφευρίσκει καινούρια σύμβολα τα οποία αντιπροσωπεύουν την πραγματικότητα, αναπτύσσει πρωτοβουλίες· συγκεντρώνεται σε μια διαδικασία τη οποία φέρνει σε πέρας· χρησιμοποιεί τη φαντασία του και τέλος αφοσιώνεται συχνά στο χειρισμό και τον έλεγχο αυτού που έχει γνωρίσει, και αναλώνεται σε ό,τι έχει βιώσει. Η αυτοεκτίμηση των παιδιών αυξάνεται. Αισθάνονται περισσότερο σίγουρα για τον εαυτό τους, περήφανα για ό,τι κάνουν και επιδιώκουν δυναμικότερη συμμετοχή.

Με τις αυθόρμητες δραστηριότητες το παιδί δημιουργεί μόνο του το πλαίσιο δράσης που έχει νόημα και σημασία για το ίδιο. Πρόκειται για έναν ιδιαίτερα δραστικό μηχανισμό, που δίνει πρόσβαση στη συμβολική λειτουργία και μάλιστα σε ένα υψηλό επίπεδο, ζωτικό τόσο για ομάδες όσο και για άτομα.

Γενικά, με τις αυθόρμητες δραστηριότητες επιδιώκεται η οικοδόμηση ενός μικροκόσμου μέσα στον οποίο τα παιδιά θα αισθάνονται ασφαλή, θα ενδυναμώνουν τις κοινωνικές τους λειτουργίες, θα αποκτούν αυτοεκτίμηση, αυτοπεποίθηση και ικανότητες να λύνουν προβλήματα ή να επινοούν άλλες επιθυμητές συμπεριφορές.

Στη χώρα μας η ομάδα σύνταξης του τελευταίου Αναλυτικού προγράμματος για το νηπιαγωγείο (Π.Δ. 486/1989 - Φ.Ε.Κ. 208Α') δίνει έμφαση στις αυθόρμητες δραστηριότητες και στο "Βιβλίο δραστηριοτήτων για το νηπιαγωγείο" αναφέρει : "οι αυθόρμητες δραστηριότητες επιλέγονται, οργανώνονται και αναπτύσσονται από τα νήπια σύμφωνα με το ρυθμό τους και απορρέουν από το σκόπιμα οργανωμένο περιβάλλον".

Συνοψίζονται, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα παιχνίδια που παίζουν τα παιδιά από μικρή ηλικία υποβοηθούν με τον πιο θετικό τρόπο όλους τους τομείς της ανάπτυξης τους. Σωματικά δίνουν τη δυνατότητα στο παιδί ν' αναπτύξει μυϊκή δύναμη και μυϊκό έλεγχο καθώς επίσης να αποκτήσει ισορροπία και να έχει εμπιστοσύνη όταν χρησιμοποιεί το σώμα του. Καλλιεργεί τη διανοητική λειτουργία μέσα από την παρατήρηση, τον πειραματισμό, τη διερεύνηση, την πρόβλεψη, το σχεδιασμό, την ερμηνεία, τη διατύπωση υποθέσεων, την παραγωγή ερωτήσεων και τον κριτικό συλλογισμό. Ενισχύει την κοινωνική αλληλεπίδραση, βελτιώνει την εικόνα για τον εαυτό του και αποκτά εμπειρίες προσαρμογής μέσα στο κοινωνικό σύνολο.

Πρωταρχικό καθήκον της Νηπιαγωγού είναι η οργάνωση ενός πλούσιου περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο το παιδί θα μπορέσει να μετρήσει τις δυνάμεις του, ενός περιβάλλοντος που θα ανοίξει ελεύθερους δρόμους σε όλες τις δημιουργικές του δυνάμεις και στις εκφραστικές του ικανότητες, ενός περιβάλλοντος με ποικίλες δραστηριότητες, διευθετημένες στις γωνίες.

Η Νηπιαγωγός φροντίζει να εξασφαλίσει ικανοποιητικές δραστηριότητες στο παιχνίδι για να βοηθήσει τα παιδιά να διοχετεύσουν την επιθετικότητα τους σε δημιουργικές διεξόδους και να αποκτήσουν αποτελεσματικές ικανότητες.

Η Νηπιαγωγός έχει υποχρέωση να δημιουργεί συνεχώς ευκαιρίες παιχνιδιού, να προσφέρει στα παιδιά κατάλληλα υλικά και χώρους, μεγάλες δυνατότητες εκλογής και να δημιουργεί συνθήκες κατάλληλες για παιχνίδι. Η Νηπιαγωγός πρέπει να βοηθήσει το παιδί να ξεπεράσει το εγωκεντρικό παιχνίδι, ενθαρρύνοντας τη συνεργασία των παιδιών και αποθαρρύνοντας την εγωκεντρική συμπεριφορά.

Η Νηπιαγωγός πρέπει να θεωρεί το παιχνίδι σαν το δείκτη τον περισσότερο ασφαλή για το χαρακτήρα του παιδιού και σαν μέτρο της φυσιολογικής ανάπτυξης τους, σαν βαθμό της πνευματικής υγείας και σωματικής και συναισθηματικής τους κατάστασης. Η Νηπιαγωγός έχει καθήκον να σεβαστούν την αξία του παιδιού έτσι ώστε να μην καταπιέσουν τη φύση του. Η Νηπιαγωγός πρέπει να φροντίζει να μην καταπιέζει την ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού ούτε να την αναπτύσσει πρόωρα.

Το έργο της Νηπιαγωγού δεν είναι να διευθύνει το παιχνίδι², αλλά να αφαιρέσει τα εμπόδια που θα μπορέσουν να δεσμεύσουν την ελευθερία της δημιουργίας. Το παιδί πρέπει να αφήνεται ελεύθερο στο παιχνίδι. Η Νηπιαγωγός κάνει ότι μπορεί για να μην θίξει το αυθόρμητο, το πνεύμα της αναζήτησης, την πνευματική περιέργεια του παιδιού, τη δημιουργία, την ελευθερία.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού της προσχολικής ηλικίας είναι πολύπλευρος και πολυπλοκότερος. Χρειάζεται να χρησιμοποιεί το παιχνίδι σε όλες τις εκδηλώσεις του, ψυχαγωγικό, κινητικό, μορφωτικό, μάθησης και έκφρασης. Μεγάλη βαρύτητα πρέπει να δίνεται στο ομαδικό, παιδαγωγικό, κοινωνικό, συμβολικό και στο παιχνίδι κανόνων που βοηθάει στην ανάπτυξη των κοινωνικών και διαπροσωπικών σχέσεων του νηπίου. Η Νηπιαγωγός πρέπει να παρακινεί τα νήπια στην αυτενέργεια και την αυθόρμητη δημιουργική έκφραση και να καλλιεργεί την ανάπτυξη των πνευματικών τους ικανοτήτων. Ο ρόλος του σύγχρονου εκπαιδευτικού της προσχολικής αγωγής είναι υποβοηθητικός.

Στο νηπιαγωγείο σημασία έχει η προσπάθεια, η δραστηριότητα και όχι το αποτέλεσμα. Γι' αυτό στις δραστηριότητες των νηπίων, η Νηπιαγωγός δεν πρέπει να επιβάλλει στο παιδί πρότυπα δικά της, γιατί του καταπνίγει την έμφυτη εφευρετικότητα και τον αυθορμητισμό του.

Επίσης, η Νηπιαγωγός δεν πρέπει να επιβάλλει στο παιδί τις δικές της ιδέες γιατί ο τρόπος έκφρασης του ενήλικου είναι ξένος προς το παιδί, το οποίο έχει δικούς του τρόπους έκφρασης. Το παιδί εκφράζει τον εαυτό του δημιουργικά σε κάθε αναπτυξιακό επίπεδο και έχει το δικό του τρόπο σκέψης.

Η Νηπιαγωγός, λοιπόν, πρέπει να εκμεταλλεύεται και να δημιουργεί πολλές ευκαιρίες, για να αυτοεκφράζεται το νήπιο και καλλιεργεί τη δημιουργική του σκέψη, τη δημιουργικότητα του δημιουργώντας μια ατμόσφαιρα ελευθερίας, σιγουριάς, ασφάλειας, συνεργασίας, ενθάρρυνσης, σεβασμού της προσωπικής προσπάθειας.

Η Νηπιαγωγός πρέπει να βοηθά το παιδί στο παιχνίδι του μόνο όταν και αν χρειάζεται τη βοήθεια της. Όταν το παιδί της ζητά να παίξει μαζί του, μπορεί να συμμετέχει στο παιχνίδι του αποφεύγοντας, ωστόσο, να επιβάλλει στο παιδί τι παιχνίδι θα παίξει και πως θα το παίξει.

Η Νηπιαγωγός την ώρα που παίζουν τα παιδιά θα πρέπει να παρατηρεί όλα τα παιδιά. Ο ενήλικας παρατηρώντας το αυθόρμητο παιχνίδι των παιδιών, αντιλαμβάνεται τον τρόπο σκέψης και αντίδρασης τους, γνωρίζει τη συμπεριφορά τους μπροστά σε μια κατάσταση, το εύρος της φαντασίας τους, τις δεξιότητες που απέκτησαν, τις ιδιαίτερες ικανότητες και τα ενδιαφέροντά τους, αλλά και τις τυχόν δυσκολίες και αδυναμίες. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να παρέμβει, ώστε να βελτιώσει το παιχνίδι.

Ο ενήλικας με επιλεκτικές παρεμβάσεις μπορεί να ελέγξει τις επιθυμίες των παιδιών και να ελέγξει τις επιθυμίες των παιδιών και να ενεργήσει ως διαμεσολαβητής. Μπορεί να συμβάλει με τη συμπεριφορά του απέναντι στα παιδιά που βρίσκονται σε ρήξη και με τη διαμεσολάβηση της Νηπιαγωγού στο παιχνίδι ενθαρρύνει τα παιδιά να συνεχίσουν.

Αν η Νηπιαγωγός μεσολαβήσει και ως ένα βαθμό επεκτείνει το παιχνίδι των παιδιών, το ίδιο το παιχνίδι στο σύνολο του πρέπει να ανήκει στα παιδιά. Οι ιδέες τους να αξιοποιούνται. Οι λέξεις που λέγονται να είναι δικές τους και να εκφράζουν τις σκέψεις τους. Σε καμιά περίπτωση δεν είναι σωστό το παιχνίδι των παιδιών να μετατραπεί σε μια εύθυμη δραστηριότητα σε μια θλιβερή εμπειρία κάτω από την καθοδήγηση της Νηπιαγωγού. Αντίθετα, τα παιδιά είναι αναγκαίο να ενθουσιαστούν με τις ιδέες των ενηλίκων πριν τις αφομοιώσουν στο

παιχνίδι τους. Και αυτές οι ιδέες πρέπει να εξελιχτούν και να μετασχηματιστούν από τα παιδιά ώστε τελικά να γίνουν δικές τους.

Η Νηπιαγωγός πρέπει να υποβοηθά εξατομικευμένα κάποιο παιδί που παρουσιάζει προβλήματα συμπεριφοράς ή μάθησης, παρέχοντας του κίνητρα και υποστηρίζοντας τη σκέψη του.

Επιπλέον, για κάθε παιδί ξεχωριστά, η Νηπιαγωγός πρέπει να ενεργεί έτσι, ώστε να σέβεται την ιδιαιτερότητά του, να έχει τη δυνατότητα να το ακούει, να του προκαλεί ερεθίσματα και να αναπτύσσει μια ουσιαστική σχέση μαζί του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ :

1. **ΣΙΒΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ρ.**, *Η οργάνωση και ο σχεδιασμός του χώρου (νηπιαγωγείο) στο πλαίσιο του παιχνιδιού*, Πατάκη, Αθήνα, 1997, σελ. 38 - 39
2. **ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ – ΒΑΛΗΝΑΚΗ, Π.**, *Νηπιαγωγική*, τόμος 3, Βλάσση, Αθήνα, 1997, σελ. 225

Β. ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ημερήσιο πρόγραμμα εργασίας στο Νηπιαγωγείο του Νέου Αναλυτικού Προγράμματος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, περιλαμβάνει την αυθόρμητη ενασχόληση των νηπίων στις γωνίες δραστηριοτήτων χωρίς την άμεση εμπλοκή της Νηπιαγωγού.

Το συμβολικό παιχνίδι¹ ξεπηδά από τις επαφές των παιδιών μεταξύ τους, αλλά συμβαίνει επίσης και όταν τα παιδιά παίζουν μόνα τους. Είτε το παιδί παίζει μόνο του, είτε με άλλους υπάρχουν πολλές πλευρές του παιχνιδιού που πρέπει να μελετηθούν. Αυτές οι πλευρές μπορούν να γίνουν περισσότερο κατανοητές αν αναγνωρίσουμε ότι τα παιδιά στο παιχνίδι τους, προβάλλουν τον εαυτό τους και επεξεργάζονται προβλήματα νοητικής αντίληψης και συναισθηματικής πολυπλοκότητας. Το συμβολικό παιχνίδι είναι ως επί το πλείστον διασκέδαση, μια διασκέδαση που παρέχει πολύ βαθιά ικανοποίηση. Αλλά είναι επίσης και ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά εξερευνούν τη σημασία των δραστηριοτήτων και των σχέσεων στον κόσμο των μεγάλων. Μαθαίνουν ακόμα πως να αναπτύξουν αρμονικές σχέσεις καλά με τους άλλους, πως να μοιράζονται και να διαπραγματεύονται, πως να συγκρίνουν και να εκτιμούν, πως να συναγωνίζονται, και να συνεργάζονται, πως να δίνουν και να παίρνουν. Ταυτόχρονα, η μαγεία της προσποίησης επιτρέπει στα παιδιά να επεξεργαστούν τις επιθυμίες, τις φιλοδοξίες, του φόβους και τις άλλες παιδικές φαντασιώσεις. Όλα αυτά, τα παιδιά τα υλοποιούν, πραγματοποιούν υιοθετώντας ένα ρόλο ή χρησιμοποιώντας αντικείμενα - αληθινά ή φανταστικά ή δρώντας σαν να είναι ζώα, άνθρωποι, ήρωες. Οι ρόλοι και το περιεχόμενο του

παιχνιδιού των παιδιών με αυτά τα συμβολικά αντικείμενα, αποτελούνται από τμήματα της πραγματικότητας και του εσωτερικού τους κόσμου. Τα τμήματα αυτά δεν φαίνονται να φτιάχνουν ένα λογικό σύνολο στα μάτια των ενηλίκων, κι αυτός είναι μάλλον ο λόγος που το παιχνίδι των παιδιών συχνά μοιάζει ασυνάρτητο, ασυνεχές ή ευχάριστα ρευστό και χωρίς όρια, κατά την αντίληψη των ενηλίκων.

Το παιχνίδι όμως έχει λογική για τα παιδιά και το πιο τρανταχτό στοιχείο γι' αυτό είναι η ποσότητα του συμβολικού παιχνιδιού που λαβαίνει χώρα σε όλη τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας. Ακόμα και τα παιδιά που γνωρίζονται λίγο μεταξύ τους γλιστρούν μαζί στον κόσμο της φαντασίας καταλαβαίνοντας το ένα το άλλο, μιλώντας τη γλώσσα του συμβολικού παιχνιδιού.

Το ερευνητικό μέρος της διπλωματικής μου εργασίας αφορά την παρατήρηση και την καταγραφή της συμπεριφοράς των παιδιών στο συμβολικό παιχνίδι καθώς επίσης και τα στοιχεία του συμβολικού παιχνιδιού κατά την ώρα των ελεύθερων δραστηριοτήτων και του διαλείμματος.

Τα στοιχεία αυτά είναι το θέμα και το περιεχόμενο του παιχνιδιού, τα οποία περικλείουν το πως αρχίζει και τελειώνει το παιχνίδι, τις ενέργειες που κάνουν τα παιδιά, ποια είναι η πηγή της έμπνευσης τους, η γλώσσα που χρησιμοποιούν για να εκφράσουν τις ιδέες τους.

Επίσης, εξετάζεται η συνθετότητα της δραστηριότητας του παιχνιδιού, επισημαίνεται αν υπάρχει δομή του παιχνιδιού, αν τα νήπια αναλαμβάνουν ρόλους τους οποίους εναλλάσσουν ή όχι, καθώς και αν χρησιμοποιούν αντικείμενα ή όχι.

Όσον αφορά τους ρόλους, μας ενδιαφέρει αν οι ρόλοι είναι σταθεροί ή μεταβαλλόμενοι. Όταν ένα παιδί αναλαμβάνει έναν ρόλο εστιάζουμε την προσοχή μας στις συμβολικές ενέργειες του παιδιού σε σχέση με το ρόλο που υιοθετεί, στη γλώσσα που μιλά το παιδί στο ρόλο, στους ονοματοποιητικούς ήχοι που προφέρει, στα βοηθήματα που χρησιμοποιεί, στις εκφράσεις του προσώπου, στις σωματικές κινήσεις, στον τόνο της φωνής του καθώς και σε οποιοδήποτε συμβολικό αντικείμενο χρησιμοποιεί το παιδί όσο παίζει.

Σχετικά με την χρήση των συμβολικών αντικειμένων μας ενδιαφέρουν οι συμβολικές πράξεις που κάνει ένα παιδί, εάν δηλαδή χρησιμοποιεί τα αντικείμενα του παιχνιδιού του με την πραγματική ή φανταστική τους σημασία, οι λέξεις τις οποίες προφέρει το παιδί για τα συμβολικά αντικείμενα που μπορεί αν αντιπροσωπεύουν αυτό το οποίο θέλει το παιδί στο παιχνίδι του, η ποιότητα της φωνή που χρησιμοποιεί το παιδί όταν μιλά για ένα συμβολικό αντικείμενο.

Ακόμη, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας τη διάρκεια του παιχνιδιού, το χώρο και το σκηνικό που λαμβάνει χώρα το παιχνίδι των νηπίων, τον αριθμό, την ηλικία και το φύλο των παιδιών, όπως επίσης και το αν παρεμβαίνει ή όχι η Νηπιαγωγός της τάξης του Νηπιαγωγείου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ :

1. **COHEN, D., - STERN, V., - BALABAN, N.,** *Παρατηρώντας και Καταγράφοντας τη συμπεριφορά των παιδιών*, εισαγωγή - επιμέλεια : Βοσνιάδου, Σ., μετάφραση : Ευαγγέλου, Δ., Gutenberg, Αθήνα, 1991, σελ. 115 - 138

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα αυτοσχέδια ψυχομετρικά μέσα, τα οποία χρησιμοποίησα για να συλλέξω τα εμπειρικά δεδομένα της έρευνας μου είναι η παρατήρηση και η συνέντευξη.

Η παρατήρηση¹ θεωρείται ως η καταλληλότερη μέθοδος συλλογής δεδομένων κυρίως για τις έρευνες, όπου το αντικείμενο μελέτης είναι ευρέα - ποικίλα σύνολα συμπεριφοράς, η οποία αυθόρμητα και πηγαία εκτυλίσσεται στο φυσικό της περιβάλλον.

Ένας τρόπος διενέργειας της παρατήρησης είναι η άμεση παρατήρηση, την οποία προτίμησα στην έρευνα μου για να παρατηρήσω τα παιδιά στο ελεύθερο και αυθόρμητο παιχνίδι τους, χρησιμοποιώντας οποιαδήποτε μέσα και υλικά την ώρα των ελευθέρων δραστηριοτήτων και του διαλείμματος, στο χώρο της τάξης του Νηπιαγωγείου.

Επέλεξα τη συστηματική παρατήρηση για να καταγράψω τη συμπεριφορά και τη δραστηριότητα των νηπίων κυρίως στο συμβολικό τους παιχνίδι, το οποίο διαδραματίζεται είτε μέσα, είτε έξω από το χώρο της τάξης του Νηπιαγωγείου, είτε στις γωνιές της τάξης του Νηπιαγωγείου. Καθώς παίζουν συμβολικό παιχνίδι χρησιμοποιούν υλικά από το περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται. Κατά το συμβολικό παιχνίδι, το παιδί χρησιμοποιεί αντικείμενα, είτε με την πραγματικής τους σημασία είτε για να αναπαραστήσει κάτι άλλο και προσπαθεί να αναλάβει το ρόλο κάποιου προσώπου και να τον εκδηλώσει στη συμπεριφορά του.

Καθώς, λοιπόν, παρατηρούσα την όλη ροή των γεγονότων κατά τη διάρκεια της εκτέλεσης του συμβολικού παιχνιδιού κρατούσα σημειώσεις σε συνεχή εκθετικό λόγο για τα σχετικά με το ερευνώμενο θέμα συμβάντα.

Η συνέντευξη² ως μέσο συλλογής ερευνητικού υλικού βασίζεται σε μία σειρά από ερωτήσεις, οι οποίες έχουν επιλέγει με τέτοιο τρόπο, ώστε να καλύπτουν ένα ερευνητικό θέμα. Στις ερωτήσεις αυτές καλείται ο εξεταζόμενος να απαντήσει δίνοντας έτσι στον ερευνητή της ζητούμενες πληροφορίες.

Στη συνέντευξη, εγώ σαν ερευνητής σε ευθεία προσωπική ζωντανή συνομιλία με τον εξεταζόμενο, ο οποίος ήταν η Νηπιαγωγός της κάθε τάξης του Νηπιαγωγείου όπου πραγματοποίησα την έρευνα μου, υπέβαλλα στον εξεταζόμενο τις ερωτήσεις τη μία μετά την άλλη. Ο εξεταζόμενος απαντούσε προφορικά και εγώ απομαγνητοφωνούσα τα όσα μου έλεγε. Επειδή, μάλιστα η συνέντευξη δίνει τη δυνατότητα της προσωπικής - ζωντανής επικοινωνίας και της άμεσης επαφής με τον εξεταζόμενο επέτρεψα μεγαλύτερη ελευθερία χειρισμών.

Ένα βασικό πλεονέκτημα της συνέντευξης είναι ότι επιτρέπει να εξετάσουμε το ερευνητικό πρόβλημα σε μεγαλύτερο βάθος, γιατί οι άνθρωποι είναι περισσότερο πρόθυμοι να μιλούν. Ο εξεταζόμενος ευκολότερα δέχεται να εκφράσει τις απόψεις του.

Προτίμησα την μη κατευθυνόμενη συνέντευξη, για να εξασφαλίσω τις πληροφορίες που ήθελα για να εξασφαλίσω τις πληροφορίες που ήθελα για το ερευνώμενο θέμα μέσα από ελεύθερη συζήτηση. Μου δόθηκε η ευκαιρία με τη συνέντευξη να συναντήσω τις Νηπιαγωγούς των τάξεων των Νηπιαγωγείων

που επισκέφτηκα για την πραγμάτωση της έρευνας μου, να παρατηρήσω τον τόνο της φωνής τους, τη συμπεριφορά και τις αντιδράσεις τους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ, Ι., *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, Τόμος Β', Αθήνα, 1993, σελ. 134
2. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ, Ι., *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, Τόμος Β', Αθήνα, 1993, σελ. 126

3. ΕΡΕΥΝΑ

3.1 Η ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ

Για την πραγματοποίηση και τη διεξαγωγή της έρευνας αυτής επισκέφτηκα έξι Νηπιαγωγεία του Δήμου της Νέας Ιωνίας, της πόλης του Βόλου από τρεις φορές το καθένα. Αυτό που πρέπει, κυρίως, να τονιστεί είναι το γεγονός ότι οι Νηπιαγωγοί των συγκεκριμένων σχολείων ήταν πολύ συνεργάσιμες και με δέχτηκαν στο χώρο της εργασίας τους, χωρίς να αντιμετωπίζουν κανένα απολύτως πρόβλημα.

Στο 28^ο Νηπιαγωγείο Βόλου, την πρώτη φορά παρατήρησα δύο αγόρια, τα οποία παίρνοντας ένα πλαστικό κουτί από τη γωνιά του οικοδομικού υλικού το τοποθετούν στη γωνία της παρεούλας, το γυρίζουν ανάποδα για να αναπαραστήσουν τη φυλακή των ζώων. Λέει ο ένας στον άλλο : "Ας ανοίξουμε την φυλακή, για να ζεσταθούν". "Τα φάγαμε", "Είμαστε φίλοι", "Θα μαλώσαμε, επειδή δεν θα είμασταν φίλοι".

Στη συνέχεια, με την παρότρυνση της Νηπιαγωγού τρία κορίτσια πηγαίνουν στη γωνιά του κουκλόσπιτου. Κρατώντας το ένα κορίτσι ένα πραγματικό τηλέφωνο της λέει η φίλη της : "Δώσε μου το τηλέφωνο για να πάρω κάποιον τηλέφωνο". Το κορίτσι παριστάνει πως παίρνει τηλέφωνο. Μετακινούνται από τη γωνιά του κουκλόσπιτου στη γωνιά του μπακάλικου για να πάρουν διάφορα αντικείμενα από τη γωνιά του κουκλόσπιτου όπως κολόνιες για το μωρό, οδοντόκρεμα, κόκα-κόλα, καφέ, κουζινικά. Αρχίζουν να αναλαμβάνουν ρόλους : "Εγώ θα είμαι η μαμά", "Εγώ θα είμαι η μεγάλη αδερφή", "Εγώ θα είμαι η μικρή αδερφή". Μία κούκλα παριστάνει το μωρό, το

οποίο κρατά η μαμά στην αγκαλιά της και λέει στην κόρη της : "Ετοίμασε το γάλα γρήγορα". Παίρνουν ένα αποσμητικό σώματος και το χρησιμοποιούν. Ένα πλαστικό κιβώτιο γίνεται το κρεβατάκι κούνια του μωρού μέσα στο οποίο οι αδερφές του τοποθετούν αλογάκια και κούκλες. Η μαμά λέει: "Μην το χτυπήσετε το μωρό. Πάρτε το για να φτιάξω το γάλα". Ένα μαξιλάρι είναι το κρεβάτι της μεγάλης αδερφής. Η μεγάλη αδερφή μιλάει με το μπαμπά της στο τηλέφωνο, το οποίο είναι ένα κινητό, ψεύτικο. Το αλάτι kalas, παριστάνει τις πάνες του μωρού. Η μαμά φτιάχνει το γάλα. Μια κανάτα έχει μέσα το γάλα και η μαμά το βάζει με το κουτάλι στο μπιμπερό, το οποίο είναι ένα πλαστικό μπουκάλι με σπρέι που παριστάνει τη ρόγα του μπουκαλιού. Πηγαίνουν στο μπακάλικο παίρνουν τσάντες, λεφτά χάρτινα στρόγγυλα με αριθμούς, σαμπουάν, γάλα (νουνού) και η μαμά το βάζει μέσα στο μπουκάλι. Κουνάει το μπουκάλι και ταΐζει το μωρό. Η μία η κόρη αποχωρεί από το παιχνίδι. Η άλλη η κόρη ρωτάει τη μαμά της : "Τι γάλα πίνει το μωρό; ΝΟΥΝΟΥ;". Η μαμά απαντά : "Ναι". Η κόρη της λέει : "Θα πηγαίναμε βόλτα στη θάλασσα, γι' αυτό έχω μέσα στην τσάντα μου κουζινικά", "Έχω μέσα στην τσάντα μου πράγματα για το σχολείο, αλλά όταν πάω βόλτα, τα βγάζω". Μετακινούνται από το χώρο του κουκλόσπιτου, για να πάνε βόλτα. Πήγαν το μωρό βόλτα στην παραλία. Η μαμά λέει : "Το μωρό τρώει βιτάμ, γι' αυτό μεγάλωσε λίγο. Το μωρό μεγάλωσε λίγο. Το μωρό πρέπει να κοιμηθεί. Θα το βάλω να κάνει μπάνιο". Η μαμά κοιτάει το μωρό και λέει ότι είναι κοριτσάκι. Μία τηλεόραση, της οποίας λείπει η οθόνη και έχει μόνο το ξύλινο πλαίσιο βρίσκεται δίπλα ακριβώς στη γωνιά του κουκλόσπιτου και είναι το μπάνιο του μωρού. Μια πάνινη τσάντα είναι η

παιστέτα του μωρού. Η μαμά βάζει στο πρόσωπο του μωρού κρέμα Pampers, η οποία είναι ένα αποσμητικό. Μαζί με την κόρη της κάνουν κρέμα για το μωρό και το ταΐζουν. Η μεγάλη αδερφή φεύγει για να πάει στη δουλειά της. Στο παιχνίδι προστίθενται κι άλλα δύο κορίτσια κι όλες μαζί πηγαίνουν στο μπακάλικο. Στο μπακάλικο έχοντας ψεύτικα χρήματα λένε : "Τώρα να γράψουμε πόσο κάνει". "Άντε τώρα θα φεύγαμε". Πήραν κρέμα για το μωρό και γυρίζουν στο σπίτι. Τέλος, ρωτούν η μία την άλλη : "Πάμε μέσα στην τάξη;" και απαντούν : "Πάμε".

Την δεύτερη φορά, την ώρα των ελεύθερων δραστηριοτήτων τέσσερα αγόρια μεταφέροντας από τη γωνιά του οικοδομικού υλικού στη γωνιά της παρεούλας ξύλινα και πλαστικά τουβλάκια και πλαστικά ζωάκια φτιάχνουν ένα σπίτι για τον εαυτό τους και ένα σπίτι για τα ζώα τους. Ξεχωρίζουν τα καλά από τα κακά ζώα. Τοποθετούν ξύλινα τουβλάκια γύρω-γύρω και μέσα βάζουν ένα ρινόκερο, ένα λύκο, μια χήνα κι ένα κροκόδειλο. Ένα αγόρι κρατώντας στα χέρια του μία καμηλοπάρδαλη λέει : "Ξέρω τι τρώει η καμηλοπάρδαλη, τα φύλλα από τα δέντρα, γιατί έχω μία κασέτα που το δείχνει". Ένα άλλο αγόρι χρησιμοποιώντας τα τουβλάκια φτιάχνει ένα σπιτάκι για το λιοντάρι.

Στη γωνιά της μεταμφίεσης ένα αγόρι δένοντας στο ένα του χέρι ένα υφασμάτινο πανί για αλυσίδα γίνεται σκυλί : Δύο κορίτσια τραβούν το σκυλί από την αλυσίδα, το κυνηγούν και του λένε να τις κυνηγήσει. Του βάζουν την αλυσίδα στο στόμα και του λένε : "Φάτην". Ένα κορίτσι από την ίδια παρέα γίνεται γαμπρός κρατώντας στα χέρια μια ανθοδέσμη, η οποία είναι ένα χρωματιστό ύφασμα σουρωμένο. Πηγαίνει στη γωνιά της παρεούλας, που είναι

η εκκλησία και περιμένει την νύφη. Ένα κορίτσι είναι η νύφη, την οποία παραδίδουν στο γαμπρό δύο κορίτσια τραγουδώντας την γαμήλια μουσική. Ο γαμπρός της δίνει την ανθοδέσμη. Στη συνέχεια, ανταλλάσσουν ρόλους και το παιχνίδι επαναλαμβάνεται.

Την τρίτη φορά, ένα παιδί ερχόμενο το πρωί στο σχολείο φοράει ένα στρατιωτικό παντελόνι, ο φίλος του τον χαιρετά λέγοντάς του : "Γεια σου, στρατιώτη". Αυτός, όμως απαντά ότι δεν είναι στρατιώτης, αλλά είναι κυνηγός.

Ένα αγόρι κρατώντας στα χέρια του ένα ψεύτικο κινητό τηλέφωνο λέει ότι το τηλέφωνο δεν το αφήνει ανοικτό το βράδυ και το φορτίζει κάθε μέρα.

Το ίδιο αγόρι που παρατήρησα την προηγούμενη φορά γίνεται πάλι σκύλος και ένα κορίτσι τον κυνηγάει μέσα σε όλο το χώρο της τάξης του Νηπιαγωγείου. Πηγαίνουν στην γωνιά της μεταμφίεσης, για να κοιμηθεί ο σκύλος. Το κορίτσι όταν ξαπλώνει του βάζει επάνω στην πλάτη του ένα κομμάτι ύφασμα. Όταν ξυπνά ο σκύλος, το κορίτσι παίρνοντας ένα πλαστικό μπουκάλι κάνει πως λούζει το σκυλί.

Τα αγόρια και τα κορίτσια της τάξης του Νηπιαγωγείου καθώς βρίσκονται στη γωνιά της παρεούλας μεταμορφώνονται σε Poweranger. Ένα αγόρι λέει : "Εγώ δεν μεταμορφώνομαι, θα μείνω όπως είμαι".

Στο 25^ο Νηπιαγωγείο Βόλου, την ώρα των ελεύθερων δραστηριοτήτων ένα κορίτσι πηγαίνει στη γωνιά του κουκλόσπιτου και γίνεται η μαμά, ενώ δύο κορίτσια πηγαίνοντας στη γωνιά της κουζίνας γίνονται τα παιδιά. Η μαμά μεταμφιέζεται και ντύνει τα παιδιά χρησιμοποιώντας διάφορα ρούχα, τα οποία υπάρχουν στη γωνιά του κουκλόσπιτου. Η μαμά λέει στα παιδιά της : "Εσείς

πάτε πρώτη δημοτικού;", "Έλα εδώ παιδί μου θα σε πατήσει κανένα αυτοκίνητο και θα πάμε στο νοσοκομείο". Η μαμά παίρνει την τσάντα της, για να πάνε βόλτα στη νονά του ενός κοριτσιού. Μετακινούνται από τη μία τάξη στην άλλη. Πηγαίνουν στην γωνιά του κουκλοθέατρου της άλλης τάξης. Η μαμά λέει : "Παιδιά ξεντυθείτε". Πηγαίνουν τώρα στην άλλη νονά, στο χώρο υποδοχής. Βάζουν τα ρούχα τους και κάθονται στα παγκάκια που υπάρχουν. Κάνουν και τραμπάλα. Η Νηπιαγωγός, όμως, τους λέει να περάσουν στα τραπεζάκια τους, για να ασχοληθούν με την πλαστελίνη.

Η Νηπιαγωγός παροτρύνει ένα αγόρι να πάει να παίξει στη γωνιά του κουκλόσπιτου και της κουζίνας για να ταίσει τις κούκλες. Το αγόρι τοποθετεί στο τραπέζι της κουζίνας πιατάκια με κουταλάκια, φλιτζανάκια και μία κανάτα.

Ένα αγόρι βρίσκεται στη γωνιά της παρεούλας και έχοντας πάρει πλαστικά τουβλάκια από τη γωνιά του οικοδομικού υλικού φτιάχνει ένα πιστόλι και είναι ο Poweranger.

Ένα αγόρι πηγαίνει στη γωνιά του γκαράζ, ξεβιδώνει τις βίδες με το κατσαβίδι, τις βιδώνει, τακτοποιεί τα κατσαβίδια, τα βάζει στη θέση του παριστάνοντας το μάστορα.

Τη δεύτερη φορά, την ώρα την ελεύθερων δραστηριοτήτων τα νήπια δεν απασχολήθηκαν καθόλου στις γωνιές της τάξης του Νηπιαγωγείου.

Την επόμενη φορά την ώρα του διαλείμματος ένα κορίτσι πηγαίνοντας στη γωνιά της παρεούλας είναι η δασκάλα και τα υπόλοιπα παιδιά, που κάθονται γύρω της είναι τα παιδάκια της. Ρωτάει το κάθε παιδί : "Θέλεις να είσαι

παιδάκι;". Έπειτα, παίρνει ένα παραμύθι από τη γωνιά της βιβλιοθήκης "Το όμορφο κουνελάκι" και παριστάνει πως το διαβάζει.

Δύο αγόρια παίρνουν πλαστικά τουβλάκια από τη γωνιά του οικοδομικού υλικού, φτιάχνουν όπλα, παριστάνουν πως πυροβολούν, μετακινούνται σε όλο το χώρο της τάξης του Νηπιαγωγείου μέσα και έξω από αυτήν. Καθώς κρατούν τα όπλα στα χέρια τους, χρησιμοποιούν και τις ανάλογες ηχητικές λέξεις.

Η Νηπιαγωγός βγάζει τα νήπια στην αυλή του σχολείου. Ένα αγόρι πηγαίνοντας σε ένα μέρος του κήπου της αυλής λέει πως αυτός είναι ο κήπος του. Στον κήπο του δεν αφήνει κανέναν από τα υπόλοιπα παιδιά να πατήσουν σ' αυτόν. Τα λέει πως αν θέλετε λουλούδια θα σας κόψω εγώ. Μάλιστα, τοποθετεί και λάστιχα αυτοκινήτου γύρω-γύρω για να μην μπει κανείς μέσα.

Ένα άλλο αγόρι παίρνει λάσπη και χώμα για να φτιάξει γλυκό και το βάζει σε ένα κομμάτι χαρτί.

Στο 8^ο Νηπιαγωγείο Βόλου, μια παρέα αγοριών και κοριτσιών χρησιμοποιώντας χρωματιστά πλαστικά γεωμετρικά σχήματα από τη γωνιά του οικοδομικού υλικού κατασκευάζουν μία φωτογραφική μηχανή, ανοίγουν τη μηχανή, για να βάλουν το φιλμ κι αρχίζουν να βγάζουν φωτογραφίες.

Τέσσερα αγόρια κι ένα κορίτσι πηγαίνουν στη γωνιά του οικοδομικού υλικού και παίρνουν ο καθένας τους αυτοκίνητα, καράβια, βάρκες με διάφορα χρώματα, ανάλογα με την ομάδα που είναι ο καθένας. Το πάτωμα είναι η θάλασσα και η μοκέτα είναι η ξηρά. Στο πάτωμα τοποθετούν τις βάρκες και στο χαλί τα αυτοκίνητα. Επίσης, η γωνιά του οικοδομικού υλικού μετατρέπεται σε ένα μαγικό κουτί με δώρα. Το κάθε παιδί κλείνει τα μάτια του και παίρνει από

ένα. Ένα αυτοκίνητο της πυροσβεστικής το πηγαίνουν από τη ξηρά στη θάλασσα για να πάρει νερό.

Μία παρέα αγοριών χρησιμοποιεί ξύλινα τουβλάκια από τη γωνιά του οικοδομικού υλικού για να φτιάξει ένα κάστρο.

Τη δεύτερη φορά, στη γωνιά του κουκλόσπιτου, μια παρέα κοριτσιών μεταμφιέζονται. Η μία φοράει ένα σάλι και μία τσάντα κι η άλλη μια ποδιά. Οι δύο είναι φίλες, είναι μαμάδες και έχει η καθεμία από ένα παιδί. Το ένα από τα παιδιά χρησιμοποιεί το τηλέφωνο, για να μιλήσει. Ξαφνικά, η μία μαμά γίνεται μπαμπάς. Το παιδί φτιάχνει καφέ για τον μπαμπά του χρησιμοποιώντας κουζινικά σκεύη και του τον προσφέρει η μαμά. Η μαμά φτιάχνει στο μωρό της το γάλα, το αγκαλιάζει και το φιλάει. Μεταμφιέζονται, αλλάζουν συνεχώς, βάζουν ρόμπες. Κάποια κορίτσια αποχωρούν από το παιχνίδι, ενώ κάποια συνεχίζουν. Ένα παιδί στρώνει το τραπέζι στο κουκλόσπιτο, αφού πρώτα το έχει καθαρίσει. Η μία η μαμά πηγαίνει στο μαγαζάκι, για να αγοράσει γλυκά. Της δίνει, λοιπόν, η υπάλληλος ένα κουτί από σοκολατάκια αφού πριν τα έχει χτυπήσει στην αριθμομηχανή. Η μαμά κάνει πως δίνει λεφτά. Μεταφέρουν κάποια κουζινικά από τη γωνιά του κουκλόσπιτου στη γωνιά της κουζίνας. Η μαμά έχει τα γενέθλια της και τα παιδιά της ετοιμάζουν τη γιορτή των γενεθλίων της. Της τραγουδούν το τραγούδι των γενεθλίων, της πηγαίνουν την τούρτα στη γωνιά του κουκλόσπιτου για να την κόψουν σε κομμάτια για να τη φάνε. Στη μαμά άρεσε πολύ η γιορτή. Ο μπαμπάς γίνεται γιαγιά, η οποία επισκέπτεται την κόρη της στα γενέθλια της. Η μαμά βγάζει το σάλι, φοράει μία ρόμπα και από πάνω το σάλι της. Ξαφνικά, γίνονται όλες αδερφούλες που πηγαίνουν βόλτα

φορώντας και αλλάζοντας ρούχα συνεχώς. Ένα άλλο κορίτσι τους παίρνει πατατάκια και τους τα πηγαίνει. Το παιχνίδι τους τελειώνει εδώ, επειδή η Νηπιαγωγός τους λέει να μαζέψουν τα παιχνίδια τους.

Την τρίτη φορά, τέσσερα αγόρια πηγαίνοντας στη γωνιά του οικοδομικού υλικού και παίρνοντας δύο μεγάλα ξύλινα κουτιά και ξύλινα τουβλάκια θέλουν να φτιάξουν ένα κάστρο με γέφυρες για να ανεβάζουν τα αυτοκίνητά τους. Με μία φαγάνα μεταφέρουν τα ξύλινα αντικείμενα. Τώρα δημιουργούν γέφυρες, για να περάσουν οι σωλήνες.

Στο 44° Νηπιαγωγείο Βόλου, αφού έχουν έρθει όλα τα παιδιά της τάξης του Νηπιαγωγείου, η Νηπιαγωγός λέει : "Παιδιά μπορείτε να παίξετε όπως και τις άλλες μέρες". Τρία κορίτσια, εκ των οποίων το ένα από αυτά ρωτάει τα άλλα δύο : "Με έχετε φίλη;" Οι άλλες απαντούν : "Ναι". Το ίδιο κορίτσι τις λέει : "Εγώ θέλω να παίξουμε ένα σπίτι που να έχει τραμπάλες". Οι άλλες δύο λένε : "Καλή ιδέα". Τότε, πηγαίνουν στη γωνιά του οικοδομικού υλικού και χρησιμοποιώντας ξύλινα τουβλάκια προσπαθούν να κατασκευάσουν το σπίτι με τις τραμπάλες.

Στη γωνιά πάλι του οικοδομικού υλικού, πέντε αγόρια χρησιμοποιώντας ξύλινα τουβλάκια, αυτοκίνητα, ελικόπτερα, μηχανές, φορτηγά, φαγάνες, φτιάχνουν ένα στρατόπεδο με πίστες για τα οχήματά τους.

Τα κορίτσια που ήταν στη γωνιά του οικοδομικού υλικού μετακινούνται στη γωνιά του κουκλόσπιτου, που στρώνουν το τραπέζι βάζοντας ένα τραπεζομάντιλο χρησιμοποιώντας πλαστελίνη κι ένα κουταλάκι φτιάχνουν μικρά-μικρά κυκλάκια, τα οποία είναι κεφτεδάκια και τα βάζουν μέσα σε ένα

πιατάκι. Ένα κορίτσι είναι το σκυλάκι. Πηγαίνουν το σκυλάκι τους βόλτα. Τραβούν ένα κορίτσι, όπως ακριβώς θα τραβούσαν κι ένα σκυλί.

Τη δεύτερη φορά, ένα αγόρι καθώς βρίσκεται μέσα στην τάξη του Νηπιαγωγείου λέει : "Εγώ θα πάω στη ντισκοτέκ" και αρχίζει να χορεύει, παίρνει από το μαγαζάκι ένα κουτί αναψυκτικό και γάλα κι αρχίζει να πίνει. Ένα άλλο αγόρι παίρνει από το μαγαζάκι ένα σαμπουάν και κάνει πως λούζεται και συγχρόνως κάνει πως το πίνει. "Τι γευστικό που είναι το γάλα", λέει ένα άλλο αγόρι. Παίρνει ένα πλαστικό μπουκάλι και λέει πως πίνει βιταμίνες. Ένα αγόρι παίρνοντας ένα μαλακτικό με νέο άρωμα παριστάνει πως πίνει. Ένα μπουκάλι συμβολίζει την κολόνια που βάζει στο σώμα του. Παίρνει διάφορα μπουκάλια μαζί με τους φίλους του και κάνουν πως φτιάχνουν γάλα. Επίσης, τα μυρίζουν κιόλας τα μπουκάλια. Το πλαστικό μπουκάλι του σαμπουάν τώρα είναι η μπύρα που ανοίγει το παιδί και λέει : "Είδες πως την άνοιξα αμέσως". Συγχρόνως, κάνει πως καπνίζει τσιγάρο χρησιμοποιώντας τα δάχτυλα του χεριού του. Ένα παιδί σηκώνει το τηλέφωνο και λέει : "Τι κάνεις;", "Ζεις;". Ενώ ένας άλλος λέει : "Εγώ θα μιλήσω σο τηλέφωνο". Στη συνέχεια φωνάζει το φίλο και του λέει πως τον ζητάει η φίλη του. Αλλά λέει : "Εκλεισε". Σταματούν, όμως, γιατί μπαίνει στην τάξη η Νηπιαγωγός και τους λέει ότι άκουσε κάποια φασαρία.

Στη γωνιά του οικοδομικού υλικού, η ίδια παρέα των αγοριών χρησιμοποιώντας ξύλινα τουβλάκια φτιάχνουν ελικοδρόμιο για τα ελικόπτερά τους . Ταυτόχρονα χρησιμοποιούν και ηχητικές λέξεις για το ελικόπτερο. Κάνουν στρατόπεδο πάλι με αυτοκίνητα, ελικόπτερα και φορτηγά. Αυτή τη

φορά, όμως, χρησιμοποιώντας τα ξύλινα τουβλάκια φτιάχνουν και καψιμί. Τους διακόπτει η Νηπιαγωγός, γιατί τους λέει να μαζέψουν τα παιχνίδια τους.

Την τρίτη φορά, πάλι, η ίδια παρέα των έξι αγοριών βρίσκεται στην γωνιά του οικοδομικού υλικού χρησιμοποιώντας ξύλινα τουβλάκια, ελικόπτερα, αεροπλάνα, στρατιωτάκια, φτιάχνουν στρατόπεδο και συγκεκριμένα δημιουργούν θέσει πάρκινγκ για το καθένα ξεχωριστά όχημα. Σταδιακά, το κάθε παιδί παίρνει το αεροπλάνο ή ελικόπτερο στα χέρια του και χρησιμοποιώντας τις ανάλογες ηχητικές λέξεις μετακινείται μαζί με αυτό σε όλο το χώρο της τάξης του Νηπιαγωγείου μέσα κι έξω από αυτόν. Στην προκειμένη περίπτωση, φτιάχνουν και σπιτάκια μέσα στο στρατόπεδο. Τα στρατιωτάκια, είναι οι στρατιώτες που πηγαίνουν να φυλάξουν σκοπιά. Έχουν αυτοκίνητα και κάνουν πως τα κινούν κάνοντας ου, ου, ου, ου. Για τα ελικόπτερα τους φτιάχνουν στρόγγυλο ελικοδρόμιο, ενώ για τα αεροπλάνα ορθογώνιο παραλληλόγραμμο. Βάζουν βενζίνη στα οχήματά τους. Στη διάρκεια του παιχνιδιού τους, η Νηπιαγωγός μπαίνοντας μέσα στην τάξη του Νηπιαγωγείου λέει στα παιδιά : "Εσείς δεν ζωγραφίζετε καθόλου. Είναι βαρύς ο μαρκαδόρος". Τέλος, η Νηπιαγωγός τους λέει να μαζέψουν τα παιχνίδια τους.

Στο 11^ο Νηπιαγωγείο Βόλου, ένα αγόρι είναι στη γωνιά της παρεούλας χρησιμοποιεί πλαστικά γεωμετρικά σχήματα από τη γωνιά του οικοδομικού υλικού για να φτιάξει ένα αεροπλάνο. Συγχρόνως, παίρνοντας ξύλινα τουβλάκια, πάλι, από τη γωνιά του οικοδομικού υλικού φτιάχνει πάρκινγκ για το αεροπλάνο του. Λέει στο φίλο του : "Κλείσε τις πόρτες", "Πατάω το ξύλινο τουβλάκι για να ανοίξει και να κλείσει η πόρτα". Λαμβάνει το ρόλο του

αεροπόρου, αρχίζει να κινείται μέσα και έξω από την τάξη του Νηπιαγωγείου κρατώντας στα χέρια του το αεροπλάνο και χρησιμοποιεί της ηχητικές λέξεις ου, ου, ου, ου.

Στη συνέχεια, το ίδιο παιδί χρησιμοποιεί ξύλινα τουβλάκια για να φτιάξει τον Τιτανικό. "Θα κάνω και κανόνι", λέει στο φίλο του. Ο φίλος του λέει : "Ο Τιτανικός είναι πολύ μακρύς". Αυτός απαντά ότι είναι πολεμικός Τιτανικός και μέσα είναι ο άνθρωπος και κάνει μπαμ. Ο φίλος του λέει : "Ο Τιτανικός είναι μεγάλη, πολύ μεγάλη ιστορία". Αφού δεν μπορεί να φτιάξει τον Τιτανικό, αποφασίζει να κάνει ένα σπίτι. Λέει, λοιπόν, στο φίλο του να φτιάξει με τα ξύλινα τουβλάκια ένα σπίτι και μία αποθήκη. Φτιάχνει μία αποθήκη. Ένα ξύλινο τουβλάκι είναι η νταλικά του. Παίρνει και ο άλλος ένα ξύλινο τουβλάκι και λέει κι αυτός ότι είναι το αυτοκίνητο. Αρχίζουν να παίζουν μεταξύ τους, κάνουν πως οδηγούν χρησιμοποιώντας τις ανάλογες ηχητικές λέξεις. Όλα αυτά διαδραματίζονται στη γωνιά του οικοδομικού υλικού. Ο ένας φεύγει πάλι και πηγαίνει στη γωνιά της παρεούλας, χρησιμοποιώντας ένα ξύλινο τουβλάκι για όπλο. Παίρνει ένα αεροπλάνο και το βάζει στην αποθήκη του φίλου του. Δίνει στο φίλο του ένα όπλο του και λένε : "τώρα είμαστε αστυνομικοί", "Εγώ ο Θεοχάρης κι εσύ ο Χάρης". "Σε πιάσαμε", λένε σε έναν άλλο φίλο τους και αρχίζουν να μετακινούνται σε όλο το χώρο της τάξης του Νηπιαγωγείου μέσα κι έξω από αυτήν. Κρύβονται πίσω από την πόρτα και μέσα στο κουκλόσπιτο. "Βρήκαμε ένα πιστόλι μέσα στο σπίτι!". "Προσπαθήσαμε να τον πιάσουμε για να τον βάλουμε στη φυλακή, γιατί είναι κλέφτης, ο Τζούλιο". Το πιστόλι που βρίσκουν μέσα στο κουκλόσπιτο είναι ένα ξύλινο τουβλάκι.

Στη γωνιά του κουκλόσπιτου, δύο κορίτσια είναι φίλες που αποφασίζουν να πάνε μία βόλτα στην παραλία. Χρησιμοποιούν τσαντάκια, κοσμήματα, κοκαλάκια, χτένες, καλλυντικά, ένα ξύλινο τουβλάκι για τηλεκάρτα, ένα φυσικό ορό για να βάζουν στη μύτη τους και μία οδοντόκρεμα, η οποία όμως χρησιμοποιείται για σαπούνι. Η Νηπιαγωγός παροτρύνει κι ένα τρίτο κορίτσι να καθίσει και να παίξει μαζί τους. Μάλιστα, η Νηπιαγωγός επιτρέπει να κάθονται τρία παιδιά μέσα στο κουκλόσπιτο. Βάζουν κραγιόν. Το ένα κορίτσι λέει : "Μην το βάζεις, γιατί είναι αληθινό". Η άλλη απαντά : "Μετά θα το βγάλω με το χαρτομάντιλο, γιατί δεν μας αφήνει η κυρία". Επίσης, ρωτάει : "Θέλει κάποια από σας να της βάψω τα νύχια;". Οι άλλες ρωτούν : "Τώρα θα πάμε στην παραλία;". Αυτή απαντά : "Να συνεχίσουμε να παίξουμε", "Θα παίξουμε". Η μία αφήνει το τσαντάκι της και λέει : "Εγώ θα πάρω τηλέφωνο στη φίλη μου και θα της πω να έρθει εδώ". Παίρνει τηλέφωνο, χρησιμοποιώντας ένα πραγματικό τηλέφωνο. Αρχίζουν να δείχνουν τα κοσμήματά τους μεταξύ τους. Δίνουν στο ένα κορίτσι ένα κολιέ, για να το φορέσει παρόλο που δεν την έπαιζαν.

Ένα αγόρι περπατώντας μέσα στην τάξη του Νηπιαγωγείου χτυπώντας τα πόδια του δυνατά λέει : "Εγώ είμαι φαντάρος".

Στη γωνιά της μεταμφίεσης, τρία κορίτσια είναι φίλες. Βάζουν χρυσόσκονη στα χείλια τους. Πίνουν καφέ. Βάζουν στο φλιτζάνι με την κανάτα και πίνουν, τραγουδούν και τακτοποιούν τα κουζινικά. Δύο κορίτσια παίζουν στη γωνιά του κουκλόσπιτου πηγαίνουν και τις επισκέπτονται. Αυτές λένε : "Γεια σας, κορίτσια" και ξαναφεύγουν. Στη μία από τα κορίτσια που τις κάνουν την επίσκεψη της κάνουν δώρο ένα κολιέ φτιαγμένο από βαμμένα χρωματιστά

μακαρόνια, το οποίο είναι ένα χρυσό μετάλλιο. Της το φοράνε και της λένε : "Έλα να σε παντρέψουμε".

Τη δεύτερη φορά, μία παρέα αγοριών και κοριτσιών είναι στη γωνιά της παρεούλας και χρησιμοποιώντας ξύλινα τουβλάκια με τα σήματα της οδικής κυκλοφορίας αποφασίζουν να φτιάξουν ένα γκαράζ. Ένα αγόρι της παρέας προτείνει να χρησιμοποιήσουν κι άλλα ξύλινα τουβλάκια, για να φτιάξουν ένα μεγαλύτερο γκαράζ. Χρησιμοποιώντας τα αυτοκίνητα, τα τρακτέρ, το καράβι και τις μηχανές μεταφέρουν ξύλινα τουβλάκια από τη γωνιά του οικοδομικού υλικού στη γωνιά της παρεούλας. Ένα άλλο αγόρι κουβαλάει με τον Poweranger μία μπάλα για να παίξουν, καθώς κι άλλα τουβλάκια για το γκαράζ. Ένα άλλο αγόρι μεταφέρει ολόκληρο το καλάθι και το αδειάζει στη γωνιά της παρεούλας. Ένα παιδί μεταφέροντας το ξύλινο κουτί με τα αντικείμενα λέει ότι έρχεται η μπουλντόζα. Το παιχνίδι αρχίζει με την παρότρυνση της Νηπιαγωγού, γιατί τους λέει ότι όλοι πρέπει με κάτι να ασχολείστε. Η Νηπιαγωγός συνάμα τους διακόπτει λέγοντας τους να ξεχωρίσουν τα πλαστικά από τα ξύλινα τουβλάκια και ότι η γωνιά της παρεούλας δεν είναι η γωνιά που πρέπει να παίζουν.

Ένα αγόρι χρησιμοποιώντας ένα ψάθινο καλάθι με ξύλινα τουβλάκια λέει πως έχει ένα καλάθι με αυγά και κάνει πως τα τρώει. Η Νηπιαγωγός του λέει να σταματήσει και να το βάλει στη θέση του.

Η ίδια παρέα των αγοριών, φτιάχνουν πάλι τον Τιτανικό χρησιμοποιώντας διάφορα ξύλινα τουβλάκια από τη γωνιά του οικοδομικού υλικού. Ένα ξύλινο τουβλάκι παριστάνει το φάρο, ένα άλλο τη σκάλα, ένα άλλο την καπνοδόχο, ένα ξύλινο ζωάκι είναι το ξυπνητήρι, ένα άλλο είναι ο

καταψύκτης. Ένα αγόρι λέει : "Αυτό θα έκανε τα γλυκά και αυτό θα ήταν η παγίδα για τον κλέφτη", "Όταν λοιπόν θα πάει να τα φάει, θα πιαστεί στην παγίδα", "Απαγορεύεται πάνω στο καράβι κλέφτες". Ένα άλλο τουβλάκι είναι η μπάρα του караβιού για να μπαίνουμε και να φεύγουμε. Διατηρούν το σχήμα του караβιού. Ο Τιτανικός, όμως, γίνεται το καράβι των πειρατών. Μάλιστα, τοποθετούν και χρωματιστά πλαστικά λουλουδάκια, τα οποία είναι ο θησαυρός των πειρατών. Βάζουν ένα τουβλάκι, για να είναι η πινακίδα που θα λέει ότι είναι το καράβι των πειρατών. Ένα αγόρι λέει : "Ανεβαίνουμε από τη σκάλα", "Είμαστε έτοιμοι, για να φύγουμε".

Την τρίτη φορά, ένα αγόρι βρίσκεται στη γωνιά του οικοδομικού υλικού, κρατά ένα ξύλινο τουβλάκι, το οποίο είναι πιστόλι και λέει πως είναι αστυνομικός. Ένα άλλο αγόρι φαντάζεται ότι μπαίνει ένα αεροπλάνο στο γκαράζ, το οποίο έχει κατασκευάσει με ξύλινα τουβλάκια, ανοίγει η πόρτα και μπαίνει χρησιμοποιώντας μόνο τους ήχους του αεροπλάνου. Αποφασίζουν να φτιάξουν μαζί με έναν φίλο του δύο αεροπλάνα με πλαστικά τουβλάκια και να παίξουν την "αεροπορία". Ο φίλος του λέει να το κάνουν τετράγωνο και μεγάλο, για να χωράει πολλά αεροπλάνα. Τοποθετούν κι ένα στρογγυλό πλαστικό τουβλάκι από όπου το αεροπλάνο βγάζει τον αέρα.

Άλλα δυο αγόρια παίρνουν τα ξύλινα τουβλάκια από τη γωνιά του οικοδομικού υλικού και τα μεταφέρουν στη γωνιά της παρεούλας, για να φτιάξουν το σπίτι του πειρατή. Χρησιμοποιούν ένα τουβλάκι σε σχήμα τρίγωνο για την σκεπή, ενώ ένα άλλο σε σχήμα ορθογώνιου παραλληλόγραμμου για τον τοίχο. Φτιάχνουν μπροστά από το σπίτι μια αυλή για να βγαίνει ο πειρατής με

τα άλογα. Βάζουν παγίδες για τον κλέφτη και δείχνουν με τις κινήσεις του σώματος και τους ήχους των λέξεων πως θα πέσει. Το ένα αγόρι λέει πως φτιάχνει την αυλή σε σχήμα μπουκαλιού ενώ το άλλο λέει πως όχι. Τα άλογα περνούν από ένα εμπόδιο σε σχήμα ημικυκλικό. Η Νηπιαγωγός, όμως, τους λέει να τακτοποιήσουν τα παιχνίδια τους.

Στο 45° Νηπιαγωγείο Βόλου, τα νήπια χρησιμοποιούν τα καρεκλάκια τους για αυτοκίνητα, αλλά η Νηπιαγωγός δεν τους αφήνει να το συνεχίσουν, γιατί τους λέει ότι θα τα χαλάσουν.

Στην γωνιά του κουκλόσπιτου, τέσσερα κορίτσια κι ένα αγόρι αρχίζουν να μοιράζουν τους ρόλους τους. Εγώ η μαμά, εσύ ο μπαμπάς, εσύ το μωράκι, εσύ το παιδάκι το μικρό κι εσύ το μεγάλο. Η μαμά παίρνει μια τσάντα και πάει βόλτα με το μωράκι. Το μωράκι κάνει πως κλαίει, ουα, ουα, ουα. Η μαμά παίρνει το μωρό στην αγκαλιά της. "Που πήγε ο μπαμπάς", ρωτάει η μαμά. "Στη δουλειά και γύρισε", λέει ο μπαμπάς. "Πάμε να κοιμηθούμε, γιατί το πρωί θα πάμε πάλι στο νονό σας", λέει η μαμά. Το μωρό και τα παιδιά κοιμούνται στη γωνιά της παρεούλας όπου είχαν πάει πριν βόλτα με τη μαμά. Η Νηπιαγωγός, όμως, τους λέει να παίξουν αυτό το παιχνίδι στη γωνιά του κουκλόσπιτου. Η μαμά λέει: "Να ντυθούμε για να πάμε σχολείο", "Να σας ντύσω". Η μαμά πηγαίνει στη γωνιά των μεταμφίσεων για να ντύσει το μωράκι. Χρησιμοποιεί τούλι η μία από τις αδερφές για να ντύσει το μωρό. Το μωράκι κρατά μια κούκλα και φορούν τούλι και σε αυτήν. Της φορούν και κολιέ. Η μαμά ντύνει και της άλλες δύο κόρες της με τούλι. Η μαμά λέει στις κόρες της : "Θα πάμε καλές βολτίτσες". Η μία αδερφή ταίζει το μωράκι και το πηγαίνει βόλτα. "Τώρα πηγαίετε σχολείο",

λέει η μαμά. Το σχολείο είναι η γωνιά της παρεούλας. Η Νηπιαγωγός, όμως, τους λέει να τακτοποιήσουν όλα όσα έχουν χρησιμοποιήσει για να παίξουν.

Τη δεύτερη φορά, στη γωνιά του κουκλόσπιτου δυο αγόρια έρχονται σε σύγκρουση για το ποιος θα μαγειρέψει. Φτιάχνουν καφέ και τσάι και το σερβίρουν για να το πιουν. Μαγειρεύουν φαγητά και τα ονομάζουν πίτσα, λουκάνικο, τυρί. Ας πιούμε ούισκι με κόκα-κόλα και μπύρα. Χρησιμοποιώντας ένα ξύλινο τουβλάκι σαν πριόνι. Ένα αγόρι προσπαθεί να κατασκευάσει το παράθυρο του κουκλόσπιτου.

Στη συνέχεια, η Νηπιαγωγός παροτρύνει τα νήπια να παίξουν ελεύθερα με ό,τι θέλουν. Ένα αγόρι με ένα κορίτσι πηγαίνοντας στη γωνιά του οικοδομικού υλικού και χρησιμοποιώντας ξύλινα τουβλάκια φτιάχνουν ένα δάσος. Τα ψηλά δέντρα είναι το όρθια ξύλινα τουβλάκια, ενώ τα μικρά δέντρα είναι τα μικρά τα τουβλάκια τοποθετημένα στο πάτωμα. Τοποθετούν ζωάκια (πλαστικά ζωάκια) πάνω στο δέντρο όπως γατούλες, έναν ελέφαντα, μία φώκια, η οποία όμως χρησιμοποιείται σαν πουλάκι που πετάει. Τοποθετούν έτσι τα τουβλάκια, ώστε να σχηματίσουν τετράγωνο σχήμα κι μέσα σ' αυτό τοποθετούν χρωματιστά πλαστικά κυκλάκια (μπαλίτσες), για να είναι τα λουλουδάκια που θα ομορφύνουν το δάσος. Οι γατούλες ανέβηκαν πάνω στα δέντρα για να πιάσουν πουλιά. "Πάει το δάσος μας, πήρε φωτιά", λένε τα παιδιά.

Ένα κορίτσι πηγαίνει στη γωνιά της μεταμφίεσης φοράει μια κόκκινη μακριά φούστα, ένα κολιέ και είναι η νύφη. Ένα άλλο κορίτσι πηγαίνει κι αυτό στη γωνιά της μεταμφίεσης φοράει ένα ζευγάρι ψηλά παπούτσια, μία μαντίλα, μία φούστα και γίνεται το παρανυφάκι. Το παρανυφάκι φοράει κι ένα τούλι. Η

νύφη παίρνει κι ένα μωρό (κούκλα) στην αγκαλιά της κι έπειτα αυτή με τη σειρά της φοράει ένα τούλι. Αρχίζουν να μετακινούνται σε όλο το χώρο της τάξης του Νηπιαγωγείου. Ένα άλλο κορίτσι φοράει ένα καπέλο, διάφορα τούλια μπλεγμένα μεταξύ τους, σκουλαρίκια και γίνεται ένα παρανυφάκι. Μετά φοράει ένα λούτρινο σακάκι και γίνεται μία ωραία κυρία.

Ένα αγόρι κι ένα κορίτσι πηγαίνουν στην γωνιά της μεταμφίεσης. Το αγόρι φοράει ένα γυναικείο σακάκι, το κορίτσι μία φούστα μακριά και παριστάνουν τις κυρίες. Κρατούν από μία τσάντα, πηγαίνουν να αγοράσουν παιχνίδια και γυρίζουν στη γωνιά του κουκλόσπιτου περπατώντας σε όλη την τάξη του Νηπιαγωγείου.

Στην γωνιά του κουκλόσπιτου, ένα αγόρι χρησιμοποιεί το καλώδιο ενός τηλεφώνου για μαστίγιο. Μια παρέα νηπίων με αγόρια και κορίτσια χρησιμοποιεί μια σπάτουλα κι ένα πιατάκι για κουβά και βούρτσα, για να βάψουν το κουκλόσπιτο.

3.2 ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Οι ερωτήσεις που επέλεξα για τη σύνταξη του ερωτηματολογίου αυτού είναι οι εξής :

1. Παρατηρείτε και παρακολουθείτε τα παιδιά της τάξης του Νηπιαγωγείου σας, όταν παίζουν την ώρα των ελεύθερων δραστηριοτήτων και του διαλείμματος;
2. Τα νήπια απασχολούνται στις γωνιές της τάξης του Νηπιαγωγείου;
3. Αν ναι, σε ποιες γωνιές της τάξης του Νηπιαγωγείου;
4. Αν όχι, τι άλλο κάνουν, με τι απασχολούνται;
5. Παροτρύνετε τα νήπια σας να παίζουν;
6. Αν ναι, γιατί;
7. Αν όχι, γιατί;
8. Παρεμβαίνετε στο παιχνίδι των παιδιών;
9. Αν ναι, γιατί;
10. Αν όχι, γιατί;
11. Αρέσει στα παιδιά να παίζουν;
12. Παίζουν συμβολικό παιχνίδι;
13. Τους αρέσει;
14. Αλλάζουν συνέχεια παιχνίδια ή παίζουν με κάτι συγκεκριμένο;
15. Πως τελειώνει το παιχνίδι των παιδιών;

3.3 Η ΑΠΟΜΑΓΝΗΤΟΦΩΝΗΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ

Η Νηπιαγωγός του 28^{ου} Νηπιαγωγείου Βόλου, πάντα παρακολουθεί τα παιδιά της τάξης της την ώρα που παίζουν, είτε στις ελεύθερες δραστηριότητες, είτε στο διάλειμμα για να μην χτυπήσουν και γιατί της δίνουν πολλές πληροφορίες και στοιχεία για το χαρακτήρα τους και για τη συμπεριφορά τους. Όλα τα νήπια απασχολούνται στις γωνιές της τάξης του Νηπιαγωγείου. Φροντίζει, μάλιστα, η ίδια με τη σειρά της όλα τα παιδιά να περάσουν από όλες τις γωνιές, επειδή υποστηρίζει ότι η κάθε γωνιά έχει σαν στόχο να αναπτύξει κάποιες δεξιότητες σε κάθε παιδί. Τα παιδιά παίζουν σ' όλες τις γωνιές της τάξης του Νηπιαγωγείου. Στην αρχή της χρονιάς προτιμούν περισσότερο τη γωνιά της πλαστελίνης, της ζωγραφικής, του κουκλόσπιτου, της μεταμφίεσης, ενώ αργότερα αρχίζουν να παίζουν με το παιδαγωγικό υλικό. Η Νηπιαγωγός παροτρύνει τα παιδιά να παίξουν, κυρίως όμως παροτρύνει τα παιδιά που αποφεύγουν να παίξουν σε κάποιες γωνιές. Δεν συνηθίζει να παρεμβαίνει στο παιχνίδι των παιδιών, τα αφήνει ελεύθερα να παίξουν. Το κάνει, όταν καταστρέφουν τα παιδιά τα υλικά και τα αντικείμενα με τα οποία παίζουν, για να τα θαυμάσει και να τα δώσει πληροφορίες. Επίσης, πολλές φορές τα ίδια τα παιδιά της ζητούν να παρέμβει για να δει και να θαυμάσει αυτό το οποίο έχουν φτιάξει. Τα παιδιά της λένε : "Κυρία, ελάτε να δείτε τι ωραίο πράγμα έχουμε φτιάξει, κοιτάξτε".

Σε όλα τα παιδιά αρέσει να παίζουν πάρα πολύ με εξαίρεση μόνο ένα παιδί.

Στα παιδιά αρέσει πάρα πολύ και το συμβολικό παιχνίδι. Η Νηπιαγωγός ισχυρίζεται ότι κάθε μέρα οργανώνουν συμβολικά παιχνίδια. Αρχίζουν από τη γωνιά της μεταμφίεσης, το προεκτείνουν στην γωνιά του κουκλόσπιτου και του μπακάλικου ή το αντίθετο. Στο συμβολικό παιχνίδι χρησιμοποιούν τα υλικά από τις γωνιές αλλά και τα έπιπλα που μετακινούνται εύκολα, όπως είναι τα τραπεζάκια και τα καρεκλάκια τους. Για παράδειγμα, σήμερα, λέει η Νηπιαγωγός, ένωσαν στη σειρά τα καρεκλάκια τους κι έφτιαξαν ένα λεωφορείο. Μερικά παιδιά ήταν ο επιβάτες κι άλλα είχαν κόψει χαρτάκια για εισιτήρια, τα μοίραζαν. Έκαναν πως ταξίδευαν λέγοντας διάφορες πόλεις. Κάποια στιγμή, βλέποντας πως δεν μπορούσαν να βρουν άλλες πόλεις είπα εγώ τη λέξη Αθήνα. "Πάτε Αθήνα;" "Πάτε Θεσσαλονίκη;" ρώτησα τα παιδιά λέει η Νηπιαγωγός. Αυτό το έκανε για να μάθουν τα παιδιά κάποιες άλλες πόλεις.

Τα παιδιά αλλάζουν συνέχεια παιχνίδια. Μπορεί να ξεκινήσουν από τη γωνιά του κουκλόσπιτου αναπαρασταίνοντας η μαμά, το μπαμπά, τις κυρίες, στη συνέχεια να σταματήσουν, να αποχωρήσουν από το συμβολικό παιχνίδι και να παίξουν σε άλλες γωνιές.

Τα παιδιά παίζουν την ώρα των ελεύθερων δραστηριοτήτων μισή ώρα με ένα τέταρτο. Όταν η Νηπιαγωγός βλέπει ότι παίζουν και είναι αφοσιωμένα στο παιχνίδι τους, δεν τα διακόπτει και τα αφήνει να παίξουν λίγο ακόμη, γύρω στο ένα τέταρτο.

Τα παιδιά τελειώνουν το παιχνίδι τους, είτε αποχωρώντας τα ίδια από αυτό, είτε όταν η Νηπιαγωγός βλέπει ότι δεν υπάρχει ενδιαφέρον πλέον στο

παιχνίδι τους βάζει μουσική ή χτυπά το ταμπουρίνο για να μαζευτούν στη γωνιά της συζήτησης.

Η Νηπιαγωγός του ενός τμήματος του 25^{ου} Νηπιαγωγείου Βόλου παρακολουθεί τα παιδιά της όταν παίζουν, τα προσέχει, βλέπει (παρατηρεί) τι τα αρέσει πιο πολύ να παίζουν. Βέβαια, από απόσταση, χωρίς να επεμβαίνει. Τα νήπια απασχολούνται στις γωνιές της τάξης του Νηπιαγωγείου, περισσότερο στην γωνιά του κουκλοθέατρου, του κουκλόσπιτου και της κουζίνας. Η Νηπιαγωγός παροτρύνει τα παιδιά να παίξουν μάλιστα το κάθε παιδί ξεχωριστά. Δεν παρεμβαίνει στο παιχνίδι των παιδιών. Ελάχιστες φορές παρεμβαίνει, μόνο όταν δύο ή περισσότερα παιδιά θέλουν να παίξουν το ίδιο παιχνίδι και η γωνιά δεν χωράει τόσα παιδιά, τότε τα λέω να περιμένουν, να απασχοληθούν, κάπου αλλού, και όταν τελειώσουν τα άλλα παιδιά θα πάτε κι εσείς να παίξετε. Δεν παρεμβαίνει, γιατί δεν θέλει να χαλάσει την αυτενέργεια τους, δεν θέλει να επέμβει, τα αφήνει να παίξουν μόνο τους.

✓ Στα παιδιά αρέσει πάρα πολύ να παίζουν. Τους αρέσει πολύ και το συμβολικό παιχνίδι. Χρησιμοποιούν πολύ και παίζουν τους ρόλους της οικογένειας (μαμά, μπαμπάς, παππούς, γιαγιά), μεταφέρουν κουζινικά από την κουζίνα στο κουκλόσπιτο, ντύνονται ανάλογα, κερνιούνται καφέ, μαγειρεύουν όσπρια, τα οποία προμηθεύονται από τη γωνιά του φυσικού περιβάλλοντος καθώς και άλλα υλικά, κάθονται στο τραπέζι, τρώνε, κερνούν το ένα παιδάκι το άλλο καφέ, τσάι, γλυκά, κουλουράκια και μερικές φορές φωνάζουν και καλούν και μένα στο παιχνίδι τους, για να με κεράσουν.

Λίγα είναι τα παιδιά που αλλάζουν παιχνίδια πιο πολύ τα αγόρια προτιμούν τη γωνιά του κουκλοθέατρου, τη γωνιά του οικοδομικού υλικού, τη γωνιά που υπάρχουν τα μέσα μαζικής συγκοινωνίας. Τους αρέσει να παίζουν πιο πολύ με αυτά. Τα κορίτσια παίζουν πιο πολύ στο κουκλοθέατρο και στο κουκλόσπιτο.

Τα νήπια παίζουν μισή ώρα. Μερικές φορές παίζουν τρία τέταρτα. Αυτό εξαρτάται από τη διάθεση που έχουν, πόσο θέλουν να παίξουν, αν είναι ήρεμα. Όταν δω ότι κουράζονται, λέει η Νηπιαγωγός, και αρχίσουν φασαρίες τα σταματώ και αρχίζω τις οργανωμένες δραστηριότητες.

Τα παιδιά αφήνουν μόνα τους το παιχνίδι τους όταν βαρεθούν. Ξέρουν πότε πρέπει να τελειώσει το παιχνίδι τους, βολεύουν τα παιχνίδια στη θέση τους και πηγαίνουν στη μοκέτα σαν να γνωρίζουν, έχουν καταλάβει ότι πέρασε η ώρα το ελεύθερου παιχνιδιού και πρέπει να αρχίσουν οι οργανωμένες δραστηριότητες.

Η Νηπιαγωγός του δεύτερου τμήματος του 25^{ου} Νηπιαγωγείου Βόλου πάντα παρακολουθεί τα παιδιά της όταν παίζουν. Τα παιδιά πάντα είναι σε γωνιές και αυτή με τη σειρά της προσπαθεί όλα τα παιδιά να πηγαίνουν σε όλες τις γωνιές και να παίζουν. Αν κάποιο παιδί δεν παίζει το προωθεί αυτή. Προτιμούν περισσότερο να απασχολούνται στη γωνιά του κουκλόσπιτου και του κουκλοθέατρου.

Παροτρύνει πάρα πολύ τα παιδιά να παίζουν. Προσπαθεί, μάλιστα, όλη την ημέρα που τα παιδιά είναι στο Νηπιαγωγείο να περάσουν από όλες τις

γωνίες, γιατί νομίζει ότι έτσι το παιδί μπορεί να βελτιωθεί και να παίξει με αυτή τη γωνία που δεν ξέρει να παίζει.

Η Νηπιαγωγός δεν παρεμβαίνει πάρα πολύ στο παιχνίδι των παιδιών, γιατί θέλει να τα αφήνει ελεύθερα να παίζουν. Αν, όμως, δει ότι γίνεται κάποια φασαρία βεβαίως παρεμβαίνει για να τα βοηθήσει να λύσουν τις διαφορές τους.

Σε μερικά παιδιά αρέσει να παίζουν, σε μερικά όμως αρέσουν περισσότερο οι ζαβολιές, να τρέχουν έξω στην αυλή, να βρίσκονται περισσότερο στην αυλή, να βρίσκονται περισσότερο στην αυλή παρά μέσα στην τάξη. Αυτό, βέβαια, ισχυρίζεται η Νηπιαγωγός, οφείλεται στο οικογενειακό περιβάλλον του κάθε παιδιού. Στο παιδί που υπάρχουν παιχνίδια στο σπίτι και ο γονιός κάθεται πιο πολύ κοντά του, προσπαθεί αυτό φαίνεται και στο σχολείο. Ενώ τα παιδιά που παίζουν και στο σπίτι τους περισσότερο έξω και δεν έχουν παιχνίδια, στο σχολείο δεν μπορούν να συγκεντρωθούν να παίξουν σε μία γωνιά πιο καλύτερα κι επιθυμούν να είναι έξω στην αυλή του σχολείου.

Τα νήπια παίζουν συμβολικό παιχνίδι χρησιμοποιώντας στεφάνια, κορδέλες, μπάλες, ξύλινα κυβάρια, ό,τι βρουν. Και μόνα τους κάνουν διάφορα, όπως για παράδειγμα με τα ξύλινα κυβάρια φτιάχνουν τρένο. Παίζουν οτιδήποτε.

Τα παιδιά δεν παίζουν με κάτι συγκεκριμένο. Σε αυτήν την ηλικία αλλάζουν συνέχεια γωνίες, άρα αλλάζουν και παιχνίδια. Τώρα είναι εδώ, λέει η Νηπιαγωγός, μέσα σε 10 (δέκα) λεπτά είναι σε άλλη γωνιά. Παίζουν δεκαπέντε (15) λεπτά.

Όταν ολοκληρώσουν το παιχνίδι του, το τελειώνουν κιάλας. Σε μερικές περιπτώσεις, το τελειώνουν κιάλας. Σε μερικές περιπτώσεις, τους λέει και η ίδια η Νηπιαγωγός να σταματήσουν για να αρχίσουν τις οργανωμένες δραστηριότητες. Αν, βέβαια, δω, λέει η Νηπιαγωγός, ότι το παιδί δεν μπορεί να ολοκληρώσει, δεν τραβάει το παιχνίδι, δεν του αρέσει αυτό το οποίο κάνει, περιφέρεται από εδώ και από κει το παίρνω και το πηγαίνω σε όποια γωνία του αρέσει.

Η Νηπιαγωγός του ενός τμήματος του 8^{ου} Νηπιαγωγείου Βόλου παρακολουθεί τα παιδιά της δικής της τάξης όταν παίζουν. Τα παιδιά απασχολούνται στις γωνιές της τάξης του Νηπιαγωγείου, κυρίως στη γωνιά του μπακάλικου, του κουκλόσπιτου, της ζωγραφικής, των παζλ, στα ελεύθερα παιχνίδια.

Παροτρύνει τα παιδιά να παίζουν με ό,τι όμως θέλουν αυτά και με ό,τι τους αρέσει.

Δεν παρεμβαίνει στο παιχνίδι των παιδιών, μόνο αν δεν κάθονται καλά, όταν μαλώνουν μεταξύ τους, αν ζητήσουν τη βοήθεια της, να τους δώσει καμιά ιδέα θέλοντας να κάνουν κάτι διαφορετικό με το ίδιο παιχνίδι.

Τους αρέσει πολύ να παίζουν. Τους αρέσει και το συμβολικό παιχνίδι, το οποίο παίζουν συνήθως στην αυλή χρησιμοποιώντας χώμα ενώ μέσα στην τάξη χρησιμοποιούν για το συμβολικό παιχνίδι πλαστελίνη, κουζινικά, ρούχα.

Τα παιδιά παίζουν με συγκεκριμένα παιχνίδια, με αυτά που θέλουν. Στην αρχή της χρονιάς αλλάζουν παιχνίδια, μετά όμως όχι. Τα παιδιά παίζουν δύο (2) ώρες.

Η Νηπιαγωγός, συνήθως, διακόπτει το παιχνίδι των παιδιών, γιατί αυτά συνεχίζουν και ξεχνιούνται με το παιχνίδι τους.

Η Νηπιαγωγός του άλλου τμήματος του 8^{ου} Νηπιαγωγείου Βόλου, βεβαίως παρακολουθεί τα παιδιά την ώρα που παίζουν. Τα παιδιά απασχολούνται στις γωνιές της τάξης του Νηπιαγωγείου κυρίως στη γωνιά της πλαστελίνης, του κουκλοθέατρου, του παιδαγωγικού υλικού, του οικοδομικού υλικού, της ζωγραφικής.

Βεβαίως, τα παροτρύνει τα παιδιά να παίξουν. Συνήθως με το παιδαγωγικό υλικό και με διάφορα άλλα παιχνίδια.

Η Νηπιαγωγός δεν παρεμβαίνει παρά μόνο συμβουλευτικά, για να υποδείξω λίγο, κάπως, να διορθώσω, γιατί όταν έχουν δυσκολία στο παιδαγωγικό παιχνίδι, όταν δεν μπορούν να βρουν τη λύση τα παρατάνε με σκοπό να καταλάβουν πως παίζεται.

Τα νήπια παίζουν πάρα πολύ, παίζουν συμβολικό παιχνίδι όπως τη μαμά, το μπαμπά, το δάσκαλο, το ζωγράφο χρησιμοποιώντας κουζινικά, πινέλα, βιβλία. Παίζουν και το μπακάλικο χρησιμοποιώντας αντικείμενα από τη γωνιά του.

Τα παιδιά αλλάζουν συνέχεια παιχνίδια και παίζουν μισή ώρα με τρία τέταρτα. Μερικές φορές και μία ώρα, αν τους αρέσει το παιχνίδι τους.

Το παιχνίδι των παιχνιδιών τελειώνει, επειδή η Νηπιαγωγός χτυπά το ταμπουρίνο, τους λέει να μαζέψουν τα παιχνίδια τους, να τα τακτοποιήσουν, για να πάνε στη γωνιά της συζήτησης.

Η Νηπιαγωγός του ενός τμήματος του 44^{ου} Νηπιαγωγείου Βόλου παρατηρεί και παρακολουθεί τα παιδιά της τάξης της την ώρα που παίζουν. Τα νήπια απασχολούνται στις γωνιές της τάξης του Νηπιαγωγείου, κυρίως στη γωνιά του μπακάλικου, του κουκλόσπιτου, του οικοδομικού υλικού. Παροτρύνει, βέβαια, τα παιδιά να παίξουν ιδιαίτερα όποιο από αυτά δεν πηγαίνει στις γωνιές για να παίξει. Την ενδιαφέρει, τα νήπια να μην κάθονται αμέτοχα, να πηγαίνουν κάπου να παίξουν με ό,τι θέλουν.

Δεν παρεμβαίνει στο παιχνίδι των παιδιών μόνο όταν καμιά φορά τσακωθούν.

Στα παιδιά αρέσει να παίζουν, κυρίως την ώρα του διαλείμματος. Παίζουν και συμβολικό παιχνίδι, τα κορίτσια χρησιμοποιούν υλικά από τη γωνιά της κουζίνας αναπαρασταίνοντας τις μαμάδες και τα αγόρια χρησιμοποιούν τα αυτοκίνητα.

Τα νήπια παίζουν τρία τέταρτα. Αυτό βέβαια εξαρτάται από την όρεξη που έχουν. Σε περίπτωση που βαριούνται στο παιχνίδι τους, η Νηπιαγωγός τους σταματά, ενώ αν τους αρέσει, τους αφήνει να παίξουν περισσότερο χρονικό διάστημα.

Τα παιδιά αλλάζουν συνέχεια παιχνίδια, εκτός από τα αγόρια που δεν πηγαίνουν καθόλου στη γωνιά του κουκλόσπιτου και τα κορίτσια με τη σειρά τους στη γωνιά του οικοδομικού υλικού.

Τις περισσότερες φορές, η Νηπιαγωγός λέει στα νήπια να σταματήσουν το παιχνίδι τους για να ξεκινήσουν τις οργανωμένες δραστηριότητες.

Η Νηπιαγωγός της άλλης τάξης του 44^{ου} Νηπιαγωγείου παρακολουθεί και παρατηρεί τα παιδιά της την ώρα που παίζουν. Αρέσει πάρα πολύ στα νήπια ν' απασχολούνται στις γωνιές της τάξης του Νηπιαγωγείου. Έχουν αγαπημένες γωνιές: τα κορίτσια προτιμούν τη γωνιά της κουζίνας και της ζωγραφικής, τους αρέσει να παίζουν θεατρικό παιχνίδι, να μεταμφιέζονται, να κάνουν κάποιους ρόλους, τα αγόρια προτιμούν τη γωνιά του οικοδομικού υλικού και τα αυτοκινητάκια.

Παροτρύνει τα παιδιά να παίξουν, ιδιαίτερα αν κάποιο παιδί διστάζει. Όταν τα παιδιά παίζουν το ίδιο παιχνίδι για πολλές μέρες, η Νηπιαγωγός τα λέει να ασχοληθούν με κάτι άλλο.

Η Νηπιαγωγός παρεμβαίνει στο παιχνίδι των παιδιών, όταν κινδυνεύουν να χτυπήσουν και να μαλώσουν.

Αρέσει στα νήπια πάρα πολύ να παίζουν και το συμβολικό παιχνίδι. Κατά το συμβολικό παιχνίδι χρησιμοποιούν ρούχα, κούκλες, κουζινικά, πλαστικά φρούτα, υλικά από το μπακάλικο, αυτοκινητάκια, μέσα μαζικής μεταφοράς.

Τα παιδιά, λέει η Νηπιαγωγός, παίζουν μισή ώρα, κατά τη διάρκεια των ελεύθερων δραστηριοτήτων και μισή ώρα κατά το διάλειμμα. Όταν βλέπει ότι το παιχνίδι των παιδιών είναι έντονο, οι ελεύθερες δραστηριότητες διαρκούν περισσότερο χρόνο. Τα παιδιά παίζουν με συγκεκριμένα παιχνίδια.

Τα παιδιά σταματούν το παιχνίδι τους, επειδή τους το λέει συνήθως η Νηπιαγωγός. Πολύ λίγα παιδιά σταματούν από μόνα τους το παιχνίδι.

Η Νηπιαγωγός του ενός τμήματος του 11^{ου} Νηπιαγωγείου Βόλου οπωσδήποτε παρακολουθεί και παρατηρεί τα παιδιά της όταν παίζουν. Τα

παιδιά απασχολούνται στις γωνιές της τάξης του Νηπιαγωγείου, μάλιστα σχεδόν σε όλες.

Πολλές φορές παροτρύνει τα παιδιά να παίξουν, κυρίως όταν βλέπει τα παιδιά να κάθονται και να μην παίρνουν μέρος σε κάποια γωνιά με τους άλλους φίλους μαζί. Αυτή με τη σειρά της τα παροτρύνει να παίξουν με το παιδαγωγικό υλικό, το κουκλόσπιτο και τη ζωγραφική.

Παρεμβαίνει στο παιχνίδι των παιδιών μόνο όταν χρειαστεί. Όταν τσακωθούν, δεν μπορούν να τα βρουν μεταξύ τους θα παρέμβει λέει η Νηπιαγωγός, για να λύσει τι τυχόν διαφορές που έχουν. Διαφορετικά δεν παρεμβαίνει, γιατί θέλει να αφήνει τα παιδιά να παίζουν ελεύθερα.

Στα παιδιά αρέσει πάρα πολύ να παίζουν. Αρκετές φορές παίζουν συμβολικό παιχνίδι, χρησιμοποιώντας κούκλες, κουζινικά και παίζουν τους ρόλους της μαμάς, του μπαμπά, του παιδιού.

Τα παιδιά παίζουν μισή ώρα με τρία τέταρτα. Μερικές φορές τους αρέσει ο ρόλος που έχουν και δεν αλλάζουν εύκολα, αλλά πολλές φορές πάλι πηγαίνουν από γωνιά σε γωνιά.

Συνήθως, η Νηπιαγωγός τα φωνάζει και τα μαζεύει για να σταματήσουν το παιχνίδι τους. Από μόνα τους δεν σταματούν.

Η Νηπιαγωγός του άλλου τμήματος του 11^{ου} Νηπιαγωγείου Βόλου παρατηρεί και παρακολουθεί τα παιδιά της όταν παίζουν. Τα παιδιά απασχολούνται στις γωνιές της τάξης του Νηπιαγωγείου και μάλιστα σε όλες. Τα κορίτσια ως επί το πλείστον στη γωνιά του κουκλοθέατρου και του κουκλόσπιτου, ενώ τα αγόρια στη γωνιά του οικοδομικού υλικού.

Παροτρύνει τα παιδιά να παίξουν, με ό,τι όμως τους αρέσει. Παρεμβαίνει στο παιχνίδι των παιδιών, όταν μαλώνουν. Διαφορετικά δεν το κάνει, επειδή τα παιδιά πρέπει να εκφράζονται ελεύθερα, πράγμα που τους αρέσει.

Στα παιδιά αρέσει να παίζουν. Παίζουν και συμβολικό παιχνίδι, χρησιμοποιώντας οτιδήποτε βρουν και τους χρειάζεται.

Παίζουν με συγκεκριμένο παιχνίδι. Παίζουν πάνω από μισή ώρα.

Η Νηπιαγωγός πρέπει να τους φωνάξει, για να σταματήσουν να παίζουν, ειδάλλως δεν σηκώνονται από το παιχνίδι τους.

Η Νηπιαγωγός του ενός τμήματος του 45^{ου} Νηπιαγωγείου Βόλου βεβαίως παρακολουθεί τα παιδιά της, όταν παίζουν. Τα παιδιά απασχολούνται στις γωνιές της τάξης του Νηπιαγωγείου, κυρίως στη γωνιά του κουκλόσπιτου, του οικοδομικού υλικού, της βιβλιοθήκης, της μεταμφίεσης. Παροτρύνει τα παιδιά να παίξουν, όταν βλέπει ότι μερικές φορές δεν παίζουν. Το παιχνίδι των παιδιών είναι ελεύθερο, λέει η Νηπιαγωγός, μπορούν να παίξουν με ό,τι τα ίδια θέλουν.

Δεν παρεμβαίνει στο παιχνίδι των παιδιών, τα αφήνει να ενεργήσουν μόνο τους, αφού το παιχνίδι τους είναι ελεύθερο. Παρεμβαίνει, όταν πρόκειται να παίξουν όλοι μαζί ένα ομαδικό παιχνίδι.

Στα παιδιά αρέσει πάρα πολύ να παίζουν. Παίζουν και συμβολικό παιχνίδι, χρησιμοποιώντας τα υλικά που υπάρχουν στις γωνιές. Όπως για παράδειγμα, στη γωνιά του κουκλόσπιτου χρησιμοποιούν τις κούκλες και τα σερβίτσια, στη γωνιά της μεταμφίεσης τα ρούχα, καθώς επίσης συνδυάζουν τις δύο αυτές γωνιές αφού ντύνονται και παίζουν στο κουκλόσπιτο.

Τα παιδιά παίζουν με συγκεκριμένα παιχνίδια, μόνο όταν δεν τους αρέσει τόσο πολύ το παιχνίδι τους ή δεν ενδιαφέρονται τόσο πολύ για αυτό πηγαίνουν σε μία άλλη γωνιά για να παίξουν. Τα παιδιά, ανάλογα με το παιχνίδι τους παίζουν ένα τέταρτο με είκοσι λεπτά.

Η Νηπιαγωγός, μερικές φορές, όταν βλέπει ότι τα νήπια βαριούνται στο παιχνίδι τους και δίνει να ασχοληθούν με κάτι άλλο, ενώ όταν το παιχνίδι τους είναι ενδιαφέρον δεν τα διακόπτει, τα αφήνει να παίξουν λίγο παραπάνω.

Η Νηπιαγωγός του άλλου τμήματος του 45^{ου} Νηπιαγωγείου Βόλου βεβαίως παρακολουθεί και παρατηρεί τα παιδιά της όταν παίζουν. Τα νήπια απασχολούνται στις γωνιές της τάξης του Νηπιαγωγείου κυρίως στην γωνιά του κουκλόσπιτου, του παιδαγωγικού υλικού, του κουκλοθέατρου, της βιβλιοθήκης, της μεταμφίεσης, της προαρίθμησης. Παροτρύνει τα παιδιά να παίξουν.

Δεν παρεμβαίνει στο παιχνίδι των παιδιών, απλώς, όμως, κάποτε το συμβουλεύει, προσπαθεί να μην μαλώνουν ή αν κάποιος φεύγει και αφήνει τη γωνιά του και πάει και ενοχλεί κάποιος άλλους παρεμβαίνω για να συνεχίσουν ομαλά το παιχνίδι τους. Δεν θέλει να παρεμβαίνει, για να κάνουν αυθόρμητα τα νήπια αυτά που θέλουν.

Αρέσει στα παιδιά να παίζουν. "Άφησέ τα όλη την ημέρα να παίξουν", λέει η Νηπιαγωγός. Παίζουν και συμβολικό παιχνίδι χρησιμοποιώντας οτιδήποτε. Οτιδήποτε παιχνίδι μπορεί να το κάνουν για παράδειγμα τηλέφωνο, κατσαρόλα. Ένα στυλό μπορεί στο παιχνίδι τους να χρησιμεύσει σαν ένεση. Μερικές φορές παίρνουν πράγματα από τις γωνιές, φτιάχνουν μία δική τους γωνιά, όπου παίζουν ό,τι θέλουν, κάνουν ό,τι θέλουν.

Τα παιδιά παίζουν με συγκεκριμένα παιχνίδια, καμιά φορά όμως αλλάζουν. Σύμφωνα με τη Νηπιαγωγό αυτό εξαρτάται από το χαρακτήρα του παιδιού.

Το παιχνίδι τους διαρκεί μισή ώρα με τρία τέταρτα.

Το παιχνίδι των νηπίων τελειώνει, όταν η Νηπιαγωγός χτυπήσει ένα οργανάκι. Τότε καταλαβαίνουν ότι πρέπει να τελειώσουν το παιχνίδι. Αρχίζουν να μαζεύουν, να τακτοποιούν τα υλικά, να τεντώνονται και ξέρουν ότι πρέπει να πάνε στη μοκέτα για να αρχίσουν τις οργανωμένες δραστηριότητες. Αν τελειώσουν νωρίτερα ή βαρεθούν το παιχνίδι τους πηγαίνουν από μόνα τους και κάθονται στη γωνιά της παρεούλας. Όταν τους πει η Νηπιαγωγός "Τελειώνετε τώρα" και φτιάχνουν για παράδειγμα έναν πύργο από ξύλινα υλικά και τους πει να το αφήσουν όπως είναι, είναι πολύ ωραίο για να το χαρούν όλοι μαζί μέχρι αργότερα, το αφήνουν. Αλλιώς το διαλύουν βάζοντας το ξύλινο υλικό στη θέση του.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το παιχνίδι είναι η κύρια, η ουσιαστική δραστηριότητα των παιδιών. Εξάλλου το παιδί της προσχολικής ηλικίας έχει ανάγκη να ζει, να βιώνει μια ιστορία. Αρκεί να το παρατηρήσουμε τις στιγμές της ελευθερίας του: παίζει πάντοτε και υποδύεται ένα πρόσωπο, μιμείται τους ενήλικους και ζει καταστάσεις που δημιουργεί για τον εαυτό του. Το παιδί παίζει το ρόλο που αυτό θέλει, μέσα σ' ένα κόσμο που του αρέσει. Τα παιχνίδια είναι γι' αυτό η ευκαιρία για να ζήσει μία φανταστική ιστορία και για να ενσαρκώσει πρόσωπα που αγαπάει. Ζει καταστάσεις που του επιτρέπουν να υποδυθεί ένα ρόλο μέσα σε ό,τι έχει ονομαστεί ο «παιδικός κόσμος», το «παιδικό σύμπαν».

Τα νήπια προτιμούν περισσότερο τα ομαδικά παιχνίδια, τα οποία οργανώνουν τα ίδια τα παιδιά αυθόρμητα.

Το παιδί με το ομαδικό παιχνίδι ζει μέσα σ' ένα κλίμα ελευθερίας, ζει τη δική του παιδική ζωή, το δικό του παιδικό κόσμο. Στο ομαδικό παιχνίδι ζει με τον καλύτερο τρόπο την παιδική του ηλικία, ότι εκεί μέσα στη δράση του και τις συγκινήσεις που του δίνει αυτό διαμορφώνει το χαρακτήρα του και ωριμάζει πνευματικά και συναισθηματικά. Μέσα σ' αυτό δοκιμάζει και ασκεί όλες τις δυνάμεις του ξεφεύγοντας για λίγο από την καταπιεστική κηδεμονία των μεγάλων. Ταυτόχρονα του εξασφαλίζει τη δυνατότητα να εκφράζει και να ασκεί τις ικανότητες του και να νιώθει ανεξάρτητο.

Το ομαδικό παιχνίδι δημιουργεί ένα κλίμα φιλίας και κοινωνικότητας που επιταχύνει την ωριμότητα και την κοινωνικοποίηση του παιδιού. Το παιχνίδι λειτουργεί έχοντας σαν βάση ένα σχέδιο δράσης και κίνησης πάνω σ' έναν πολύ

απλουστευμένο μύθο που κεντρίζει αδιάκοπα το ενδιαφέρον του παιδιού. Μέσα στη ζωντανή και χαρούμενη δράση συνειδητοποιεί τις ικανότητες του και αποκαλύπτει τον ίδιο τον εαυτό του.

Το παιδί με το ομαδικό παιχνίδι ψυχαγωγείται, αυτοδιαπαιδαγωγείται, δοκιμάζει και ασκεί τις δυνάμεις του (πνευματικές, σωματικές), χαίρεται, παίζει με τα συνομήλικά του, δοκιμάζει και συνειδητοποιεί, ανταγωνίζεται ευγενικά και πειθαρχημένα με τα συνομήλικα του μέσα στην έντονη δράση του παιχνιδιού, ασκεί εντατικά όλες τις ικανότητες του, προετοιμάζεται για τη δημιουργική ζωή του μεγάλου, φτιάχνει χαρακτήρα, δημιουργεί προσωπικότητα.

Το παιδί, λοιπόν, κατά το συμβολικό παιχνίδι παίζει το ρόλο του ενήλικα, μπαίνοντας στη θέση και υιοθετώντας τη συμπεριφορά του. Στο συμβολικό παιχνίδι, όμως, το παιδί πέρα από την ανάληψη των ρόλων ανθρώπινων προσώπων ή ζώων, χρησιμοποιεί και αντικείμενα με συμβολικό τρόπο όπως, για παράδειγμα ένα πλαστικό μπουκάλι σαμπουάν συμβολίζει μία μπύρα.

Το συμβολικό παιχνίδι βιώνεται στη γωνιά του οικοδομικού υλικού, του κουκλόσπιτου, της μεταμφίεσης και του μπακαλικού. Παρατηρείται μεγάλη κινητικότητα στις γωνιές αυτές, γιατί προσφέρονται για μεγαλύτερη ποικιλία συμπεριφορών και πρωτοτυπία. Είναι γωνιές πολυσύχναστες, αγαπημένες, που τραβούν σαν μαγνήτης τα παιδιά για να αυτενεργήσουν, να εκφραστούν και ανυπόμονα να ελευθερώσουν τις χιλιάδες ιδέες τους.

Η γωνιά του οικοδομικού υλικού προσφέρει στο παιδί αντικείμενα για να κατασκευάσει ό,τι θέλει δίνοντας όνομα στο κατασκεύασμα του, όπως για παράδειγμα χρησιμοποιεί ξύλινα τουβλάκια για να φτιάξει ένα στρατόπεδο.

Χάρη στις κατασκευές το παιδί επινοεί, δημιουργεί το περιβάλλον που του ταιριάζει.

Το οικοδομικό υλικό και οι κατασκευές συμβάλλουν δυναμικά στο δυνάμωμα και στη διεύρυνση των μαθηματικών παραστάσεων των παιδιών σχετικά με το σχήμα, το βάρος, το μέγεθος, τις χωρικές και ποσοτικές σχέσεις των αντικειμένων. Για παράδειγμα, μία παρέα αγοριών του 44^{ου} Νηπιαγωγείου Βόλου φτιάχνει κυκλικό ελικοδρόμιο για τα ελικόπτερα χρησιμοποιώντας ξύλινα τουβλάκια σε σχήμα ημικύκλιο, ενώ για τα αεροπλάνα χρησιμοποιούν σε σχήμα ορθογώνιο παραλληλόγραμμο.

Μερικές φορές, με το παιχνίδι των κατασκευών απεικονίζουν και το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν. Για παράδειγμα, η παραπάνω παρέα των αγοριών του 44ου Νηπιαγωγείου Βόλου συνέχεια έφτιαχναν στρατόπεδο με τα αντικείμενα της γωνιάς του οικοδομικού υλικού, επειδή τυχαίνει να είναι παιδιά στρατιωτικών και το σπίτι τους να βρίσκεται μέσα σε στρατόπεδο. Τα παιδιά, λοιπόν, αυτά ζώντας μέσα σε έναν τέτοιο χώρο επηρεάζονται και προσπαθούν να τον αναδημιουργήσουν με τα παιχνίδια τους και το δικό τους τρόπο.

Η γωνιά του κουκλόσπιτου είναι πηγή για το συμβολικό παιχνίδι. Το παιδί προσδίδει στα διάφορα αντικείμενα που βρίσκει στο κουκλόσπιτο την ιδιότητα που αυτό επιθυμεί, δίνει ψυχή στα άψυχα, παίζει διάφορους ρόλους μιμούμενο πρόσωπα τόσο του οικογενειακού του περιβάλλοντος όσο και φανταστικά. Ο κόσμος των μεγάλων, ο κόσμος των ενήλικων ζωντανεύει.

Τα παιδιά προτιμούν περισσότερο τους οικογενειακούς ρόλους όπως μαμά, μπαμπάς, παιδί, παππούς, γιαγιά, αδερφός, αδερφή.

Το παιδί αλλοιώνοντας την πραγματικότητα, μεταβάλλει τα δεδομένα, συνδυάζει διαφορετικά τα αντικείμενα, ερμηνεύει την εμπειρία κατά τρόπο ελεύθερο, φανταστικό. Για παράδειγμα, ένα χάρτινο κιβώτιο είναι η κούνια του μωρού.

Και η φαντασία συμπληρώνει αυτό που αρνείται να προσφέρει η πραγματικότητα, να είσαι δηλαδή ενήλικας δυνατός, να σε θαυμάζουν και να απολαμβάνεις προνόμια και ελευθερίες. Έτσι, φροντίζουν και ταΐζουν την κούκλα όπως η μαμά το μωρό, ετοιμάζουν φαγητό, παντρεύονται.

Το νήπιο απαλλαγμένο από τις εντάσεις του, τα άγχη, τις φοβίες και τις αδυναμίες του βγαίνει από την απομόνωση του και αφοσιώνεται στο ρόλο του, συμπαίζει, αλληλοσυμπληρώνεται και συμπορεύεται στην κοινή δημιουργία και αυτοπραγμάτωση.

Γενικά, με το παιχνίδι στο κουκλόσπιτο θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα παιδιά αποκτούν εμπειρίες και γνώσεις σχετικά με τις λειτουργίες της κοινωνίας, διαπραγματεύονται συνεχώς τους ρόλους τους, τους κανόνες, προβληματίζονται και αντιπροσωπεύουν την πραγματικότητα, αναπτύσσουν πρωτοβουλίες, συγκεντρώνονται σε μία διαδικασία την οποία φέρουν σε πέρας, οριοθετούν τις δυνατότητες τους και χρησιμοποιούν τη φαντασία τους.

Το παιχνίδι στο κουκλόσπιτο βοηθά το παιδί να βρει τον εαυτό του, να ξεπεράσει τον εγωισμό του, να ανακαλύψει τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα του, να εφοδιαστεί με μαγική δύναμη και να κατακτήσει μέσω αυτής ό,τι δεν μπορεί να κατακτήσει αληθινά. Αποτελεί το καλύτερο και φυσικότερο αυτοθεραπευτικό μέσο στην εξέλιξη του παιδιού.

Η γωνιά της μεταμφίεσης χρησιμοποιείται από τα νήπια για τη μεταμφίεση τους με διάφορα ρούχα και αντικείμενα που υπάρχουν σε αυτήν. Τα νήπια υποδύονται ρόλους ή κάνουν αντικείμενα αληθινά ή ψεύτικα να δρουν σαν να είναι άνθρωποι ή ζώα. Για παράδειγμα, περνώντας στο λαιμό του ένα αγόρι μία υφασμάτινη κορδέλα γίνεται σκύλος.

Πρέπει να σημειωθεί, ότι τα νήπια χρησιμοποιούν τη γωνιά της μεταμφίεσης για να μεταμορφωθούν σε νύφες, γαμπρούς και κυρίες.

Η γωνιά του μπακάλικου δίνει την ευκαιρία στα νήπια να συμπεριφερθούν όπως οι μεγάλοι, να υποδυθούν ρόλους, να καλλιεργήσουν τη φαντασία τους.

Το μαγαζάκι προσφέρει ατέλειωτες δυνατότητες για κοινωνική διαπαιδαγώγηση. Δίνει στα παιδιά την ευκαιρία να ασκήσουν τον προφορικό τους λόγο και να εμπλουτίσουν το λεξιλόγιό τους. Προάγει τη λογικομαθηματική σκέψη των παιδιών και βοηθά στη συνειδητοποίηση των αριθμών.

Τα νήπια χρησιμοποιούν τα αντικείμενα από τη γωνιά του μπακάλικου είτε με την πραγματική είτε με την φανταστική τους χρήση. Για παράδειγμα, χρησιμοποιεί ένα κουτί γάλα και το πίνει, χρησιμοποιεί κι ένα πλαστικό μπουκάλι σαμπουάν και αναπαρασταίνει πως το πίνει.

Οι τρεις αυτές γωνίες, η γωνιά του κουκλόσπιτου, η γωνιά της μεταμφίεσης και η γωνιά του μπακάλικου συνδυάζονται μεταξύ τους. Τα νήπια συνηθίζουν να πηγαίνουν, να μετακινούνται από τη μία γωνιά στην άλλη για να πάρουν υλικά, αντικείμενα, ρούχα που τους χρειάζονται για το παιχνίδι τους.

Τα νήπια μερικές φορές χρησιμοποιούν στο παιχνίδι τους και τη γωνιά της παρεούλας, στην οποία ή μεταφέρουν τα αντικείμενα τους από τη γωνιά του

οικοδομικού υλικού ή για να παίξουν τη δασκάλα, η οποία διαβάζει, για παράδειγμα, ένα παραμύθι στα παιδάκια της.

Στα νήπια αρέσει στο παιχνίδι τους να μετακινούνται μέσα κι έξω από την τάξη του Νηπιαγωγείου, καθώς επίσης να παίζουν και στην αυλή του σχολείου με το χώμα.

Ωστόσο, το παιδί συχνά μετατρέπει συμβολικά το χώρο¹, τον οποίο επενδύει με συναισθηματικά, συγκινησιακά και πολιτισμικά δεδομένα. Έτσι, ο υλικός χώρος υφίσταται σημειολογικές μεταλλάξεις. Η παιδική φαντασία και δημιουργικότητα τροποποιεί τα γεωμετρικά και κατασκευαστικά του δεδομένα. Για το παιδί, ο χώρος ξεπερνά την αρχική του ανελαστική μορφή και εξελίσσεται μέσα από το παιχνίδι, σε μια δυναμική μεταβαλλόμενη υλική πραγματικότητα. Για παράδειγμα, στο 8^ο Νηπιαγωγείο Βόλου τα νήπια που παίζουν στη γωνιά του οικοδομικού υλικού το πάτωμα είναι η θάλασσα για τις βάρκες του, ενώ το χαλί είναι η ξηρά για τα αυτοκίνητά τους.

Τα παιδιά, είτε αρχίζουν το παιχνίδι από μόνα τους πηγαίνοντας στο σχολείο, είτε με την παρότρυνση της Νηπιαγωγού.

Τα κορίτσια θα λέγαμε ότι προτιμούν περισσότερο τους οικογενειακούς ρόλους, ενώ τα αγόρια τους αρχηγικούς ρόλους, τους ρόλους παιδικών ηρώων ή ηρώων σειρών ή εκπομπών προερχόμενων από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και συγκεκριμένα την τηλεόραση. Για παράδειγμα παίζουν τον αστυνόμο «Θεοχάρη».

Τα νήπια παίζουν, συνήθως, με διάφορα παιχνίδια και όχι με κάτι συγκεκριμένο. Συνηθίζουν να μετακινούνται από τη μία γωνιά στην άλλη και να αλλάζουν το θέμα και το περιεχόμενο του παιχνιδιού τους.

Τα νήπια παίζουν επειδή τους αρέσει. Τα παιδιά παίζουν συνήθως την ώρα των ελευθέρων δραστηριοτήτων και του διαλείμματος. Ο χρόνος τους ποικίλλει στο ένα τέταρτο με τη μισή ώρα. Μερικές φορές, όμως, σύμφωνα με τα λεγόμενα των Νηπιαγωγών όταν δουν οι εκπαιδευτικοί της προσχολικής ηλικίας ότι υπάρχει αμείωτο ενδιαφέρον στο παιχνίδι τους, τα αφήνουν να παίξουν περισσότερο χρονικό διάστημα.

Η Νηπιαγωγός, από την πλευρά της πιστεύω ότι είναι ανάγκη να αναπτύξει ευαίσθητες κεραίες σύλληψης των μηνυμάτων που εκπέμπουν τα παιδιά με τα αυθόρμητα παιχνίδια τους. Να παρατηρεί, να καταγράφει, να αναλύει τις αυθόρμητες δραστηριότητες, να εντοπίζει αδυναμίες και παραλείψεις και να σχεδιάζει τις παρεμβάσεις της, ώστε να πετύχει την ισόρροπη και ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών της ομάδας αυτής.

Ο χώρος της τάξης του Νηπιαγωγείου πρέπει να σχεδιάζεται από τη Νηπιαγωγό, έτσι ώστε το περιβάλλον και οι εξοπλισμοί του να παρέχουν στα παιδιά ερεθίσματα αγωγής, να προσφέρονται για διάφορες παιδαγωγικές προοπτικές (κίνηση, δράση, συμμετοχή) και τα παιδιά να μην είναι χρήστες, αλλά δημιουργοί μέσα στο χώρο αυτόν και με τα αντικείμενά του.

Είναι τελικά σίγουρο ότι ο χρόνος² που αφιερώνει το ημερήσιο πρόγραμμα δραστηριοτήτων στην «αυθόρμητη ενασχόληση των νηπίων στις γωνιές δραστηριοτήτων» δεν είναι χρόνος απραξίας των νηπίων, ούτε χρόνος

εκτόνωσης. Σε καμιά περίπτωση δεν είναι χρόνος εκπλήρωσης των διοικητικών ή άλλων υποχρεώσεων της Νηπιαγωγού. Είναι χρόνος μοναδικής και πρωτότυπης δημιουργίας.

Το παιχνίδι των παιδιών τελειώνει, συνήθως, επειδή τους διακόπτει η Νηπιαγωγός, γιατί θέλει να αρχίσουν τις οργανωμένες δραστηριότητες και όχι επειδή το θέλουν τα παιδιά, γιατί κουράστηκαν να παίζουν, έχασαν το ενδιαφέρον τους ή ολοκλήρωσαν το παιχνίδι τους.

Βέβαια, τις περισσότερες φορές η Νηπιαγωγός ζητά από τα νήπια να τακτοποιήσουν και να βάλουν στη θέση τους τα υλικά, τα οποία χρησιμοποίησαν για το παιχνίδι τους. Η Νηπιαγωγός όμως, του 45^{ου} Νηπιαγωγείου Βόλου ισχυρίζεται ότι ορισμένες φορές αν τα παιδιά έχουν κάτι πολύ ωραίο, τους ζητά να το αφήσουν να το θαυμάσει όλη η τάξη και να το συνεχίσουν μετά.

Σύμφωνα με τις συνεντεύξεις των Νηπιαγωγών, θα έλεγα ότι αυτό συμβαίνει τις περισσότερες φορές τουλάχιστον στα όσα Νηπιαγωγεία μου δόθηκε η ευκαιρία να επισκεφθώ. Οι Νηπιαγωγοί διακόπτουν το παιχνίδι των νηπίων, επειδή, σύμφωνα με τα λεγόμενα τους, τα παιδιά, αν τα αφήσεις να παίζουν, θα παίζουν όλη την ημέρα, χωρίς να θέλουν να κάνουν τίποτε άλλο. Οπότε προκειμένου να προβούν στις οργανωμένες δραστηριότητες, ενεργούν με αυτόν τον τρόπο.

Αξίζει, λοιπόν, να σημειωθεί ότι η Νηπιαγωγός θα πρέπει να είναι ένας προσεκτικός παρατηρητής του παιχνιδιού των παιδιών. Πάντως κατά τη διάρκεια της παρουσίας μου στα Νηπιαγωγεία αυτά, για την παρατήρηση της

συμπεριφοράς των παιδιών την ώρα του παιχνιδιού τους, μπορώ να πω ότι παρόλο που στις συνεντεύξεις τους υποστηρίζουν ότι παρατηρούν και παρακολουθούν τα νήπια την ώρα του παιχνιδιού τους για τυχόν στοιχεία της συμπεριφοράς τους, αυτό το πράγμα συμβαίνει σε ελάχιστες περιπτώσεις. Ο ρόλος της θα πρέπει να είναι υποβοηθητικός. Θα πρέπει να παρεμβαίνει στο παιχνίδι τους μόνο όταν χρειάζεται να λύσει τις τυχόν διαφορές των παιδιών που προκύπτουν κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού τους καθώς, επίσης, όταν της ζητηθεί από τα παιδιά να συμμετάσχει μαζί τους στο παιχνίδι τους. Ακόμη, θα λέγαμε ότι πρέπει να παρεμβαίνει στο παιχνίδι των παιδιών αν της ζητήσουν τα ίδια να τους προτείνει κάποια ιδέα, αλλά να τα αφήσει μόνα τους να την επεξεργαστούν και όταν έχουν τα παιδιά ανάγκη από τον έπαινο της γι' αυτό το οποίο έχουν κατασκευάσει.

Κατά βάση, η Νηπιαγωγός θα πρέπει να προωθεί, να ενθαρρύνει και να παροτρύνει τα παιδιά να παίξουν.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η παιδαγωγική (λειτουργική αξία του συμβολικού παιχνιδιού) είναι αναμφισβήτητη.

Η λειτουργία του στην ανάπτυξη του παιχνιδιού είναι πολλαπλή και αποτελεσματική. Το παιχνίδι, ικανοποιεί την ανάγκη του νηπίου για κίνηση, αλλά αποτελεί παραπέρα ανεξάντλητη πηγή μάθησης, φαντασίας και δημιουργικότητας. Και, επιπλέον, το συμβολικό παιχνίδι αποτελεί μέσο αναντικατάστατο για την κοινωνικοποίηση του παιδιού. Μέσω του παιχνιδιού, το παιδί σημειώνει πρόοδο και κοινωνικοποιείται. Μέσα από το συμβολικό

παιχνίδι, το παιδί ανακαλύπτει τον εαυτό του και τον κόσμο, οικοδομεί τη γνώση, χαίρεται τη ζωή, προετοιμάζεται για τη μετέπειτα ζωή του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. ΓΕΡΜΑΝΟΣ, Δ., «Χώρος και Διαδικασίες Αγωγής», Gutenberg, Αθήνα, 1993, σελ. 58-59, 64-68, 152-153
2. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, Κ., «Το αυθόρμητο παιχνίδι», Εκπαιδευτική Κοινότητα, τεύχος 34, 1995

3. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το παιχνίδι χαρακτηρίζει όλη τη ζωή του νηπίου. Με το παιχνίδι υπογραμμίζονται και αναπτύσσονται οι κυριότερες ικανότητες του παιδιού, οι συναισθηματικές, οι δημιουργικές, οι εκφραστικές, οι πνευματικές και η δομή όλης της προσωπικότητας του.

Είναι σημαντικό να μη θεωρείται το παιχνίδι σαν μια απλή διασκέδαση, αλλά να το βλέπουμε σαν μια ειδική μορφή της κοινωνικής ζωής των παιδιών, που τα βοηθάει να γνωρίσουν πιο εύκολα τη ζωή και να προετοιμαστούν για το μέλλον. Η παιδαγωγική αξία ¹ του παιχνιδιού είναι μεγάλη, όχι μόνο για τη σωματική και πνευματική αγωγή, αλλά ιδιαίτερα για την ηθική αγωγή, όχι μόνο για την ανάπτυξη των εξωτερικών μορφών αγωγής, αλλά η μεγαλύτερη του αξία έγκειται στο ότι διευκολύνει την κοινωνική προσαρμογή των παιδιών και βοηθάει μ' αυτή τη διαδικασία της κοινωνικότητας την προσωπικότητα τους.

Το παιχνίδι είναι ένα από τα δικαιώματα του παιδιού², είναι στενά δεμένο με τη φύση του και αποτελεί έκφραση της ζωτικής του ανάγκης για επαφή με τον κόσμο και την πραγματικότητα. Το παιχνίδι μας βοηθά να γνωρίσουμε τη φύση του παιδιού περισσότερο από κάθε άλλο μέσον αγωγής. Με το ελεύθερο παιχνίδι εκδηλώνονται οι ενεργητικές δυνάμεις των παιδιών, ασκείται το σώμα και εξελίσσονται ομαλά οι νοητικές του λειτουργίες.

Το παιχνίδι εφαρμόζεται σαν μέθοδος «παιγνιοθεραπείας» για ειδικές περιπτώσεις παιδιών με ψυχικές και σωματικές ανεπάρκειες.

Ας αφήσουμε, λοιπόν, τα παιδιά να παίξουν, ας τ' αφήσουμε να κάνουν παιχνίδι τη φαντασία και την επιθετικότητα τους. Το καλύτερο δώρο γι' αυτά είναι να τ' αφήσουμε ελεύθερα να παίξουν χωρίς ενοχές και παρατηρήσεις.

Τα παιδιά έχουν την ανάγκη να ζήσουν την χαρούμενη ατμόσφαιρα του παιχνιδιού, γεμάτη φασαρία και δημιουργικότητα, χωρίς πρόγραμμα και σκοπό, γιατί θα μεγαλώσουν γρήγορα και σίγουρα θα πρέπει να έχουν γνωρίσει τη χαρά που προσφέρει το παιχνίδι.

Η χαρά που προσφέρει το συμβολικό παιχνίδι είναι ότι αφήνει στο παιδί περιθώρια για όνειρα³ και δημιουργικές πρωτοβουλίες, για να ανακαλύψει το παιδί τους δικούς του ορίζοντες. Μια νότα αισιοδοξίας αποτελεί το περιβάλλον του Νηπιαγωγείου, γιατί εκεί το παιδί μπορεί να εκφραστεί πιο ελεύθερα και με τη συνεργασία των άλλων παιδιών να μετατρέψει τις φανταστικές του ιδέες του σε ενεργητικό παιχνίδι, να ζήσει τη μαγεία και το όνειρο στην πεζή εποχή μας.

Όταν ο άνθρωπος δεν στερηθεί το παιχνίδι στην παιδική του ηλικία, θα σταθεί ισορροπημένος και αγωνιστικός στις καταστάσεις που θα αντιμετωπίσει στη ζωή του.

Το Νηπιαγωγείο έρχεται αρωγός για να μην χαθεί το δημιουργικό παιχνίδι από τα σημερινά παιδιά, για να μην θεωρείται το παιχνίδι χαμένος χρόνος και μη σοβαρή απασχόληση. Το Νηπιαγωγείο με τη δομή και τη λειτουργία του θα πρέπει να διακηρύττει πάντα στους γονείς που, για χάρη της πολυμάθειας, θυσίασαν ό,τι απέμεινε από τον ελεύθερο χρόνο των παιδιών τους, ότι πρέπει να εξακολουθούν να υπάρχουν φωτεινά και χαρούμενα παιδικά πρόσωπα, ότι πρέπει να υπάρχουν ισορροπημένοι ενήλικες. Γιατί το παιχνίδι είναι η ζωή των

παιδιών και χωρίς αυτό η ζωή τους και η ζωή των γονέων δεν θα είχε καμία αξία.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. **ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ – ΒΑΛΗΝΑΚΗ, Π.**, *Νηπιαγωγική*, τόμος 3, Βλάσση, Αθήνα, 1997, σελ. 236
2. **ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΙΟΥ**, *Το παιδί και το παιχνίδι*, *Αντιτετράδιο της εκπαίδευσης*, τεύχος 34-35, 1995
3. **ΚΥΤΙΤΣΗ, Γ.**, *Το παιχνίδι στη γωνιά του κουκλόσπιτου και της μεταμφίεσης*, *Διαδρομές*, τεύχος 52, 1998

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- **ΑΒΒΑΔΙΕ, Μ.**, *Τα παιδιά από 4 έως 5 χρόνων στο Νηπιαγωγείο*, μετάφραση: Κρασανάκης, Γ., Βαμβουνάς, Μ., Δίπτυχο, Αθήνα 1978
- **ΑΓΑΛΙΩΤΗΣ, Γ.**, *Η αντιμετώπιση του παιχνιδιού στη σημερινή κοινωνία και ο θεμελιώδης ρόλος του στη διανοητική ανάπτυξη του παιδιού*, Σύγχρονη Εκπαίδευση, τεύχος 38, 1988
- **ΑΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ, Γ.**, «*Το παιδί, το παιχνίδι και η δημιουργικότητα*», Διαβάζω, τεύχος 361, 19
- **ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ, Α.**, *Το παιχνίδι*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 1994.
- **ΑΡΑΒΑΝΗΣ, Γ.**, *Το παιδικό παιχνίδι*, Αθήνα, 1981
- **ΑΣΠΙΩΤΗΣ, Α.**, *Το παιδί και το παιχνίδι*, Αθήνα, 1960.
- **ΒΕΚΚΕΤ, Σ.**, «*Τέλος του παιχνιδιού*», πράξη χωρίς λόγια, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα, 1975.
- **ΒΙΝΝΙΚΟΤ, ΝΤ.**, *Το παιδί, το παιχνίδι και η πραγματικότητα*, μετάφραση : Κωστόπουλος, Γ., Καστανιώτη, Αθήνα, 1980.
- **ΒΙΝΝΙΚΟΤ, ΝΤ.**, *Το παιδί, η οικογένεια και ο εξωτερικός τους κόσμος*, μετάφραση : Παραδέλλης, Θ., Καστανιώτη, Αθήνα, 1976.
- **ΒΛΟΝΤΑΚΗ, Π.**, «*Νοημοσύνη και Δημιουργικότητα*», Σύγχρονα Θέματα, τεύχος 26, 1986.

- **ΒΟΣΝΙΑΔΟΥ, Σ.**, *Κείμενα Εξελικτικής Ψυχολογίας, Σκέψη*, Τόμος Β΄, Gutenberg, Αθήνα, 1994.
- **BROUGERE, G.**, «*Το παιχνίδι με την κούκλα – μωρό και τα εξαρτήματά του. Ο ρόλος του αθύρματος στο στήσιμο του παιχνιδιού στον καιρό μας*», Εθνογραφικά, τόμος 9, 1993.
- **ΓΑΒΑΛΑΣ, Λ.**, *Το Ελληνικό Νηπιαγωγείο πρώτο σχολείο της ζωής*, Αθήνα, Δίπτυχο, 1976.
- **ΓΕΡΜΑΝΟΣ, Δ.**, *Χώρος και Διαδικασίες Αγωγής*, Gutenberg, Αθήνα, 1993.
- **ΓΕΡΟΥ, Θ.**, *Το συμβολικό και δημιουργικό παιχνίδι, συμβολή στην ψυχολογία του παιχνιδιού*», Δίπτυχο, Αθήνα, 1984.
- **ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, Κ.**, «*Το αυθόρμητο παιχνίδι*», Εκπαιδευτική Κοινότητα, τεύχος 34, 1995.
- **COHEN, D.**, - **STERN, V.**, - **BALABAN, N.**, *Παρατηρώντας και καταγράφοντας τη συμπεριφορά των παιδιών*, Εισαγωγή – επιμέλεια: Βοσνιάδου Σ., μετάφραση: Ευαγγέλου Δ., Gutenberg, Αθήνα, 1991.
- **ΔΙΑΚΟΓΕΩΡΓΙΟΥ, Α.**, «*Το παιδί και το παιχνίδι*», Αντιτετράδιο της Εκπαίδευσης, τεύχος 34-35, 1995.
- **DEBESSE, M.**, *Οι παιδαγωγικές Επιστήμες*, τόμος 5, Δίπτυχο, Αθήνα, 1980.
- **DREIKURS, R.**, - **SOLTZ, V.**, *Το παιδί: μια νέα αντιμετώπιση*, μετάφραση: Καββαδά, Ι., Γλάρος, Αθήνα, 1979.

- **ΕΡΙΚΣΟΝ, Ε.**, *Η παιδική ηλικία και η κοινωνία*, μετάφραση: Κουτρομπάκη, Μ., Καστανιώτη, Αθήνα, 1975.
- **GARVEY, C.**, *Το παιχνίδι και η επίδραση του στην εξέλιξη του παιδιού*, μετάφραση: Σταυροπούλου Σ., Κουτσούμπος, Αθήνα, 1990.
- **HUIZINGA, J.**, *Ο άνθρωπος και το παιχνίδι*, μετάφραση: Ροζάκης, Σ., Λυκιαρδόπουλος, Γ., Γνώση, Αθήνα, 1989.
- **JAMES, A.**, «*Ας παίξουμε όλοι μαζί όμορφα. Η σημασία των μοτίβων του διαχωρισμού και της μεταμόρφωσης στο παιχνίδι των παιδιών*», Εθνογραφικά, τόμος 9, 1993.
- **ΚΑΛΥΒΑ, Ε.**, *Γνωρίστε στο μωρό σας τη χαρά των παιχνιδιών*, Παπαζήση, Αθήνα, 1992.
- **ΚΑΝΑΚΗΣ, Μ.**, «*Το παιχνίδι και ο ρόλος του στην ανάπτυξη του παιδιού*», Διαβάζω, τεύχος 236, 1990.
- **ΚΑΝΤΑΡΤΖΗ, Ε.**, «*Παιχνίδι αγοριών και κοριτσιών*», Διαβάζω, τεύχος 236, 1990.
- **ΚΑΡΑΜΠΑΤΣΟΣ, Α.**, «*Το παιδικό παιχνίδι. Τα είδη και η σημασία του στην παιδαγωγική διαδικασία*», Διαβάζω, τεύχος 236, 1990.
- **ΚΑΨΑΛΗΣ, Α.**, *Παιδαγωγική Ψυχολογία*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσ/νίκη, 1989.
- **ΚΙΤΣΑΡΑΣ, Γ.**, *Εισαγωγή στην Προσχολική Παιδαγωγική*, Παπαζήση, Αθήνα, 1991.

- **KERN, J.**, *Το παιδί αυτός ο μεγάλος άγνωστος*, Επιμέλεια: Γεωργαντά, Α., μετάφραση: Κεσελίδου, Α., Κουτσούμπος, Αθήνα, 1989.
- **ΚΟΡΟΠΙΩΤΟΥ, Α.**, «*Το παιδί και το παιχνίδι. Μια ψυχολογική προσέγγιση*», Διαβάζω, τεύχος 236, 1990.
- **ΚΟΥΓΙΟΥΜΤΖΑΚΗΣ, Γ.**, *Πρόοδος στην αναπτυξιακή ψυχολογία των πρώτων χρόνων*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1995.
- **ΚΟΦΦΑΣ, Α.**, *Γενική Διδακτική Μεθοδολογία Δραστηριοτήτων Προσχολικής Αγωγής. Εμπειρική και θεωρητική προσέγγιση προβλημάτων της γενικής διδακτικής μεθοδολογίας του Νηπιαγωγείου*, Ρέθυμνο, 1994.
- **ΚΟΦΦΑΣ, Α.**, *Βασικά Προβλήματα Προσχολικής Αγωγής: Εμπειρική παιδαγωγική προσέγγιση προβλημάτων του Νηπιαγωγείου*, Ρέθυμνο, 1994.
- **KROTENHEEROT M., - LEHNERTG.**, *Παιχνίδια προσχολικής ηλικίας*, επιμέλεια: Μπολώτα – Ζυγούρη, Α., μετάφραση: Παρμαξίδου, Ε., Ναθαναήλ, Ε., Salto, Θεσ/νίκη, 1992.
- **ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, Γ.**, *Παιδική Ηλικία: Ενδιαφέροντα και κίνητρα για μάθηση*, Κουτσούμπος, Αθήνα, 1990.
- **ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ – ΒΑΛΗΝΑΚΗ, Π.**, *Νηπιαγωγική*, τόμοι 1, 2, 3, Βλάσση, Αθήνα, 1997.

- **ΚΥΡΙΤΣΗ, Γ.**, «*Το παιχνίδι στη γωνιά του κουκλόσπιτου και της μεταμφίεσης*», Διαδρομές, τεύχος 52, 1998.
- **LEMARIE, O.**, *Το παιχνίδι του παιδιού*, μετάφραση: Μεταλλινού, Αθηνά, Αθήνα, 1957.
- **ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑΣ, Η.**, *Ψυχοπαιδαγωγικά Θέματα Προδημοτικής και Πρωτοδημοτικής Αγωγής*, Φελέκη, Αθήνα, 1982.
- **ΜΕΓΑΛΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ**, τόμος 5, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1967.
- **ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Κ.**, *Δημιουργικότητα και Μέσα Έκφρασης, Συνοπτικές Διδακτικές Σημειώσεις*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 1998.
- **ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Κ.**, «*Η παιδική φαντασία*», Εκπαιδευτικά, τεύχος 44-45, 1997.
- **ΜΠΑΡΔΗΣ, Π.**, *Δημιουργικές Απασχολήσεις στο Νηπιαγωγείο*, Δίπτυχο, Αθήνα, 1976.
- **ΜΠΟΝΩΤΗ, Φ.**, *Παιδικό Παιχνίδι*, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις.
- **ΜΠΟΥΚΟΥΡΑΣ, Δ.**, «*Γενικά χαρακτηριστικά της Νηπιακής Ηλικίας*», Το σχολείο του Μέλλοντος, τεύχος 14, 1995.
- **ΝΑΝΑΚΟΥ, Ε.**, *Το ψυχοπαιδαγωγικό παιχνίδι*, Θεσνίκη, 1975.
- **ΝΙΚΟΛΤΣΟΥ, Κ.**, «*Σύγχρονες έρευνες για την ανάπτυξη των δημιουργικών και καλλιτεχνικών ικανοτήτων του παιδιού*», Εκπαιδευτικά, τεύχος 29-30, 1993.

- **ΞΑΝΘΑΚΟΥ, Γ.**, *Η Δημιουργικότητα στο σχολείο*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.
- *ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ: Εγκυκλοπαίδεια – Λεξικό*, τόμοι 6, 7, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1989-1992.
- **ΠΑΝΤΑΖΗΣ, Σ.**, *Η παιδαγωγική και το παιχνίδι – Αντικείμενο στο χώρο του Νηπιαγωγείου: Εμπειρική Προσέγγιση*, Gutenberg, Αθήνα, 1997.
- *ΠΑΠΥΡΟΥΣ ΛΑΡΟΥΣ ΜΠΡΙΤΑΝΝΙΚΑ*, τόμος 47, Πάπυρος, Αθήνα, 1981.
- **ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, Λ.**, *Ψυχολογία και Αγωγή της Παιδικής και Εφηβικής Ηλικίας*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσ/νίκη, 1983.
- **ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ, Ι.**, *Εξελικτική Ψυχολογία*, τόμος 2, Αθήνα.
- **ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ, Ι.**, *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, τόμοι 1, 2, Αθήνα, 1993.
- **ΠΑΤΡΙΚΗ – ΚΑΛΛΥΡΗ, Α.**, «Οι ανάγκες του παιδιού της προσχολικής ηλικίας», *Το σχολείο του Μέλλοντος*, τεύχος 10, 1994.
- **ΠΑΤΡΙΚΗ – ΚΑΛΛΥΡΗ, Α.**, «Ο ρόλος που παίζουν τα πρόσωπα και τα πράγματα στη ζωή του παιδιού της προσχολικής ηλικίας», *Το σχολείο του Μέλλοντος*, τεύχος 14, 1995.
- **ΠΕΔΙΑΔΙΤΟΥ, Μ.**, «Η κοινωνική μάθηση στο νηπιαγωγείο», *Το σχολείο του Μέλλοντος*, τεύχος 11, 1995.

- **ΠΙΑΖΕ, Ζ.**, *Ψυχολογία και παιδαγωγική*, επιμέλεια: Ανθουλιάς Τ., μετάφραση: Βερβερίδης, Α., Νέα σύνορα, Αθήνα.
- **ΠΙΑΖΕ, Ζ.**, *Η ψυχολογία του παιδιού*, μετάφραση: Κίτσου, Κ., Ζαχαρόπουλος, Αθήνα
- **ΠΙΑΖΕ, Ζ.**, *Η ψυχολογία της προσωπικότητας*, Καστανιώτη, Αθήνα, 1988.
- **ΠΟΛΥΜΕΝΑΚΟΥ, Φ.**, *Το παιχνίδι μέσο αγωγής*, Θεσ/νίκη, 1985
- **RICHMOND, Ρ.**, *Εισαγωγή στον Πιαζέ*, επιμέλεια: Μανιάνης, Γ., μετάφραση: Κάντας, Α., Υποδομή, Αθήνα, 1970
- **ΣΑΜΛΙΔΗΣ, Ν.**, «*Το παιδί και το παιχνίδι*», Σύγχρονη Εκπαίδευση, τεύχος 38, 1988
- **ΣΙΒΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ρ.**, *Η οργάνωση και ο σχεδιασμός του χώρου (Νηπιαγωγείο) στο πλαίσιο του παιχνιδιού*, Πατάκη, Αθήνα, 1997
- **ΣΙΝΑΝΙΔΟΥ, Μ.**, «*Το παιχνίδι και η σημασία του*», Σύγχρονη Εκπαίδευση, τεύχος 38, 1988
- **ΣΙΝΑΝΙΔΟΥ, Μ.**, «*Η προσχολική ηλικία*», Σύγχρονη Εκπαίδευση, τεύχος Δ9, 1989
- **STORR, Α.**, *Η δύναμη της δημιουργίας*, μετάφραση: Σένου, Β., Κάλβος, Αθήνα, 1991
- **ΤΖΩΡΤΖΗ, Α.**, «*Η αγωγή της φαντασίας στο Νηπιαγωγείο*», Σπουδή, Αθήνα, 1996
- **ΤΣΙΑΝΤΖΗ, Μ.**, - Σ, *Εφαρμοσμένη παιδαγωγική στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας*, Gutenberg, Αθήνα, 1995

- **ΤΣΙΑΝΤΖΗ, Μ., - Σ,** *Η Αγωγή της προσχολικής ηλικίας*, Gutenberg, Αθήνα, 1996
- **ΦΡΑΓΚΟΣ, Χ.,** *Ψυχοπαιδαγωγική*, Gutenberg, Αθήνα, 1984-1993
- **ΦΡΑΓΚΟΣ, Χ.,** *Βασικές Παιδαγωγικές Θέσεις*, Gutenberg, Αθήνα, 1985
- **FLITNER, A.,** *Παιχνίδι-Μάθηση*, μετάφραση: Καραγιαννίδη, Δ., Καμπανάς, Αθήνα, 1974
- **FRANCOIS, J.,** *Το παιχνίδι της εξέλιξης περί της ποικιλίας του ζώντος*, επιμέλεια – μετάφραση: Λιανέρης, Ν., Τροχαλία, Αθήνα, 1989
- **ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ, Ι,** *Το παιχνίδι*, Gutenberg, Αθήνα, 1960
- **ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ, Β,** *Η ανάπτυξη της προσωπικότητας*, Gutenberg, Αθήνα, 1987
- **ΧΑΡΑΤΣΙΔΟΥ, Μ.,** «*Τα μεταβατικά φαινόμενα και το παιχνίδι στη ζωή του μικρού παιδιού, σύμφωνα με τις θεωρίες του Winnicott*», το Σύγχρονο Νηπιαγωγείο, τεύχος 4, 19
- **HARNFIELD, T., A.,** «*Παιδικότητα και Εφηβεία*», επιμέλεια: Γραμμένος, Θ., μετάφραση: Λώμη, Μ., Θυμάρι, Αθήνα, 1979
- **Υ.Π.Π.Θ.,** *Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Βιβλίο Δραστηριοτήτων για το Νηπιαγωγείο*, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα, 1991

